

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МІТЕНКО ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

УДК 159.923:005.923:351.745

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ УДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ КІННОЇ ПАТРУЛЬНОЇ
ПОЛІЦІЇ**

05 «Соціальні та поведінкові науки»

053 «Психологія»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Т.М. Мітенко**

Науковий керівник: **Казміренко Людмила Іванівна,**
кандидат психологічних наук, професор.

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Мітенко Т. М. Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія». – Міністерство внутрішніх справ України. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2024.

Дисертаційна праця присвячена дослідженню психолого-правових засад удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції.

На основі теоретичного аналізу літературних джерел описано основні психологічні чинники діяльності працівників кінної патрульної поліції. У ході проведеного емпіричного дослідження виявлено професійно-значущі властивості особистості працівників кінного підрозділу поліції, сформовано професіограму та психограму поліцейського кінного підрозділу та виділено і описано актуальну тематику для проведення психологічної підготовки поліцейського кавалериста з урахуванням специфіки виконуваної діяльності.

В емпіричному дослідженні брали участь 100 працівників кінних підрозділів Національної поліції України Житомирської, Львівської, Київської, Харківської та Дніпровської областей.

Дослідження професійно-значущих властивостей поліцейських кінних підрозділів поліції дозволило розробити узагальнену психограму працівника кінної патрульної поліції, у якій виокремлено та охарактеризовано основні структурні блоки, а саме: індивідуально психологічні характеристики та їх параметри; перелік відповідного психодіагностичного інструментарію та показники професійної придатності.

Емпіричним шляхом визначено низку протипоказань до оволодіння професійною діяльністю поліцейського кавалериста, серед яких провідними є підвищена тривожність, агресивність, сенситивність, низький рівень

лабільності нервової системи, розвиток певних акцентуацій характеру, страх невдач та дефіцит спілкування, негативні характерологічні риси гіпостенічного типу реагування, підвищений нейротизм, емоційна нестійкість, конформність, вразливість, відсутність емпатійності, когнітивна та афективна ригідність.

Розроблено авторську професіограму працівника кінного підрозділу поліції, яка складається з восьми пунктів: зміст праці; вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки; необхідні знання, вміння та навички; загальні вимоги до психічних пізнавальних процесів; комплекс професійно значимих здібностей; професійно важливі якості; санітарно-гігієнічні умови діяльності та безпека праці; медичні та психологічні протипоказання.

Розроблено та охарактеризовано основні блоки психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції. Кожен з блоків психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції включає теоретичну та практичну складову, таким чином останній блок передбачає проведення безпосередніх занять з тваринами. Встановлено, що система психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції повинна включати в себе, окрім загальних її положень, також додаткові, притаманні діяльності кавалериста підрозділу.

Обґрунтовано доцільність впровадження в систему психологічної підготовки працівників блоку, присвяченого специфічності виконуваної діяльності кавалериста підрозділу кінної поліції, метою якого є формування професійно важливих знань з зоопсихології та правил взаємодії зі службовими тваринами. У ході проведеного емпіричного дослідження та аналізу літературних джерел, нами запропоновано та описано сутність додатково виділеного блоку психологічної підготовки кавалериста, що стосується формування знань з основ зоопсихології. У ході реалізації даного блоку варто враховувати, що у коней розвинуте вміння переймати та розуміти емоційний стан людини, а також, що вони мають свої індивідуальні

особливості, характер та темперамент, тому вивчення основ психології тільки покращить процес встановлення контакту та взаємодію зі службовою твариною.

Визначено структуру професійно-психологічної готовності кавалериста до умов виконуваної діяльності, яка включає два рівні. На першому рівні знаходяться психічні якості, що забезпечують успішну адаптацію кавалериста до умов професійної діяльності, дозволяють досягти високого результату у навичках взаємодії з конем, а також освоїти алгоритм дій в екстремальних умовах діяльності. Однією з умов є сформованість найбільш раціонального індивідуального стилю діяльності (включаючи власний тип психорегулювання, оптимальний психоемоційний стан, високий рівень морально-вольової підготовленості, ефективну структуру мотивації, оптимальне функціонування психофізіологічних функцій). Забезпечення ефективного функціонування другого рівня – складний процес, оскільки саме тут відбувається формування необхідних механізмів психіки кавалериста як результату кропіткої тренувальної роботи; удосконалення техніко-тактичної майстерності, психологічна підготовка, закріплення системи мотивації.

Ключові слова: професійна діяльність, психологічне забезпечення, психологічна підготовка, професійно-психологічна готовність, індивідуальний стиль діяльності, кінний підрозділ поліції, патрульна поліція.

SUMMARY

Mitenko T. M. Psychological and legal bases for improving the professional activity of workers of the mounted patrol police. – Qualifying scientific work as the manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 053 «Psychology». – Ministry of Internal Affairs of Ukraine. National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2024.

The dissertation work is devoted to the study of the psychological and legal foundations for improving the professional activities of mounted patrol police officers.

On the basis of a theoretical analysis of literary sources, the main psychological reasons for the activity of mounted patrol police officers are described. In the course of the empirical study, professionally significant personality traits of employees of the police cavalry unit were identified, a professiogram and psychogram of the police cavalry unit were formed, and relevant topics for the psychological training of a police cavalryman were identified and described, taking into account the specifics of the activities performed.

The empirical study involved 100 employees of the equestrian unit of the National Police of Ukraine in Zhytomyr, Lviv, Kyiv, Kharkiv and Dnipro regions.

The study of the professionally significant properties of policemen of the mounted police unit made it possible to develop a generalized psychogram of a mounted patrol police officer, in which the main structural blocks are identified and characterized, namely: individual psychological characteristics and their parameters, a list of appropriate psychodiagnostic tools and indicators of professions is formed.

Empirically, a number of contraindications to mastering the professional activities of a police cavalryman were determined, among which the leading ones are increased anxiety, aggressiveness, sensitivity, a low level of lability of the nervous system, the development of a certain character accentuation, fear of failure and lack of communication, negative characterological. emotional instability, conformity, vulnerability, lack of empathy, cognitive and affective rigidity.

The author's professiogram of an employee of an equestrian police unit has been developed, consisting of eight points: the content of work; requirements for general education and special training; necessary knowledge, skills and abilities; general requirements for mental cognitive processes; a set of professionally

important opportunities; professionally important qualities; sanitary and hygienic conditions of activity and labor safety; medical contraindications.

The main blocks of psychological training of a cavalryman of a police cavalry unit have been developed and characterized. Each of the blocks of psychological training of a cavalryman of a mounted police unit includes a theoretical and practical component, so the last block, in our opinion, should include direct training with animals. It has been established that the system of psychological training of a cavalryman of a police cavalry unit should include, in addition to its general provisions, also additional ones inherent in the specificity of the activity of a cavalryman of the unit.

The expediency of introducing into the system of psychological training a block dedicated to the specificity of the activities performed by a cavalryman of a mounted police unit, the purpose of which is the formation of professionally important knowledge in zoopsychology and the rules of interaction with service animals, is substantiated. In the course of the empirical research and analysis of literary sources, we proposed and described the essence of an additionally allocated block of psychological training of a cavalryman in the formation of knowledge on the basics of zoopsychology. During the implementation of this block, it should be borne in mind that horses have developed the ability to adopt and understand the emotional state of a person, and it should also be borne in mind that they have their own individual characteristics, character and temperament, so studying the basics of general psychology will only improve the process of establishing contact and interaction with service animals.

The structure of the professional-psychological readiness of the cavalryman for the conditions of the performed activity, which includes two levels, is determined. At the first level there are mental qualities that ensure the successful adaptation of the cavalryman to the conditions of professional activity, allowing him to achieve a high result in the skills of interacting with the horse, as well as to master the algorithm of actions in extreme conditions of activity. One of the conditions is the formation of the most rational individual style of activity

(including one's own type of psychoregulation, optimal psychoemotional state, high level of moral and volitional preparedness, effective motivation structure, optimal functioning of psychophysiological functions). Ensuring the effective functioning of the second level is a complex process, since here the necessary mechanisms of the trooper's psyche are formed as a result of painstaking training work: improving technical and tactical skills, psychological preparation, and strengthening the motivation system.

Key words: professional activity, psychological support, psychological preparation, professional and psychological readiness, individual style of activity, mounted police unit, patrol police.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мітенко Т.М. Сутність та зміст психологічного забезпечення професійної діяльності працівників кінного підрозділу поліції. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 17 (липень). С. 408-414. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.22.07.2022>

2. Мітенко Т. М. Порівняльний аналіз професійно-психологічної підготовки кінних поліцейських в Канаді та Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 18-19 (серпень) (Вінниця, Україна) (Відень, Австрія). С. 336-340. URL: <https://ev.vue.gov.ua/conferences/naukovi-vydannia/vypusk-18-19-hraal-nauky-za-materialamy-iv-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-an-integrated-approach-to-science-modernization-methods-models-and-multidisciplinarity/>

3. Мітенко Т. М. Аналіз професійно-психологічних чинників ефективності оперативно-службової діяльності працівників кінної патрульної поліції. *Міжнародна науково-практична конференція «International scientific innovations in human life. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House»*. (Великобританія, м.

Манчестер, 6-8.07.2022 р.). С. 322-327. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/07/INTERNATIONAL-SCIENTIFIC-INNOVATIONS-IN-HUMAN-LIFE-6-8.07.22.pdf>

4. Мітенко Т. М. Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських кінного підрозділу поліції. *Наукове фахове видання «Журнал сучасної психології»*. 27 грудня 2022. № 3. С. 101-107 www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych

5. Мітенко Т. М. Особливості реалізації системи психологічного забезпечення професійної діяльності працівників кінного підрозділу поліції. *Юридична психологія: науковий журнал*. 2023. № 1(32). С. 112-120 URL: <https://psychped.naia.kiev.ua/index.php/psychped/main>

DOI <https://doi.org/10.33270/02202002>

6. Мітенко Т. М. Структурний аналіз професійно-психологічної підготовки поліцейських кінних підрозділів різних країн *Науковий журнал з соціології та психології «Габітус»*. 2023. Вип. 50. URL: <http://Habitus.od.ua/50-2023>. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.50.28>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Мітенко Т. М. Королівська канадська кінна поліція: основні положення функціонування системи та оцінка її ефективності. *Міждисциплінарні дослідження: гуманітарні та природничі науки. Матеріали науково-практичної конференції*: (м. Одеса, 22-23 липня 2022 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2022. 81-84 с.

8. Мітенко Т. М. Зовнішні та внутрішні чинники ефективної службової діяльності поліцейських підрозділу кінної поліції. *Забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали підсумкової науково-теоретичної конференції наукового товариства курсантів та студентів інституту (Україна, м. Київ)*. К : Навч.-наук. інст. № 3 Нац. акад. внутр. справ, 2022. С.4-5

9. Мітенко Т. М. Роль професійно-психологічної підготовки у збереженні психічного здоров'я працівників кінного підрозділу поліції. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науковопрактичної конференції (28 жовтня 2022 року)* / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 412 с.

10. Мітенко Т. М. Формування та розвиток професійно важливих якостей особистості кавалериста у процесі психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: матеріали IV Міжнародної наукової конференції*, м. Суми, 7 жовтня, 2022 р. / Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. 142 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ КІННОЇ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	18
1.1. Концептуальні підходи до вивчення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції.....	18
1.2. Зміст та основні професійно-психологічні чинники ефективності оперативно-службової діяльності працівників кінної патрульної поліції.....	36
1.3. Теоретичне та нормативно-правове обґрунтування системи психологічного забезпечення діяльності працівників кінної патрульної поліції.....	53
Висновки до розділу 1.....	71
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЗНАЧУЩИХ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ КІННОЇ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	76
2.1. Організація емпіричного дослідження професійно-значущих властивостей працівників	76
2.2. Професіограма та психограма працівника кінної патрульної поліції.....	97
Висновки до розділу 2.....	126
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ КІННОЇ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	132

3.1. Нормативно-правова модель психологічного забезпечення та її вплив на ефективність діяльності кінної патрульної поліції.....	132
3.2. Специфіка психологічної підготовки працівників кінної патрульної поліції до виконання професійних завдань.....	157
Висновки до розділу 3.....	182
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	190
ДОДАТКИ.....	216

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стратегічними напрямками становлення новітньої української держави визначено становлення демократичного суспільства, що дозволить здійснити інтеграцію до європейської спільноти. Важливим завданням на цьому шляху слід вважати реформування правоохоронної сфери загалом та створення сучасної патрульної поліції України, зокрема. Згідно з чинними нормативними документами, нова концепція діяльності Національної поліції України передбачає реалізацію різних видів патрулювання: патрулювання пішки, автопатрулі, мотопатрулі, велосипедні патрулі, річкові патрулі, а також кінні патрулі для паркових зон. Це висуває підвищені вимоги до професійної та професійно-психологічної підготовленості патрульних поліцейських.

Відповідно до класифікації професій, служба працівників кінної патрульної поліції належить до екстремальних видів діяльності, оскільки поліцейський змушений втручатися в конфліктні ситуації з високою ймовірністю силового, а то й збройного нападу правопорушників. Він повинен у короткий термін приймати рішення щодо вжиття превентивного заходу чи заходу примусу, вміти долати стресогенні навантаження, проявляти високу рухову активність під час патрулювання, при цьому постійно носити важке спорядження (бронежилет, зброя, спецзасоби тощо). Все це негативно впливає на його фізичний та психофізіологічний стан, зрештою на загальний стан здоров'я.

Поряд із цим, кінний патрульний поліцейський змушений комунікувати з різними категоріями громадян, в тому числі з групами агресивно налаштованих неповнолітніх і молоді, особами, які знаходяться в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, психічно неповноцінними та невірноваженими особами та ін. Це вимагає розвинених комунікативних та

емоційно-вольових властивостей. Безумовним є також наявність розвиненої уваги та пам'яті, професійно-психологічної спостережливості, оперативного мислення.

Фахівці засвідчують, що система професійної підготовки працівників патрульної поліції потребує впровадження концептуально нових підходів і принципів її функціонування (В. Андросюк, В. Барко, Ю. Ірхін, Л. Казміренко, В. Лефтеров, В. Медведєв, О. Тімченко, С. Яковенко та ін.). У теорії та практиці професійної освіти накопичено значний досвід, який може стати основою модернізації системи професійного навчання працівників патрульної поліції.

Різні аспекти професійної та професійно-психологічної підготовки майбутніх правоохоронців активно досліджували українські науковці (О. Іванова, І. Клименко, В. Конопльов, Я. Кондратьєв, О. Кретчак, В. Криволапчук, О. Кудерміна та ін.). Однак підготовка працівників кавалеристів ще не була предметом дослідження в юридичній психології, в науковій літературі наявні лише поодинокі публікації, присвячені висвітленню, переважно, зарубіжного досвіду у цій площині.

Отже, актуальність дисертаційного дослідження «Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції» визначається необхідністю комплексного вивчення професійно-значущих індивідуально-психологічних властивостей працівників кінної патрульної поліції, з метою розробки та удосконалення психологічної підготовки працівників кінної патрульної поліції.

Тему дисертації «Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції» та наукового керівника (професор кафедри юридичної психології, кандидат психологічних наук, професор Л. І. Казміренко) затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2020 р., протокол № 22.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є визначення психолого-правових засад професійної діяльності працівників кінної

патрульної поліції та розроблення шляхів і напрямів її удосконалення.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення низки *завдань*:

- охарактеризувати концептуальні підходи до вивчення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції
- визначити зміст та основні професійно-психологічні чинники ефективності оперативно-службової діяльності працівників кінної патрульної поліції;
- висвітлити сутність теоретичного та нормативно-правового обґрунтування системи психологічного забезпечення діяльності працівників кінної патрульної поліції, здійснити порівняльний аналіз вітчизняної та зарубіжної практики;
- емпірично встановити професійно-значущі індивідуально-психологічні властивості працівників кінної патрульної поліції, на цій основі сформулювати професіограму та психограму поліцейського кінного підрозділу;
- запропонувати нормативно-правову модель психологічного забезпечення в контексті її впливу на ефективність діяльності кінної патрульної поліції
- визначити ефективні засоби психологічної підготовки працівників кінної патрульної поліції до виконання професійних завдань відповідно до специфіки виконуваної діяльності.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність працівників кінної патрульної поліції.

Предмет дослідження – психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції.

Методи дослідження. Мета й завдання дисертаційної праці зумовлюють використання відповідних методів дослідження: *теоретичні* – *опис*; *класифікація* – при аналізі та узагальненні наявних наукових даних, пов'язаних із проблемою дослідження (розділи 1–3); *системний аналіз* – при вивченні та установленні структурних зв'язків між елементами досліджуваної теми (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *психологічне*

модельовання – при створенні програми психологічної підготовки (розділ 3); *емпіричні: спостереження* – для виявлення особливостей поведінки досліджуваних під час тестування (розділ 2); *анкетування* – для отримання додаткової індивідуальної інформації про досліджуваних (розділ 2); *психодіагностичні методи* – для встановлення та оцінки індивідуально-психологічних особливостей респондентів (розділ 2–3).

Емпірична база дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося поетапно протягом 2020-2021 років. У дослідженні брали участь 100 працівників кінних підрозділів Національної поліції України Житомирської, Львівської, Київської, Харківської та Дніпропетровської областей.

Наукова новизна очікуваних результатів полягає в розширенні уявлень про професійно-значущі індивідуально-психологічні властивості працівників кінної патрульної поліції. Зокрема:

вперше:

- запропоновано професіограму працівника кінного підрозділу поліції, яка складається з восьми розділів: зміст праці; вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки; необхідні знання, вміння та навички; загальні вимоги до психічних пізнавальних процесів; комплекс професійно значимих здібностей; професійно важливі якості; санітарно-гігієнічні умови діяльності та безпека праці;

- розроблено узагальнену психограму працівника кінної патрульної поліції, у якій виокремлено та охарактеризовано основні структурні блоки, а саме, індивідуально-психологічні характеристики та їх параметри; сформовано показники професійної придатності;

- визначено низку протипоказань до оволодіння професійною діяльністю поліцейського кавалериста;

- запропоновано й апробовано програму психологічної підготовки працівників кінної патрульної поліції, що спрямована на формування у поліцейських професійно важливих якостей особистості;

– охарактеризовано основні блоки психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції та обґрунтовано доцільність впровадження в систему психологічної підготовки напряму, присвяченого специфічності виконуваної службової діяльності, метою якого є формування професійно важливих знань з зоопсихології та правил взаємодії зі службовими тваринами;

удосконалено:

– наукове розуміння психологічних чинників діяльності працівників кінної патрульної поліції;

– обґрунтування специфічних напрямів системи психологічного забезпечення поліцейських кінного підрозділу поліції;

– положення про психологічну підготовку працівників кінної патрульної поліції;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення про концептуальні підходи до вивчення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції;

– наукові підходи щодо можливостей процедури проведення основних напрямів роботи з особовим складом Національної поліції України, враховуючи специфіку виконуваної діяльності;

– рекомендації щодо реалізації системи психологічного забезпечення у кінному підрозділі поліції.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації впроваджені та мають перспективи використання в:

- освітньому процесі – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін «Актуальні проблеми кримінальної психології», «Юридична психологія», «Теоретико-методологічні проблеми юридичної психології», «Професійно-психологічна підготовка», «Психодіагностика» (акт впровадження НАВС від 12 червня 2023 року);

- науково-дослідній діяльності – для проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем науки юридичної психології (акт впровадження НАВС від 19 червня 2023 року);

- практичній діяльності – при проведенні занять з професійної психологічної підготовки працівників кінної патрульної поліції (акт впровадження Управління патрульної поліції в м. Києві Департаменту патрульної поліції від 04 квітня 2023 року).

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано здобувачем самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Теоретичні та емпіричні результати дослідження опубліковано в збірниках матеріалів всеукраїнських та міжнародних конференцій: «International scientific innovations in human life. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House» (Манчестер, Великобританія, 6 липня, 2022); «Міждисциплінарні дослідження: гуманітарні та природничі науки» (м. Одеса, 22-23 липня 2022 р.); «Забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану» (м. Київ, 8 липня, 2022); «Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень» (м. Суми, 7 жовтня, 2022 р.); «Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві» (м. Львів, 28 жовтня 2022 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел (234 найменування на 26 сторінках) і додатків (на 49 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 264 сторінки, з яких основний текст дисертації становить 178 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ КІННОЇ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

1.1. Концептуальні підходи до вивчення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції

Концептуальні підходи до вивчення професійної діяльності працівників патрульної поліції як предмет досліджень широко обговорюються в різних наукових галузях. Різномасштабні дослідження цієї проблеми в контексті юридичної психології представлені у працях В. Андросюка, В. Барка, Ю. Ірхіна, Л. Казміренка, В. Лефтьєрова, В. Медведєва, О. Тімченка, С. Яковенка та ін. Основою модернізації системи професійно-психологічного навчання працівників кінної патрульної поліції можуть стати напрацювання українських науковців Д. Александрова, С. Власенко, І. Клименка, Я. Кондратьєва, В. Криволапчука, О. Кудерміної, І. Охріменка, С. Ларіонова, В. Сокурєнка та ін.

Аналіз літературних джерел дає можливість надати такі визначення поняттю професійної діяльності працівників патрульної поліції з чітким визначенням завдань в межах компетенцій визначених Конституцією та законами України.

Патрульна поліція – підрозділ Національної поліції, серед головних завдань якого є цілодобове патрулювання міст України, забезпечення громадського порядку та безпеки, поліцейські першими реагують на повідомлення про правопорушення і надзвичайні події, надають поліцейські послуги, первинну медичну та невідкладну допомогу громадянам, забезпечують безпеку дорожнього руху, також поліція розглядає справи про

адміністративні правопорушення і застосовує засоби адміністративного впливу до правопорушників, організовує заходи безпеки на місці ДТП, оформлення необхідних документів [37].

Завданнями Національної поліції є надання поліцейських послуг у сферах:

- забезпечення громадської безпеки та публічного порядку;
- охорони та захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- протидії злочинності;
- надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [37].

Усі співробітники починають кар'єру з патрулювання міста у складі екіпажа Патрульної поліції. Проте, патрульні поліцейські можуть залучатися до інших напрямків діяльності:

- патрулювання міста пішки та на велосипеді;
- патрулювання трас національного та міжнародного значення;
- тактичні групи патрульної поліції;
- охорона громадської безпеки на масових заходах;
- програма «Шкільний офіцер поліції»;
- кінний патруль.

Специфіка діяльності працівника правоохоронних органів визначається низкою вимог до його особистості та переліком функціональних обов'язків поліцейського в яких зазначено певні особливості їх виконання:

1. Діяльність всіх органів та підрозділів Національної поліції України будується на принципах законності, гуманізму, поваги до прав людини і гласності. Поліцейський патрульної поліції, як представник центрального органу виконавчої влади, має право та зобов'язаний у визначених законом межах застосовувати владні повноваження від імені держави. При цьому об'єктивними властивостями правових норм є чітке однозначне

формулювання їх змісту та неможливість варіабельності їх застосування в різних ситуаціях життєдіяльності.

2. Порядок проходження працівниками патрульної поліції служби визначено у відповідних положеннях, інструкціях, рекомендаціях тощо. Тобто, професійна діяльність поліцейського суворо регламентується і значно обмежується у волевиявленні. Вона реалізується в правовому полі відносин державних органів влади, громадських інституцій, юридичних та фізичних осіб. Правові норми є обов'язковими для виконання суб'єктом правоохоронної діяльності [14; 22; 55; 113].

3. Наявний відрив від культурно-соціально-адаптивного середовища працівників. Звичне коло спілкування патрульного (рідні, друзі, знайомі) з часом замінюється колегами та особами, що сприяють його діяльності. Пропрацювавши певний відрізок часу, співробітники змінюють коло інтересів та, навіть, певні духовні цінності. Вони починають шукати та прилаштовуватись до людей, спільних «по духу», зі схожими ідеями (наприклад, покарання винних, захист громадян тощо.).

4. Діяльність патрульної поліції насичена конфліктними ситуаціями. Патрульні виконують свої функціональні обов'язки, інколи законно обмежуючи права інших громадян, чим можуть провокувати виникнення конфліктів. Крім того, постійно відбувається протистояння діяльності патрульних представникам злочинного світу, що спонукає до відкритих конфліктів.

5. Прослідковується висока відповідальність за наслідки реалізації прийнятих рішень. Поліцейський патрульної поліції у своїй діяльності є процесуально самостійним, тобто він несе персональну відповідальність за прийняті рішення. Крім цього, в його діяльності наявні ситуації, що характеризуються необхідністю узгоджувати власні уявлення про справедливість із чинними соціально-правовими вимогами, брати на себе відповідальність за вирішення ситуацій, що стосуються дотримання прав і свобод громадян.

6. Груповий характер виконання службових завдань. Патрульні працюють в колективі. Коли група виходить на чергування, її чисельність складає дві-три особи. Але трапляються випадки, коли патрульний змушений роботи певні справи за когось іншого, що викликає його невдоволення та може призводити до відкритих конфліктів. Крім цього, в разі допущення певних помилок одним працівником, відповідальність покладається на всю групу.

7. В професійній діяльності мають місце дефіцит часу, інтелектуальні та фізичні перенавантаження, порушення природного режиму дня, сну і відпочинку, викликані: наявністю правової (процесуальною) регламентації термінів виконання службових завдань, значним відволікання фахівців на виконання непритаманних функцій чи на участь у загальних заходах, наявністю застарілої форми аналізу результатів професійної діяльності, дефіцитом інформації в швидкозмінюваних умовах, неможливістю повного прогнозування змін оперативної обстановки та стану злочинності, що призводить до нерівномірного навантаження фахівців у різні періоди часу [37; 87].

Виконання правоохоронцями професійних функцій передбачає застосування як поліцейських превентивних заходів, так і заходів примусу. Тому важливим є наявність у працівників не лише знань правових підстав та порядку їх застосування, а й сформованості вмінь у застосовуванні цих знань під час практичної діяльності. Наявність знань законодавчої бази правоохоронної діяльності – одна з ключових вимог до професійно-теоретичної підготовленості працівників патрульної поліції. Це пояснюється тим, що виконання функцій, пов'язаних із забезпечення публічної безпеки та порядку передбачає вирішення поліцейським службових завдань при чіткому дотриманні норм закону.

Якісне виконання службових завдань неможливе без наявності знань специфіки діяльності підрозділів патрульної поліції, а саме:

— (правил особистої безпеки та тактики поведінки під час контакту

з підозрілими особами;

— дій патрульних під час масових заходів та правових підстав затримання і застосування заходів поліцейського примусу (фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї);

— особливостей надання домедичної допомоги; використання технічних засобів; оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення та інше).

Окрім цього, заступаючи на чергування, поліцейський повинен володіти інформацією стосовно специфіки території патрулювання: оперативної обстановки та особливостей маршруту патрулювання; прикметами осіб, транспортних засобів і майна, що знаходяться в розшуку; місця скупчення підозрілих осіб та найбільш вірогідного вчинення правопорушень тощо. Підґрунтям для формування професійної готовності до ефективного виконання службових завдань є наявність у слухача позитивної мотивації до навчання, а в подальшому – до професійної діяльності [93, с. 51].

Здійснені дослідження дають підстави стверджувати, що позитивна мотивація працівника патрульної поліції залежатиме не лише від умов праці, взаємовідносин у колективі, матеріального забезпечення, а також від внутрішніх мотивів, що виступають внутрішніми спонуканнями до вибору майбутньої професії, життєвих ціннісних орієнтацій та настанов, професійної спрямованості особистості, громадянської зрілості та відчуття професійного обов'язку.

Надаючи психологічну характеристику діяльності поліцейських патрульної поліції в теперішніх умовах, насамперед, зазначимо, що вона належить до професій «людина – людина» (за О. Є. Климовим). Сутність їх служби представлена багатоваріантністю професійних завдань та їх значною інтелектуальною й емоційною насиченістю. Як зазначав відомий процесуаліст І. М. Якимов: «Робота юриста є найскладнішим мистецтвом, бо вона має своїм об'єктом не неживий матеріал, а людину» [137].

Діяльність підрозділів патрульної поліції ми відносимо до таких, що виконується в напружених, стресогенних та, навіть, екстремальних умовах. Її характерні:

- скорочені часові рамки виконання завдань. Велика кількість різноманітних завдань та постійна зміна оперативної обстановки сприяє концентрації уваги поліцейського на виконанні двох, а то й більше справ одночасно, що інколи призводить до зниження якості виконуваної ним роботи та значного психологічного навантаження;

- виконання окремих доручень керівництва;

- значна плинність кадрів через неефективний професійно-психологічний відбір та відсутність відповідної професійно-психологічної підготовки. Комплектування підрозділів патрульної поліції відбувалося за американськими стандартами, що не повною мірою виправдало себе в сучасних українських реаліях;

- відсутність комунікації з населенням. Патрульні часто зіштовхуються з недовірою населення. Стереотипи минулого щодо працівника міліції досі проєктуються у свідомості громадян. Це сприяє тому, що люди не завжди готові йти на відкритий діалог та допомагати поліції. Крім цього, патрульні майже кожного дня втручаються у конфліктні взаємовідносини, що не завжди викликає задоволення у сторін конфлікту та сприяє прямій протидії їх правоохоронній діяльності;

- необхідність невідкладно та злагоджено діяти в конфліктних та екстремальних ситуаціях. Зіштовхуючись з правопорушником, в якого негативна установка щодо правоохоронних органів, поліцейський може переживати негативні емоції, що призводить до розпалювання конфлікту. Тому, в таких випадках патрульний повинен залишатися стресостійким та, блокуючи свій негативізм, намагатися діяти згідно закону. В екстремальних ситуаціях, які можуть забрати життя та здоров'я громадян чи самого поліцейського, потрібно швидко приймати правильні рішення та діяти, переборюючи свої страхи;

– постійна перенапруга та перевага негативних емоцій над позитивними. Майже постійне емоційне перенапруження призводить до професійного вигорання та веде до зневіри у майбутніх перспективах та подальшого звільнення.

Діяльність патрульної поліції перебуває у взаємодії систем «людина – право». До чинників психологічного характеру цієї системи слід, насамперед, віднести:

– правова регламентація дій. Вся діяльність патрульного поліцейського чітко регламентується законами та підзаконними актами. Дана регламентація має стримуючий характер, що забороняє правоохоронцю використовувати свій статус з корисливих мотивів. При цьому слід зазначити, що всі ці норми є обов’язковими для виконання суб’єктом поліцейської діяльності, але ця обов’язковість досить «двояка». З одного боку, нормативність є стримуючим чинником, який не дозволяє службовцю виходити за «рамки» дозволеного та не прикриватися своїм статусом представника виконавчої влади (перевищення влади, корисливі мотиви тощо). А з іншого, для патрульного ця нормативність може стати певним психологічним бар’єром при виконанні тих чи інших завдань (психологічні ризики);

– наявність владних повноважень. Поліцейський, який наділений статусом представника виконавчої влади, перебуває в психологічному стані підвищеної відповідальності, що інколи може призвести до перевищення своїх повноважень та зловживання своєю владою.

Існують різні думки з приводу найбільш ефективних методів роботи поліції, а також того, які з них сприяють зміцненню відносин з суспільством, зниженню рівня злочинності тощо. Коли мова йде про діяльність поліції, часто буває складно визначити причинно-наслідкові зв’язки. Дії поліції лише в обмеженій мірі впливають на показники злочинності, громадську безпеку, задоволеність населення і насильство у суспільстві. Застосовуваний при цьому концептуальний підхід до роботи поліції (*policing philosophy*), тобто шляху виконання поставлених цілей, тісно пов’язаний з «філософією

правління», а саме з тим, як держава поводить себе по відношенню до людей. Крім того, шляхи виконання поліцією своїх функцій засновані на таких факторах, як історичне, культурне і економічне минуле країни, а також на очікуваннях громадськості. Діяльність поліції – безперервний і постійно динамічний процес: різноманітні ситуації вимагають різних методів роботи, зміни в суспільстві створюють необхідність застосовувати нові підходи. Для того щоб поліція здійснювала свою діяльність у відповідності з існуючими умовами, вона повинна бути поінформована про зміни в суспільстві, а також, наприклад, про те, як змінюються очікування населення.

Концептуальний підхід до діяльності поліції може поступово сформуватися на основі знову впроваджуваних методів роботи. Крім того, він може бути свідомо обраний владою або керівництвом поліції для зміцнення суспільної довіри або, навпаки, для посилення контролю з боку держави. Відмінності між концептуальними підходами та методиками не завжди очевидні, оскільки вони схильні до взаємного впливу. В одній країні можуть співіснувати відразу кілька підходів, наприклад, якщо різні органи взяли за основу різні концепції. Однак, деякі концептуальні підходи (як правило, застосовуються в англосаксонських країнах) нерідко переоцінюють на шкоду іншим. Наприклад кризовий підхід у роботі поліції. Кризовий підхід до роботи поліції (*crisis policing*) визначається як «Постійно репресивна діяльність поліції, при якій її співробітники зосереджені на підтримці порядку і контролі насильства». Цей принцип швидше характеризується відсутністю концепції, ніж є концептуальним підходом. Як правило, даний принцип роботи поліції зустрічається в країнах (іноді під час перехідного періоду) або в окремих регіонах, які опинились у не стабільній ситуації та над якими держава ризикує втратити контроль. Увага при цьому зосереджено на проблемах короткострокового значення і виживання державної системи. У таких випадках ігноруються вимоги кодексу поведінки про те, що поліція повинна представляти громадськість, якій служить, нести перед нею відповідальність і бути їй підзвітній, причому поліція є органом,

швидше за орієнтованим на застосування сили, ніж на надання послуг. До того ж основна увага законів про поліцію зосереджено на розкритті злочинів та охорони громадського порядку на шкоду допомоги. Принципи діяльності поліції населенню та профілактики злочинності. Наприклад, концепція поліції на службі суспільства (community policing), яка все частіше згадується в доповідях Amnesty International, іноді розглядається як ефективна система та рішення більшості проблемних питань, пов'язаних з діяльністю поліції, ніби вона є найкращим на сьогодні концептуальним підходом. Оскільки концепція поліції бути на варті охорони правопорядку у суспільстві є переважаючою, їй приділяється значна увага.

Авторитарна поліція (authoritarian policing), як правило, діє в умовах авторитарних політичних систем, але може зберігатися і після переходу до демократії. Як правило, пріоритетні напрямки роботи поліції визначає сама поліція або уряд, не беручи до уваги потреби населення і переваги громадян. При цьому поліція схильна діяти в односторонньому порядку і чинити так, як вважає за потрібне. Її увагу найчастіше зосереджено на контролі за населенням, а не на розвиток партнерських відносин з ним. Авторитарна поліція незмінно пов'язана з централізованою системою, яка позбавляє рядових співробітників можливості вирішувати, чим займатися в робочий час, а керівників місцевих органів поліції – можливості розпоряджатися ресурсами.

До такого підходу можна віднести концепцію «політичної поліції», в рамках якої пріоритетні напрямки діяльності поліції визначають політики, тим самим серйозно обмежуючи її оперативну незалежність. При таких підходах права людини, як правило, вважаються додатковим тягарем, що обмежує діяльність поліції. Не дивлячись на те, що в результаті міжнародного тиску або з метою виконання зобов'язань можуть прийматися деякі формальні правові заходи формулювання стандартів в області прав людини зазвичай не має значного впливу на дійсний стан речей. Оскільки авторитарна поліція нездатна належним чином реагувати на потреби

громадськості, її роботі серйозно заважає відсутність контакту з населенням та, як наслідок, - труднощі в отриманні інформації. Більш того, «надання допомоги населенню» іноді взагалі не розглядається як поліцейська функція. Авторитарна поліція може втратити легітимність в очах населення і виявитися нездатною дотримуватися норм підзвітності.

Проблемно орієнтована діяльність поліції - це концепція суть якої полягає у зборі інформації про проблеми певного району на відміну від розслідування конкретного злочину, вчиненого конкретним правопорушником. Даний підхід вимагає систематичного виявлення проблем та їх аналізу, за яким повинні наслідувати необхідне втручання і подальша оцінка та вимагає довгострокового ініціативного підходу, а не просто реакції на ситуацію.

Робота поліції що базується на інформації та оперативних даних. Матеріалом роботи поліції є інформація. Збір даних проводить не тільки поліція, але і багато інших органів і відомства. В епоху інформаційних технологій стає очевидним що отримання, розвиток і використання інформації про серйозних закоренілих правопорушників, найімовірніше стане ефективним шляхом до припинення протиправних дій. Інформацію можна отримувати як з відкритих, так і прихованих джерел, а також через контакти з населенням. З плином часу діяльність поліції з опорою на оперативні дані стала охоплювати всі види роботи поліції, в ході яких використовується обробка зібраної інформації. Робота поліції з інформаційної опорою виникла з концепції поліції на службі суспільства. Встановлення більш тісних зв'язків з місцевим населенням сприяло виявленню великих об'ємів інформації. Зрештою, правопорушники проживають в тих же районах, і злочини переважно відбуваються за місцем проживання. Результатом зміцнення відносин з населенням стає поліпшення доступу до інформації, що, по суті, є життєво важливим умовою якісної роботи поліції в усіх її аспектах.

Очевидно, що наведені підходи до роботи поліції на практиці розмежовані не настільки чітко, як описано. Варто зазначити про існування двох змістовних позицій, які лежать в основі концептуальних підходів до роботи поліції, а саме авторитарного та кризового. Одна з них полягає в тому, що поліція є інструментом державного контролю. При цьому передбачається, що належний контроль з боку держави над своїми територіями забезпечує дотримання «закону і порядку» і гарантує безпеку більшості людей, що підпадають під його юрисдикцію. Більш детально «позиція сили» або «позиція вертикалі» ясно простежується в авторитарному стилі роботи поліції. З іншої точки зору, поліція обслуговує населення за місцем проживання. Принцип «позиція обслуговування» або «позиція горизонталі» простежується в концепції поліції на службі суспільства та її похідних – проблемно орієнтованому підході і роботі з опорою на оперативні дані. Правозахисники безсумнівно віддають перевагу поліції на службі суспільства, оскільки вона краще за інших здатна реагувати на потреби громадянського суспільства.

Приймаючи до уваги євроінтеграційні процеси що реалізуються у нашій державі, доцільним вважаємо звернути особливу увагу на необхідність високого рівня професійної підготовки персоналу правоохоронних структур. Досить цікавим у цьому напрямку є окремі аспекти професійної підготовки, які використовуються у країнах Західної Європи та Америки які ми пропонуємо запозичити та інтегрувати до національних навчальних планів та програм підготовки поліцейських. Поліцейські системи розвинутих країн світу, насамперед, таких як Франція, Великобританія, Сполучені Штати Америки, Італія, Канада, Австрія, Японія, Федеративна Республіка Німеччина мають довготривалу історію, великий досвід боротьби зі злочинністю й охорони громадського порядку, тісні взаємозв'язки між собою. Усе це накладає відбиток на організацію підготовки кадрів для них, змушує враховувати усі здобутки минулого і сучасного дня, широко розвивати міжнародну кооперацію не лише в питаннях безпосередньо

правоохоронної діяльності, а й навчання, стажування, обміну досвідом персоналу поліцейських служб та органів [25, с.84].

Поліція Канади також має складну структуру, поділяється на федеральну, провінційну і муніципальну. Провідна роль належить федеральним структурам – Королівській канадській кінній поліції (КККП), що є унікальним формуванням, котре діє на державному і провінційному рівні. Вона має свою систему підготовки кадрів, в якій найбільш розповсюдженою формою є спеціалізовані навчальні центри КККП. Головним навчальним закладом є Канадський поліцейський корпус у Оттаві, де слухачі опановують програму, що складається із 41 курсу. Першочергове значення надається практичній підготовці поліцейського до служби. Щорічно Коледж випускає 500 курсантів. КККП має також школу верхової їзди, школу служби поліцейських собак. Варто відзначити такі суттєві пріоритети кінної поліцейської служби як:

- значно вищий рівень безпеки кінного поліцейського;
- в меншій мірі страждає безпека правопорушників в разі припинення правопорушень підрозділами кінної поліції;
- володіє високою профілактичною здатністю при проведенні масових заходів завдяки гарній видимості для публіки і необхідним спостереженням для здійснення повного контролю над ситуацією;
- знижує рівень конфліктності в механізмі взаємодії між поліцейським і правопорушником, завдяки виключенню прямого контакту на початковому етапі конфлікту.

Також варто розглянути досвід Англії у створенні та функціонуванні кінної поліції та особливості відбору кандидатів на дану посаду. По-перше, для того щоб заявити про своє бажання служити в даного роду підрозділі поліції, необхідний трирічний стаж бездоганної служби в як звичайний поліцейського [77; 120].

По-друге, при схваленні кандидатури на посаду офіцера кінної поліції, він направляється на навчання в спеціальний навчально-тренувальний центр

типу Имбер Корта. Навчальний курс розрахований на 16 тижнів, однак в подальшому всі кінні поліцейські постійно вдосконалюють свою майстерність верхової їзди і методики дресирування і догляду за кіньми.

По-третє, надзвичайно важливою є ідеологічна сторона перекладу поліцейського для служби в кінному підрозділі: офіцер поліції повинен мати бажання служити суспільству і своїм співгромадянам, швидко приймати рішення, бути готовим до змін і змінам ситуації, мати прекрасні комунікативними якостями і вміти працювати в команді. Особливе увагу при відборі приділяється фізичній формі співробітника, і, звичайно ж, його має відрізняти особливо позитивне ставлення до коней.

Що стосується службових обов'язків, то крім інших, характерних для будь-якого поліцейського, в обсяг робочих функцій кінного поліцейського входить догляд за конем, починаючи з процедур щодо її змісту в охайному вигляді і хорошій фізичній формі, і закінчуючи проходженням ветеринарного контролю, підготовкою і змістом в порядку необхідного спорядження.

Особливі вимоги пред'являються і до самого кінного складу підрозділу, який утворюють тільки коні, відповідні строгим параметрам і характеристикам – розмір, темперамент, слухняність і здатність навчання спеціальним навичкам для роботи в сучасній поліції. Для цілей відбору таких тварин розроблений спеціальний чотиритижневий тренувальний курс, за результатами якого вирішується питання про придатність коня до його використанні в поліції. Отже, система відбору кандидата на посаду поліцейського кавалериста та їх функціональні обов'язки у Англії та Канаді досить схожі а їх ефективність доведена. Саме тому протягом часу реформування Національної поліції України, для реформування цивільного сектору безпеки було організовано двосторонню місію Європейського Союзу з представниками правоохоронної системи Канади [95; 105; 107].

Вони проводять тренування та надають стратегічні поради з метою посилення можливостей та ефективності Національної поліції України у таких аспектах як безпека, кримінальні розслідування, запобігання й

реагування на гендерне насильство. Канадський внесок допомагає забезпечити стійкість реформ та збудувати в Україні прозору й підзвітну правоохоронну службу.

Головною характерною рисою кінної поліції Канади є те що серед її пріоритетних напрямків є: встановлення партнерських взаємовідносин, консультації з населенням з метою визначення проблем, які хвилюють відповідну громаду та вироблення адекватної стратегії дій, підзвітність громаді за свою діяльність. Для виконання відповідних задач поліція застосовує відповідні заходи: створення міні-постів в місцях підвищеної безпеки, що дає можливість концентрації на місцевій проблематиці; для підсилення ефекту присутності поліції використовується перерозподіл піших патрулів в залежності від ситуації; проведення профілактичної роботи; розробка програм щодо попередження злочинності шляхом залучення громадськості.

Отже, під час обміну досвідом у двосторонньому процесі навчання українських поліцейських було отримано цінний, міжнародний, досвід функціонування кінної поліції Канади з метою його подальшого інтегрування у реформу Національної поліції України.

З метою запобігання правопорушень та злочинів у парковій зоні, масових заходів, концертів, футбольних матчах, мітингах, парадах та маршах створено кавалерійські роти патрульної поліції. Ефективні їх діяльності перевірена часом та підтверджується їх високою мобільністю в тій місцевості де патрульні на автомобілі та піші патрулі малоефективні.

Варто розглянути основні службові обов'язки поліцейського-кавалериста України:

- забезпечення публічної безпеки та охорона публічного порядку на території обслуговування, під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів;

- участь у підготовці та проведенні спеціальних заходів (операцій) із затримання членів озброєних злочинних груп та озброєних особливо небезпечних злочинців, звільнення заручників;
- надання кваліфікованої, спеціалізованої підтримки органам (підрозділам) поліції, іншим правоохоронним органам у разі виникнення ситуації з високим ступенем ризику;
- участь у проведенні заходів, пов'язаних із припиненням терористичної діяльності, а також реалізація заходів щодо припинення діяльності не передбачених законом збройних, воєнізованих формувань та організацій;
- готовність до служби у будь-якому місті України, у тому числі у зоні проведення антитерористичної операції;
- забезпечення своєчасного проведення господарських та ветеринарно-санітарних заходів щодо охорони здоров'я та благополуччя службових коней, їх постійної готовності для застосування в різних оперативних ситуаціях, а також поліпшення їх робочих і екстер'єрних якостей.

До особливостей професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції входять:

1. Кінний патруль необхідний для охорони публічного порядку в місцях масового відпочинку громадян, в зелених паркових зонах та в місцях, куди важко дістатись решті патрулів — наприклад, лісопаркові зони відпочинку, пляжі.
2. Кінний патруль переважно працює з кінця квітня до кінця жовтня. Патрульні перебувають у сідлі 6 годин на день, що визначає специфіку виконуваної ними професійної діяльності.
3. Під час відбору кандидатів до кінної поліції одним із основних пріоритетів є любов до тварин, адже під час цієї непростой та відповідальної служби кінь стає повноцінним напарником інспектора кавалерійської роти.

4. Всі інспектори кінної патрульної поліції проходять підготовку з трьома інструкторами. Тривалість підготовки є індивідуальною і залежить від здібностей патрульних поліцейських.

Розглянемо декілька суттєвих переваг кінної поліції:

1. На відміну від звичайного поліцейського, кінний поліцейський видно здалеку - це має превентивний ефект для потенційних правопорушників, усвідомлюють очевидність контролю представника правоохоронних органів хоча і на віддаленій відстані, однак здатного в лічені секунди прибути на місце скоєння і врятуватися втечею в даному випадку фактично неможливо. Полегшується виконання службового обов'язку та для самого поліцейського, оскільки виявлення правопорушників, їх затримання, припинення незаконних дій завдяки мобільності скорочує сили і час на їх здійснення. Крім того, кінне патрулювання дозволяє долати поліцейському близько 15-20 кілометрів в день, що недоступно звичайному співробітнику поліції, а можливість коні проникнути в самі важкодоступні місця (гори, лісові зарості, болотиста місцевість і т.п.) істотно підвищує її переваги в порівнянні з самим швидкісним і прохідним автомобілем;

2) супровід масових заходів та контроль за їх проведенням (демонстрації, страйки, масові ходи, святкування, спортивні змагання і т.п.)

Зручне положення для спостереження, а також мобільність кінного пересування дозволяють тримати ситуацію під контролем, не створюючи особливої дратівливої атмосфери тиску для натовпу як з боку звичайної поліції, що використовує в таких випадках відповідну екіпіровку та методи безпосереднього впливу на оточуючих;

3) використання коней для створення бар'єрів в місцях не скоординованого пересування маси людей, напрямок людського потоку в потрібному напрямку набагато простіше і зручніше в усіх відношеннях, оскільки протікає більш природно і часто не потребує додаткового персонального контакту поліцейського з учасниками ходи (як відомо, в багатьох випадках це сприяє збереженню належного рівня безпеки для обох

сторін). Навіть в Японії, що відрізняється самим інтенсивним трафіком на дорогах, кінні поліцейські часто приносять чималу користь вигравучи час, наприклад, при затриманні злочинця, оскільки «затори» не становлять для них такої проблеми в пересуванні як для звичайного автомобіля;

4) участь у пошуках зниклих людей, а також рятувальних операціях, що значно скорочує час пошуку і розширює можливості охоплення території пошуку.

Службова діяльність працівників кінної патрульної поліції часто відбувається в екстремальних умовах, за наявності низки несприятливих чинників, серед яких: перебування в осередку конфліктних ситуацій, ймовірність силового чи збройного нападу правопорушників; необхідність миттєвого прийняття рішення щодо застосування виду поліцейського заходу, своєчасного переходу від превентивного заходу до заходу примусу й навпаки; стресогенність значної кількості службових ситуацій; необхідність постійного носіння важкого спорядження (бронежилет, зброя, спецзасоби тощо); висока рухова активність під час патрулювання, що негативно позначається на фізичному стані та загальному стані здоров'я працівників.

Кавалерійська рота патрульної поліції України у Києві ефективно працює з 2017 року. Перше чергування відбулось у березні 2017 року і з того часу підрозділ патрулює місця відпочинку, лісопаркові зони та забезпечують проповорядок під час проведення масових заходів.

У кавалерійській роті патрульної поліції міста Києва на даний час є 21 службовий кінь. Поліцейський кінь перед тим як приступити до патрулювання проходить спеціальну підготовку задля того щоб бути готовим до специфічних умов. Тому, патрульна поліція разом з іноземними партнерами розробила спеціальну програму тренувань для адаптації коней до служби в особливих умовах. У програмі навчання базовим є тренування коней не панікувати серед агресивного натовпу, спокійно реагувати на постріли, вибухи, будь які гучні звуки та світлові подразники різної інтенсивності.

Важливим аспектом для розгляду залишається питання відбору кандидата на посаду поліцейського кавалерійської роти. Для початку поліцейський проходить професійно-психологічний відбір кандидатів на службу в поліцію України, за стандартною процедурою що прописана у Законі України про Національну поліцію. Зокрема, особистість майбутнього поліцейського кавалерійської роти, для успішного виконання службової діяльності, повинна бути наділена низкою особистісних якостей таких та відноситись до професії типу «людина-природа» за психологічними типами професій О. Климова.

Основні вимоги яким повинен відповідати кандидат: здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аналітичне мислення, уміння передбачати та оцінювати мінливі природні фактори, знання природної системи, багата уява, оперативне мислення, спостережливість, витривалість, наполегливість, відповідальність, стійкість, розподіл та довільне переключення уваги, наочно-образна та зорова пам'ять, не агресивний психотип особистості. Окрім базових вмінь патрульний повинен оволодіти такими навичками як:

- вміння знаходити спільну мову з тваринами;
- знання і розуміння базових навичок техніки безпеки при роботі з тваринами;
- мінімальні початкові навички ветеринарії;
- кмітливість і висока швидкість реакції;
- догляд за кіньми, розуміти їх поведінку, добре триматись в сідлі.

Наступним етапом є спеціальне навчання близько 6 місяців, але й після навчання тренування продовжуються на постійній основі кожного дня по 3-4 години. Під час підготовки та тренувань передбачається створення взаємозв'язку між поліцейським та конем, особливої синергії та довіри що є передумовою ефективного виконання професійної діяльності, а також:

- вміти правильно підготувати коня до виїзду на маршрут;
- знати і розуміти призначення окремих елементів зброї;

- вміти правильно сідлати коня;
- вивчити і вміти застосовувати елементарні правила верхової їзди;
- знати характер і особливості поведінки коня, з якою він працює;
- вивчити основні прийоми ветеринарії в похідних умовах;
- знати правила техніки безпеки при поводженні з твариною.

Професія поліцейського кінної поліції вимагає від співробітника великого вкладення сил, вивчення маси нормативних документів, придбання різних навичок і умінь. Також необхідні постійні тренування для підтримки фізичної форми і навчання в процесі роботи.

Основні завдання поліцейських залишаються незмінними — протидія вуличній злочинності та миттєве реагування на всі повідомлення громадян.

1.2. Зміст та основні професійно-психологічні чинники ефективності оперативно-службової діяльності працівників кінної патрульної поліції

Однією з основних задач діяльності Національної поліції і всіх її підрозділів, зокрема і кінної поліції, є ефективність її функціонування та показник якості виконання завдань які вона виконує.

Відповідно ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII завданнями які постають перед підрозділами Національної поліції є: забезпечення публічного порядку та безпеки, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; запобігання, виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень; забезпечення безпеки дорожнього руху, організація контролю за додержанням законів, інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху, а також удосконалення регулювання дорожнього руху з метою забезпечення його безпеки; надання допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій її

потребують [38].

Поліції необхідно забезпечити можливість виконувати свої функції об'єктивно і неупереджено. Для цього їй потрібна деяка ступінь незалежності. Разом з тим незалежність ні за яких обставин не може бути повною, оскільки поліція наділена повноваженнями, які в потенціалі можуть серйозно зашкодити правам громадян і призвести до дестабілізації роботи системи. Щоб не допустити подібного, поліції необхідно надати деяку ступінь незалежності, забезпечивши при цьому повну прозорість її дій. «Оперативна незалежність» певною мірою є багатосторонньою і в той же час основний рисою роботи поліції, що вимагає тонкого рівноваги.

Стаття 15 Європейського кодексу поліцейської етики чітко і стисло формулює дану концепцію: «Поліція повинна користуватися достатньою оперативної незалежністю по відношенню до інших державних органам при виконанні покладених на неї завдань, за які вона несе повну відповідальність». У коментарі до статті 15 говориться: «Поліція належить до відання виконавчої влади. Вона не може бути повністю незалежною від виконавчої влади, отримуючи від неї інструкції. Однак при виконанні покладених на неї завдань поліція повинна дотримуватися закону, а крім того, поліція має право на значну ініціативу. При виконанні цих повноважень поліція не повинна отримувати жодних інструкцій політичного характеру. Оперативної незалежністю повинен користуватися весь інститут в цілому. Вона є важливим аспектом верховенства права остільки, оскільки вона спрямована на забезпечення проведення поліцейських операцій в відповідно до закону; коли необхідно дати тлумачення закону, тлумачення має бути неупередженим і професійним. Оперативна незалежність вимагає, щоб поліція повністю відповідала за свої дії і бездіяльність» [55; 115; 230].

Оцінювання роботи поліції здійснюється за декількома критеріями, а саме ефективність, продуктивність, легітимність і базується підбиття підсумків на основі результатів діяльності підрозділу. Головною метою поліцейської діяльності є зниження рівня злочинності серед населення,

охороняти громадський порядок, поважати людську гідність та бути справедливими.

Варто розглянути основні професійно-психологічні чинники ефективності оперативно-службової діяльності. Серед них виділяють, мотивацію служіння народу України, вимогливість до себе та інших, особисту відповідальність за сумлінне виконання службових обов'язків, мотивацію самореалізації і самовдосконалення, систему ціннісних орієнтацій, усвідомлення специфіки несення служби у кавалерійській роті, що зумовлюють успішне виконання професійних обов'язків, кар'єрне зростання. Сформовані знання, уміння, навички, індивідуально-психологічні якості особистості є основоположними для ефективної оперативно-службової діяльності працівників кінної патрульної поліції що базується на принципах гуманізму, поваги до прав людини та гідності.

Виділяють зовнішні та внутрішні чинники ефективної оперативно-службової діяльності. Зовнішні чинники включають цілі та завдання діяльності, стандарти та професійні вимоги, суспільні запити, корпоративну культуру тощо. Внутрішні чинники залежать від особистості, відображають її мотиваційну, когнітивну та ціннісну спрямованість [76, с.4].

Головним внутрішнім чинником професійної ефективності є мотивація. Та для досягнення професійного успіху вмотивованому правоохоронцю потрібно мати професійно важливі якості, компетентності, досвід, задіяти інші індивідуальні ресурси (чинники), що приведе до професійної успішності.

Психологічні чинники професійної успішності:

- індивідуально-психологічні особливості особистості поліцейського (психоемоційний стан, гнучкість психіки, адаптивність, вміння впливати на інших людей, впевненість у собі, відповідальність тощо);
- індивідуальна мотиваційно-ціннісна система (потреби, інтереси, здібності, пов'язані з реалізацією мотивації досягнення успіху в правоохоронній та оперативно-службовій діяльності, професійна

самосвідомість, самокритичність, самооцінка тощо);

— професійна «Я-концепція» (професійна ідентичність, компетентність, досвід, професійний (само)розвиток тощо);

— особистісні ресурси досягнення професійної успішності (додаткові психологічні, ментальні, організаційні, комунікаційні, підвищення кваліфікації як напрям вдосконалення професійної діяльності).

Серед вищезазначених чинників якомога точніше дозволяють з'ясувати особливості ефективної оперативно-службової діяльності працівників кінної патрульної поліції та її стимулювання у професійному середовищі є «Я-концепція» та особистісні ресурси (внутрішні, психологічні, та зовнішні, соціальні, можливості).

Виокремлюють такі ресурси особистісного та професійного розвитку: когнітивні (можливість отримання нових знань і нової інформації, пов'язаної з професійною діяльністю); інтелектуальні (креативність, гнучкість мислення, розуміння контексту та загальних закономірностей); здатність до самоконтролю; потенціал; почуття відповідальності тощо.

Варто розглянути основні компоненти оперативно-службової діяльності працівників кінної поліції. Серед них виокремлюють пізнавальний, конструктивний, організаційний, комунікативний, профілактичний та засвідчувальний компоненти. Кількісне та якісне співвідношення вказаних компонентів відрізняється.

З огляду на визначену А. В. Дуловим систему юридичної діяльності, вітчизняними науковцями (Александров Д.О., Барко В.І., Берназ В.Д., Казміренко Л.І, Кудерміна О.І, Охріменко І.М.) запропоновано узагальнену та доповнену систему складових компонентів правоохоронної діяльності. Складається вона з загальних та похідних компонентів. До загальних компонентів відносять: комунікативний, пізнавальний, організаційний та конструктивний, до похідних – профілактичний та засвідчувальний [137]. Так, одним із основних завдань у діяльності поліцейських патрульної поліції є пошук та виявлення конкретних негативних проявів, що загрожують

нормальній життєдіяльності населення та роботі установ. Як зазначає В. Коновалова, пізнання в цих випадках представлене пошуком інформації про протиправні вчинки або підготовку до їх вчинення, які на підставі обґрунтованої об'єктивності, маючи доказове значення, можуть бути припинені чи недопущені. Це завдання характеризується необхідністю розвитку у патрульного психологічних пізнавальних процесів і розумових здібностей як конкретизованих індивідуально-психологічних рис людини [48].

Комунікативна діяльність патрульного потребує ефективного налагодження взаємодії із оточуючими. Контактну взаємодію можна умовно поділити на службове спілкування з громадянами та на спілкування в колективі (професійне спілкування з колегами та по службовій підлеглості).

Міжособистісна комунікація патрульного передбачає також опитування очевидців, свідків, потерпілих, підозрюваних. Інколи доводиться встановлювати контакти з експертами в певних галузях та працювати з конфіденційними та іншими інформаційними джерелами. Комунікаційна робота в середньому займає приблизно 40% робочого часу патрульного. Поліцейське спілкування визначається сукупністю суб'єктів та об'єктів, поставлених цілей та методів взаємодії. Можна зазначити, що в процесі виконання службових обов'язків, патрульний набуває та шліфує навички професійного спілкування та розвиває професійну комунікативність. Звернувшись до класифікації функцій спілкування, виділяємо когнітивну (отримання службово-необхідної інформації); перцептивну (сприймання об'єкта, який передає певну інформацію); інтерактивну (вплив як правоохоронця на об'єкт, так і об'єкта на правоохоронця). Слід зазначити, що пізнавальна та комунікативна функції нерозривні. Адже патрульний, встановлюючи контакт з будь-ким, розраховує на отримання значущої інформації та досягнення професійної мети. Поліцейський патрульної поліції в силу своєї професії майже кожного дня контактує з людьми. Це, в свою чергу, сприяє здобуттю навичок встановлення психологічної контактної

взаємодії. Патрульний з часом адаптації здобуває навички професійного спілкування, долаючи свою сором'язливість; позбавляючись надмірної пихатості, байдужості та зарозумілості. Оскільки діяльність патрульного поліцейського належить до системи «людина – людина», вона вимагає не тільки професійного виконання поставлених завдань, а й певних додаткових зусиль по встановленню психологічних контактів та довірчих відносин з населенням.

Е. Дідоренко підкреслює, що значну проблему створюють в оперативному спілкуванні інтелектуальний, емоційно-вольовий, мотиваційний бар'єри, які в оперативно-розшуковій діяльності набувають специфічного характеру. Так, інтелектуальний бар'єр виявляється у вигляді розбіжностей у переконаннях, моральних позиціях, поглядах і залежить від того, з ким правоохоронець установлює контакт, у якому статусі він виступає – у легальному чи нелегальному. Це особливо важлива передумова забезпечення успіху під час проведення оперативним працівником, скажімо, розвідувального опитування об'єктів оперативнорозшукової діяльності, особистого пошуку фактичних даних про злочинну діяльність певних осіб і груп тощо. Усунення такого психологічного бар'єру досягається шляхом розуміння партнера по спілкуванню, врахування особливостей його соціального сприймання та вміння правильно вибирати засоби впливу на різні об'єкти професійної діяльності, керувати цим процесом не на інтуїтивному рівні, а послідовно та цілеспрямовано [112, с.79].

Емоційно-вольовий бар'єр, констатує вчений, виявляється у вигляді впливу актуального негативного емоційного стану однієї чи обох сторін або ж наперед сформованого негативного ставлення об'єкта оперативно-розшукової діяльності до оперативного працівника. Долається такий бар'єр уважним, прихильним ставленням до протилежної сторони, розважливостю, а також створенням сприятливих зовнішніх умов для спілкування. Мотиваційний бар'єр найчастіше виявляється в небажанні об'єктів оперативно-розшукової діяльності входити в контакт із оперативним

працівником через особисті деструктивні психологічні налаштування [127, с.481].

Оскільки правоохоронцю доводиться щодня зустрічатися і спілкуватися у різноманітних ситуаціях з різними людьми, то від того, наскільки вміло він входить із ними в контакт, доречно зауважують П. Сопек, Л. Мороз, С. Яковенко, наскільки швидко й ефективно це робить, залежатиме й кінцевий результат його діяльності, уміння викликати до себе прихильність людини, завоювати її довіру дозволяє встановити довірчі взаємини, одержати від неї оперативно значущу інформацію. Крім того, правоохоронцю в контактах потрібно бути гнучким і винахідливим, вміти вести переговори. Він повинен виокремлювати проблеми різних соціальних груп населення; вміти вирішувати соціально-психологічні проблеми з точки зору правоохоронної роботи; турбуватися про власний потенціал, правильно будувати службові взаємини, зокрема взаємини керівника і підлеглого; вміло вирішувати службові і особисті питання, налагоджувати стосунки з близькими людьми [96, с.7].

Корисними і необхідними для вирішення деяких оперативно-службових завдань є враховування особливостей спілкування у злочинному середовищі, як зазначають В. І. Московець, А. П. Москаленко, Д. О. Кобзін, зокрема вміння правильно інтерпретувати злочинний жаргон і татуювання як специфічних засобів спілкування у такому середовищі. Тому в правоохоронній практиці непоодинокі випадки (особливо коли спілкування відбувається з особами, які належать до злочинного світу) використання працівником правоохоронних органів «блатного» жаргону, субкультури злочинного середовища. Це робиться досвідченим працівником поліції, який поінформований про структуру і діяльність злочинних груп. Цей прийом використовується для встановлення й розвитку довірчих взаємин з метою отримання потрібної інформації чи здійснення певного впливу [2; 51; 72].

Працівнику правоохоронних органів потрібно бути готовому й до того, що його інформація сприймається суб'єктивно. Також, зауважимо, що

професійному спілкуванню притаманні наступні особливості: контакти з різноманітними категоріями громадян (за соціальним та професійним статусом, віком тощо); необхідність втілення його в процесуальну форму (протокол); допустимість і правомірність засобів правового та психологічного впливу; високою формалізацією процесу комунікації; конфліктний характер взаємодії і різноманітність приводів початку спілкування; необхідність встановлення психологічного контакту тощо.

З уваги на знання про специфіку спілкування працівників правоохоронної системи нами було виокремлено низку вмінь, розвиток яких допоможе правоохоронцям підвищити ефективність їхньої діяльності: – професійно встановлювати психологічний контакт з представниками будь-якого прошарку населення; – адекватно передавати та інтерпретувати інформацію (вербальну, невербальну); – здійснювати психологічний вплив у професійній діяльності; – враховувати закономірності ефективного міжособистісного сприймання; – уникати або у разі виникнення майстерно долати комунікативні бар'єри; – використовувати специфічні прийоми.

Як зазначають Мангутов І. С. та Уманський Л. І., функціональне призначення організаційної діяльності полягає в: 1) самоорганізації власної діяльності; 2) організації всього процесу виконання професійно-службових завдань; 3) організації спільної та ефективної взаємодії з іншими учасниками професійної діяльності [62, с.41].

Організація комунікативної діяльності спрямована на забезпечення оптимальних умов контактної взаємодії, організація пізнавальної діяльності – на створення оптимальних умов для збору всієї професійно важливої інформації; організація конструктивної діяльності – на створення обґрунтованих версій та гіпотез, а також реалістичних планів; організація профілактичної діяльності – на створення необхідних умов, які б сприяли зниженню криміногенності; організація засвідчувальної діяльності – на створення умов дотримання процесуальних норм оформлення та

документування результатів діяльності та контроль за відповідністю її нормативно-регламентованим вимогам [3; 4; 5].

В загальному значенні, конструктивну діяльність розглядають як діяльність з прогнозування, моделювання та планування подальших дій. В свою чергу, прогнозування полягає у передбаченні варіантів розвитку подій (поліцейський повинен передбачити наслідки неправомірного застосування превентивних заходів). Моделювання становить собою вибудовування певної ситуації та підбір найбільш ефективних методів та заходів її вирішення (перед перевіркою документів у підозрілих осіб патрульний повинен знати, з якої сторони підійти, яким чином попросити документи, впевнитись, що дані особи не несуть загрози його життю та здоров'ю та ін.). Під час планування патрульний складає план дій для кооперації всіх сил і заходів, та в ході операції чи здійснення певних процесуальних дій чітко його виконує (наприклад, планування взаємодії; планування застосування послідовності превентивних заходів; планування відпрацювання певних версій, тощо). Тому, ми притримуємось думки Васильєва В.Л., який аналізуючи цей компонент діяльності, наголошує на її реконструктивно-пошуковій стороні, що реалізує прагнення до розкриття правопорушення і полягає в збиранні вихідної інформації для вирішення професійних завдань. Враховуючи компоненти цього напрямку діяльності, у процесі виконання службових обов'язків у патрульного як особистості зростає здатність до абстрагування, узагальнення отриманої інформації та, крім цього, комбінаторного мислення (вміння логічно вираховувати). Діяльність патрульних поліцейських безумовно спрямована на здійснення превентивної профілактичної діяльності. Саме цей компонент системи юридичної діяльності направлений на виявлення криміногенних умов вчинення протиправних дій та їх нейтралізацію. Спираючись на думки вчених, профілактика спрямована на безпосереднє попередження злочинів (усунення причин та умов вчинення того чи іншого протиправного діяння) та прямий вплив на правосвідомості

населення через представлення можливостей патрульної поліції в сфері правозастосування [18; 26; 58].

Всі вище наведені компоненти характеризують зовнішній та внутрішній контур перебігу діяльності патрульного поліцейського. Та нам слід навести основні блокатори на шляху продуктивному професіональному становленню, які існують на теперішній час, а саме:

- зниження мотивації до професійної самовіддачі. Цей феномен трапляється, коли «романтизм» професії не виправдав себе, та реалії сьогодення (стрімке збільшення рівня криміногенності, високий рівень недовіри до НП України з боку громадян, недостатня підтримка з боку влади, високий ризик травматизму, постійна небезпека життю та здоров'ю) починають вносити свої корективи в складові мотивації нового патрульного;

- значні фізичні і моральні навантаження. Вплив стрес-факторів викликають надмірну емоційно-психічну напруженість. Як ми раніше згадували, ненормований робочий час, спілкування зі специфічним контингентом населення (хулігани, наркомани, психічно хворі, провокатори тощо) недостатнє матеріально-технічне забезпечення, постійний екстремальний характер діяльності справляють велике навантаження на особу, що негативно впливає на процес професійного зростання;

- наявність форм стимулювання негативного характеру (стягнення, загрози втратити роботу) при зниженні значущості форм позитивного стимулювання. Особливих заохочень за успішність в справах патрульних не надходить. Стимулювання до ефективного виконання патрульними своїх функціональних обов'язків з боку керівництва виявляється тільки під загрозою зниження заробітної плати чи звільнення. Тобто, робота складається по принципу не вироблення у співробітника внутрішнього бажання працювати, а навпаки у стимулюванні, яке змушує співробітника виконувати роботу при відсутності бажання, результати якої в подальшому будуть зрозумілі (неякісне оформлення матеріалів справ, малий відсоток розкриття злочинів тощо);

- відсутність перспектив власного професійного зростання;
- переробка великих обсягів інформації в обмежений час;
- активна протидія окремих осіб із застосуванням корумпованих зв'язків, зброї, прямого фізичного опору;
- дефіцит, хаотичний обсяг неперевіреної інформації, що надходить та наявність дезінформації.

Виконання правоохоронцями професійних функцій передбачає застосування як поліцейських превентивних заходів, так і заходів примусу. Тому важливим є наявність у працівників не лише знань правових підстав та порядку їх застосування, а й сформованості вмінь у застосовуванні цих знань під час практичної діяльності. Наявність знань законодавчої бази правоохоронної діяльності – одна з ключових вимог до професійно-теоретичної підготовленості працівників патрульної поліції. Це пояснюється тим, що виконання функцій, пов'язаних із забезпечення публічної безпеки та порядку передбачає вирішення поліцейським службових завдань при чіткому дотриманні норм закону. Якісне виконання службових завдань не можливе без наявності знань специфіки діяльності підрозділів патрульної поліції, а саме: (правил особистої безпеки та тактики поведінки під час контакту з підозрілими особами; дій патрульних під час масових заходів та правових підстав затримання і застосування заходів поліцейського примусу (фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї); особливостей надання домедичної допомоги; використання технічних засобів; оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення та інше). Окрім цього, заступаючи на зміну поліцейський повинен володіти інформацією стосовно специфіки території патрулювання: оперативної обстановки та особливостей маршруту патрулювання; прикметами осіб, транспортних засобів і майна, що знаходяться в розшуку; місця скупчення підозрілих осіб та найбільш вірогідного скоєння правопорушень тощо.

Дослідження свідчать, що ефективніше вирішують службові завдання працівники зі сформованими навичками психологічного впливу на

правопорушника та вмінь переконувати дотримуватися вимог закону. В умовах контакту з правопорушником вагомого значення набуває впевнена поведінка працівника, яка, передусім, визначатиметься розвиненістю професійно важливих якостей (вольових, особистісних, комунікативних, фізичних; психічних властивостей та психічних пізнавальних процесів (мислення, увага, пам'ять, мова); емоційної стійкості) [18, с.22].

Динаміка об'єктивних умов життєдіяльності суспільства потребує й радикальної трансформації суб'єктивної його складової – цілей, цінностей, соціальних установок громадян, підвищення правової культури як населення, так і самих правоохоронців.

Можемо стверджувати, що здійснення цілей і вирішення завдань правоохоронної діяльності сьогодні ускладнюється низкою чинників, а саме:

- стихійне формування нових економічних відносин, відповідно їх недостатня нормативно-правова врегульованість, різке економічне розшарування суспільства, масове зубожіння, що спричиняє негативні настрої населення, зневіру в законі та у владі;
- зростання рівня злочинності, зокрема групової та організованої, учасники якої одержують надприбутки, експлуатуючи юридичну неврегульованість економічних процесів та недостатню правову освіченість більшості громадян;
- політизація та радикалізація суспільства, що сприяє зростанню екстремізму, поширенню тероризму тощо;
- низький рівень політичної й правової культури населення, посадових осіб та працівників правоохоронних органів, поширення серед усіх верств суспільства правового нігілізму [129, с. 146-147].

Безумовно, що зазначені чинники впливають на правову культуру суспільства не ізолювано, вони взаємодіють між собою та відображаються на ефективності діяльності Національної поліції України. Молодим працівникам досить складно орієнтуватися в складних реаліях сьогодення та формувати такий рівень правової культури, що відповідав би потребам демократичного

суспільства, тим паче, що й здобутками загальнолюдської культури вони володіють далеко не належному рівні.

Правова культура працівника поліції – це сукупність знань, оцінок, поглядів і переконань, установок, що визначають важливість і соціальну цінність права. Вона забезпечує ефективне виконання професійних обов'язків на найважливіших напрямках діяльності кавалериста – охорона громадського порядку, попередження правопорушень, надання соціальної допомоги населенню на основі принципів законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості [129, с. 146-147].

На нашу думку, авторитет правоохоронних органів завжди значною мірою залежав від ефективності взаємодії з населенням, реалізації принципів зворотного зв'язку і гласності в їх діяльності. Тому слід невідкладно змінити підходи до критеріїв оцінки роботи Національної поліції України: від кількісних (показники за адмінправопорушеннями) до якісних (оцінка ефективності діяльності населенням, довіра з боку населення). І тут саме патрульна поліція часто стає уособленням авторитету держави серед громадян, адже здебільшого через її діяльність складається уявлення про державу та державну владу, довіра чи недовіра до діяльності державних органів у цілому [129, с. 148].

Можемо стверджувати, що найбільш негативно на правову свідомість громадян впливають правопорушення, вчинені самими поліцейськими, – зловживання владними повноваженнями, використання службового становища в корисливих цілях; компрометуючі вчинки, наприклад, уживання алкоголю на роботі; порушення обліково-реєстраційної дисципліни; приналежність до злочинних угруповань. Кожне таке правопорушення є маркером не тільки рівня правової культури поліцейського, але й характеризує мікроклімат у системі Національної поліції України взагалі, впливає на ступінь довіри населення до її діяльності [129, с.146].

Виконання службових обов'язків працівниками поліції в екстремальних ситуаціях пов'язане із виявами вольових актів. Набувши

визначеності та стійкості, вони перетворюються на характерні вольові якості особистості. Необхідними вольовими якостями для працівників патрульної поліції є: рішучість, ініціативність, сміливість, цілеспрямованість, принциповість, витримка, наполегливість тощо. Доведено, що їх вияв під час професійної діяльності сприяє ефективнішому вирішенню службових завдань [4; 87; 88].

Необхідність сформованості в правоохоронців емоційної (нервово-психічної) стійкості пояснюється постійною наявністю конфліктних ситуацій, які виникають під час виконання службових обов'язків. Емоційну стійкість вважають однією з найважливіших детермінант успішності життєдіяльності людини в цілому, складовою частиною «емоційного інтелекту» (або емоційної розумності), що забезпечує підтримування доброзичливих стосунків із оточуючими. Цю характеристику розглядають як вияв волі. Вона зумовлює здатність працівника регулювати власні емоції та долати стан підвищеного емоційного збудження при виконанні складної діяльності. Емоційну стійкість також трактують і як особливість темпераменту людини, що дозволяє їй надійно виконувати цільові завдання діяльності завдяки оптимальному використанню резервів нервово-психічної емоційної енергії [6, с. 387].

Важливим для працівників патрульної поліції є розвиненість психічних пізнавальних процесів: висока чутливість зорового і слухового аналізаторів, оперативна та довготривала пам'ять, аналітичне мислення, здатність до швидкого переключення уваги та її концентрація тощо. У сукупності вони дозволяють ефективно здійснювати патрулювання, оперативно опрацьовувати отримані дані, втримувати в пам'яті необхідну службову інформацію та відтворювати її за необхідністю. Одним із визначальних чинників у діяльності працівників патрульної поліції слід вважати професійну психологічну спостережливість, що дозволяє відслідковувати візуальні ознаки вчиненого правопорушення, а також фіксувати особливості зовнішнього вигляду і поведінки правопорушника. Ключову роль у

налагодженні ефективної комунікації з потерпілими, підозрюваними та заявниками відіграють сформовані особистісні (дисциплінованість, відповідальність, толерантність, тактовність, доброзичливість тощо) та комунікативні якості (контактність, відкритість, емпатія, вміння слухати, культура спілкування та інші).

Важливим компонентом професійної готовності працівників патрульної поліції є фізична і тактична готовність. Необхідність її формування пояснюється двома основними вимогами: по-перше, специфіка патрулювання в автомобілі призводить до збереження статичного положення тривалий час, що негативно впливає на фізичний стан та рівень здоров'я працівників; по-друге, високої фізичної підготовленості вимагають дії, пов'язані з переслідуванням та затриманням правопорушників. Розвинені фізичні якості сприяють швидкій адаптації працівників до умов службової діяльності й надають перевагу під час силового протистояння, переслідування та затримання правопорушників. Здійснені дослідження дають підстави констатувати, що ефективне виконання службових завдань поліцейськими можливе при достатньому рівні сформованості низки професійних умінь і навичок: 1) тактично правильних дій під час виконання службових завдань; 2) дотримання правил особистої безпеки; 3) застосування поліцейських заходів примусу (превентивних і примусу); 4) умілого та безпечного поводження з вогнепальною зброєю.

Водночас ефективність здійснення оперативно-службової діяльності залежить від стратегії державного органу, його структури, компетенції, спільних цінностей, технологій прийняття рішень та надання послуг, ресурсів (людських, організаційних, часових, матеріальних, фінансових, інформаційних, інтелектуальних) [92, с.103].

Павловська Л. М. звертає увагу на те, що ефективність прийнятих правових актів прямо й безпосередньо дуже рідко вивчається державними органами. Найчастіше орган, який прийняв той чи інший правовий акт, вищий чи контролюючий органи перевіряють лише сам факт виконання

прийнятого рішення, а не його ефективність, а тим паче не надають жодного значення питанню справедливості. Це пояснюється тим, що порівняно рідко в їхніх рішеннях результат, що прогнозується, виражається у фіксованому вигляді, піддається чіткому вимірюванню. У переважній більшості випадків відомості про виконання приписів є й відомостями про їхню ефективність [1;91;113].

Ю. Є. Аврутин вважає, що ефективність являє собою специфічний системний стан діяльності органів внутрішніх справ, який характеризує цілі, загальні принципи, зміст, організацію, форми, методи, засоби, особистісний стиль і результати діяльності, відповідність потребам суспільства в забезпеченні правопорядку та законності, закріпленням за допомогою конкретних критеріїв, що містяться в соціальних (правових, моральних, етичних, економічних, організаційних) нормах. С. С. Лукаш упевнений, що соціальний ефект як загальний позитивний результат, який одержує суспільство від функціонування органів внутрішніх справ та їх особового складу, виникає лише внаслідок раціональної побудови системи управління в цих органах, правильного узгодження їхніх цілей, функцій, завдань, форм і методів діяльності із закономірностями, потребами й інтересами суспільства

Сучасну стратегію розвитку правоохоронної діяльності можна умовно назвати «партнерською». Її суттю є нова соціальна роль поліції, переосмислення принципів її взаємовідносин із громадянським суспільством і особистістю. Пріоритетом, сенсом основних зусиль правоохоронних органів повинні тепер стати не безпека поліцейського режиму, а ефективний правовий захист людини, попередження злочинів і переслідування осіб, які їх учинили [63, с. 228].

На думку І. М. Охріменка, кількісно-якісними параметрами для оцінювання ефективності діяльності органів і підрозділів поліції слід вважати: 1) показники призначення і безпосередньої первинної діяльності уповноважених суб'єктів: показники правозастосування; показники сумісності та взаємодії представників різних служб і підрозділів тощо;

2) показники стану публічної безпеки і порядку: кількісно-якісні дані щодо зареєстрованих кримінальних і адміністративних правопорушень у межах території обслуговування чи специфіки діяльності окремого підрозділу; 3) показники надійності: характеристики результату поліцейської послуги, безвідмовність, збереженість; інформування щодо ухвалених рішень або перебігу досудового розслідування; 4) показники професійного рівня персоналу поліцейської установи: кількість фахівців в організаційній структурі органу поліції, плинність кадрів серед поліцейських; рівень професійної підготовки та перепідготовки; загальні навички, знання та дотримання вимог нормативних документів, уважність і доброзичливість у відносинах із громадянами й ін.; 5) оптимізація використання ресурсів; 6) загальний відсоток населення, задоволеного якістю роботи органів і підрозділів поліції [90, с.140].

Автор зазначає, що процес становлення нової, реформованої патрульної поліції не завжди відбувається бездоганно: мають місце як позитивні зміни, так і прояви недостатньої професійної та професійно-психологічної підготовленості патрульних поліцейських. Одна з причин такого стану речей – відсутність конкретних методик встановлення ефективності кінцевого результату діяльності окремого працівника, наряду, підрозділу загалом. Наявні критерії оцінювання є надто загальними, вони не пристосовані до особливостей конкретної служби, відсутня спеціалізація за професією.

Важливо, щоб такі критерії були об'єктивними та політично незаангажованими, оскільки їх основне призначення – не покарання винних, а виявлення й усунення недоліків, а також створювали умови для професійного і особистісного розвитку патрульних поліцейських. Вони повинні бути конкретними та раціональними, концентрувати увагу на актуальних проблемах службової діяльності, дозволяти здійснювати більш якісний відбір патрульних поліцейських.

Слід зазначити, що високі показники ефективності діяльності поліції не завжди є свідченням високого рівня професіоналізму. Тому варто розрізняти дані вектори, перший – встановлена ціль, другий – адекватні результати. Умовно дані вектори можна охарактеризувати як функціональний та предметний. Функціональний вектор включатиме в себе зміст правоохоронної діяльності, її якості та особливі властивості які в свою чергу повинні відповідати вимогам сучасного суспільства та об'єктивному призначення силової структури. Головними характеристиками предметного вектора є результати виконання правоохоронної діяльності такі як: кількість зареєстрованих справ в єдиному реєстрі досудових розслідувань; розкриті або виявлені злочини; завершені розслідування за кримінальною справою. Зазначені аспекти формують єдину систему ефективності оперативно-службової діяльності працівників поліції.

Основні професійно-психологічні чинники ефективності службової діяльності працівників кінної патрульної поліції – це динамічна система, основні компоненти якої, протягом всього часу реформи удосконалюється та видозмінюється. Процес розвитку обумовлює вдосконалення системи оперативно-службової діяльності згідно європейським стандартам, підвищує рівень захисту прав людини й основоположних свобод, детермінує ефективну боротьбу з кримінально караними діяннями, а також підвищує рівень довіри населення до Національної поліції України.

1.3. Теоретичне та нормативно-правове обґрунтування системи психологічного забезпечення діяльності працівників кінної патрульної поліції

Вітчизняні науковці надають великого значення розробці проблематики психологічної підготовки поліцейських і проблем психологічного забезпечення діяльності МВС. Проведено чимало наукових

досліджень і розроблено навчально-методичні, практичні посібники і рекомендації для поліцейських, керівників підрозділів поліції, психологів і працівників кадрових апаратів, які спрямовані на здійснення психологічного забезпечення діяльності Національної поліції. Так, вітчизняні науковці (В. Барко, В. Бабенко, І. Клименко, В. Криволапчук, Л. Кирієнко, Ю. Котляр, В. Лефтеров, В. Остапович, І. Пампура, Н. Ярема, С. Яковенко, О. Цільмак та інші) за останні роки провели наукові дослідження і підготували видання за актуальною тематикою, пов'язаною з розвитком професійно-психологічної готовності поліцейських до службової діяльності; формуванням психологічної та фізичної готовності особистості до дій в екстремальних ситуаціях; забезпеченням психологічного здоров'я працівників Національної поліції; психологічним забезпеченням працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії – учасників антитерористичної операції; використанням психотехнологій у практиці підготовки особового складу правоохоронних органів; вивченням психологічних аспектів спілкування з особами, які мають намір скоїти суїцид; дослідженням дій працівників патрульної поліції при виїздах на виклики тощо [10; 11; 32; 45; 53].

Завдяки такому обсягу роботи може бути вирішено низку вкрай важливих для успішного функціонування будь-якої організації завдань, а саме: здійснення відбору перспективного та психологічно надійного персоналу; проведення моніторингу динаміки змін працездатності фахівців, що дає змогу своєчасно усувати причини її погіршення; впровадження ефективних методів підтримання та відновлення психічних функцій працівників, що гарантує продовження їх професійного довголіття, збереження фізичного та психічного здоров'я. Іншими словами, комплексне психологічне забезпечення професійної діяльності певного фахівця створює сприятливі умови для зміцнення його нервово-психічної стійкості, зменшення ситуативної та особистісної тривожності, сприяє адекватній та прискореній адаптації до нових умов праці, подоланню вираженої втоми,

набутої під час реалізації робочих циклів, що свідчить про його важливість і значущість для процесу успішного управління людськими ресурсами. З огляду на зазначене, доцільно розглянути нормативно-правове обґрунтування системи психологічного забезпечення [137].

В наказі МВС України «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» від 06 лютого 2019 р. № 88 завданнями системи психологічного забезпечення визначено:

- 1) психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 2) психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 3) психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення;
- 4) підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах;
- 5) психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій;
- 6) психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО та установах (закладах) Національної поліції, які здійснюють професійну підготовку поліцейських [37; 38].

Об'єктами системи психологічного забезпечення є:

- поліцейські, працівники поліції, які перебувають на штатних посадах в органах поліції (далі - працівники поліції), а також члени їх сімей (за потреби);
- кандидати на службу до Національної поліції України;
- курсанти, слухачі денної форми навчання, які здобувають освітній ступінь магістра за державним замовленням у ЗВО, ад'юнкти,

докторанти денної форми навчання, а також поліцейські, які проходять первинну професійну підготовку в ЗВО та державних установах (закладах) Національної поліції, що діють для забезпечення організації відповідної спеціальної підготовки поліцейських, уперше прийнятих на службу в поліції (далі - курсанти (слухачі));

– поліцейські, які відповідно до статті 71 Закону України «Про Національну поліцію» відряджені до МВС, державних установ та організацій, що належать до сфери управління МВС, та заміщують посади відповідно до Переліку посад, які можуть бути заміщені поліцейськими в державних органах, установах та організаціях, затвердженого Указом Президента України від 09 грудня 2015 року № 691 [37;38].

Напрями системи психологічного забезпечення:

1) психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення - процес визначення в особи провідних індивідуально-психологічних особливостей, якостей і рис характеру, мотивації її поведінки, психофізіологічних, емоційних реакцій та станів, закономірностей перебігу психічних процесів, рівня розвитку інтелекту, пізнавальної сфери, особливостей мислення, пам'яті, уваги, емоційно-вольової сфери, способу прийняття самостійних рішень, наявності лідерських тенденцій, загального розвитку комунікативних якостей, схильності до управлінської діяльності, прогнозування стресостійкості, успішності у певних умовах професійної діяльності, психологічної готовності до несення служби в екстремальних ситуаціях [74, с.104].

Цей напрям реалізується шляхом психологічного дослідження з використанням формалізованих методик (тести, опитувальники, проєктивні та психофізіологічні методики) та малоформалізованих методик (спостереження, бесіди, інтерв'ю, аналіз продуктів інтелектуальної діяльності індивіда);

2) психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення - процес формування у працівників поліції, поліцейських ЗВО,

курсантів (слухачів) професійно-психологічної надійності, стійкості, готовності до різноманітних умов службової діяльності, навичок конструктивної комунікації з населенням.

Цей напрям реалізується шляхом проведення навчальних, практичних занять із використанням інноваційних методів, технологій, інтерактивних форм навчання (ділові ігри, моделювання ситуацій, тренінги);

3) психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення - комплекс організаційних, психологічних, просвітницьких, психопрофілактичних заходів, що проводяться з метою підтримки оптимальної працездатності працівників поліції, курсантів (слухачів), поліцейських ЗВО, зведення до мінімуму впливу на них несприятливих чинників службової діяльності, збереження їх психологічного та фізичного здоров'я [74, с.105].

Цей напрям реалізується шляхом комплексу психологічних, діагностичних, просвітницьких, практичних заходів та передбачає проведення цільових психодіагностичних досліджень, експрес-діагностики, консультування, заходів психокорекції, функціонування психотренінгових комплексів, кімнат психологічної саморегуляції, сприяння в організації та проведенні психологічної реабілітації працівників поліції, які перебували в екстремальних ситуаціях;

4) підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах - процес формування оптимальних соціально-психологічних умов для підтримки високої працездатності та ефективної діяльності колективів.

Цей напрям реалізується шляхом анкетування працівників поліції, курсантів (слухачів), поліцейських ЗВО, здійснення моніторингу стану соціально-психологічного клімату в колективах, виявлення чинників, що негативно позначаються на ефективності діяльності, працездатності колективів, методом оцінки взаємин членів колективу, узагальнення та аналізу отриманих даних, що оформлюється довідкою про результати проведення опитування працівників поліції, поліцейських ЗВО, курсантів

(слухачів), зразок якої наведено в Додатку до цього Порядку, а також проведення заходів корекції внутрішньокolleктивних відносин, надання відповідних рекомендацій для підвищення ефективності професійної діяльності колективів;

5) психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції, у тому числі в ході проведення ними оперативних заходів та слідчих дій, комплекс організаційних, просвітницьких, психологічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності діяльності працівників поліції із забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії злочинності [74, с.105].

Цей напрям реалізується шляхом надання психологічних консультацій працівникам поліції, складання психологічних портретів підозрюваних, обвинувачених осіб, надання необхідної психологічної допомоги в ході проведення допитів, у тому числі неповнолітніх осіб;

6) психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО - комплекс заходів, спрямованих на забезпечення адаптації курсантів (слухачів) до умов навчальної і подальшої службової діяльності, сприяння їх особистісному зростанню та професійному становленню.

Цей напрям реалізується шляхом здійснення відповідних психологічних заходів (анкетування, спостереження, індивідуальні та групові консультування, проведення тренінгів, навчання курсантів (слухачів) основним психологічним методам та прийомам саморегуляції для формування навичок ефективної адаптації до умов подальшої професійної діяльності).

Наказ МВС України «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» від 06 лютого 2019 р. № 88 визначає принципи, напрями, завдання і функції системи психологічного забезпечення, передбачає проведення деяких складових психологічної підготовки: практичних занять у системі підвищення

кваліфікації, тренінгів щодо формування професійних, поведінкових та комунікативних навичок, цільових інструктажів щодо форм взаємодії з населенням тощо. Таким чином, як витікає з аналізу змісту Закону, Постанови Кабінету Міністрів та Положення, питанням психологічної готовності поліцейських до діяльності і психологічного забезпечення функціонування Національної поліції наразі не приділяється належної уваги. Важливі питання, пов'язані із необхідністю озброєння поліцейських розвиненими психологічними навичками підтримання емоційної стійкості, протистояння стресам, удосконаленню комунікації і встановленню психологічного контакту з громадянами, оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах підрозділів, протидії службовим зловживанням та корупції в діяльності поліції тощо зараз належним чином не вирішуються через відсутність їх нормативно-правового врегулювання [37; 38; 123].

В основу системи психологічного забезпечення покладено такі принципи як:

- 1) правомірність - відповідність заходів психологічного забезпечення вимогам законодавства України;
- 2) гуманізм – діяльність суб'єктів психологічного забезпечення ґрунтується на засадах загальнолюдських, моральних, етичних цінностей та ідеалів для забезпечення поваги до особистості, усебічного, гармонійного розвитку особистості, збереження її цілісності та психологічного здоров'я;
- 3) толерантність – готовність та позитивна установка суб'єктів системи психологічного забезпечення до прийняття психології, поглядів іншої людини, її індивідуальних відмінностей, у тому числі за ознаками раси, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, мови та інших ознак;
- 4) добровільність – добровільна згода та активна участь особи, до якої вживаються заходи психологічного забезпечення;
- 5) конфіденційність – нерозголошення інформації стосовно особи, отриманої в результаті психологічних заходів, застосування отриманих

відомостей виключно для надання цій особі кваліфікованої психологічної допомоги;

6) науковість – наукова обґрунтованість підходів, форм і методів у реалізації заходів психологічного забезпечення;

7) об'єктивність – застосування суб'єктами системи психологічного забезпечення в практичній діяльності стандартизованих, надійних, валідних та адаптованих психологічних методик і технологій;

8) комплексність і систематичність – використання в заходах психологічного забезпечення взаємодоповнюючих форм і методів роботи, системного врахування особливостей і закономірностей психологічних проявів особистості працівника поліції, поліцейського ЗВО, курсанта (слухача) в їх професійній діяльності [35; 36; 37; 38].

Сучасний етап супроводження психологічного забезпечення професійної діяльності фахівців різних професій передбачає створення нових, більш досконалих механізмів психологічного захисту особистості від негативного впливу обраного нею професійного середовища, а також умов для підтримання надійності та безпеки функціонування організацій. Поширення інформатизації, збільшення інтенсивності праці й обсягу трудового навантаження, потреба держави у висококваліфікованих фахівцях, здатних оперативно й ініціативно виконувати свої професійні обов'язки, необхідність впровадження заходів із метою збереження фізичного та психічного благополуччя персоналу знову актуалізують питання подальшого розвитку служби психологічного забезпечення організацій.

Варто зазначити, що наразі не прийнято відповідних нормативних документів, які б закріплювали принципи організації, завдання, функції, структуру, форми і методи діяльності служби психологічного забезпечення Національної поліції.

Нормативно-правове обґрунтування організації системи психологічного забезпечення описано досить загально, тому реалізація кожного з пунктів, у практичній діяльності психолога потребує адаптації

відповідно до виконуваних функцій підрозділу. Головним у системі психологічного забезпечення, на нашу думку є комплексне та систематичне вивчення особистості працівника НПУ на всіх етапах професійного шляху. Для цього необхідно проводити психодіагностичне дослідження особистості і використовувати отримані результати на етапі підготовки, організації та виконання професійних обов'язків.

Особливої уваги потребує питання психологічного забезпечення працівників кінної поліції, зважаючи на недостатню висвітленість даного питання у науковій літературі, а саме:

- проблема професійного самовизначення;
- специфіка професійної підготовки поліцейського кавалериста;
- професійна адаптація та безпосереднє виконання професійних обов'язків;
- система професійного супроводу кінної поліції.

Система психологічного забезпечення включає в себе три ієрархічні рівні: вищий – уточнення завдань психологічного забезпечення і їх документальне оформлення, розробка і затвердження методів; середній – оперативне вирішення питань, що виникають; нижній, або основний – психологічно грамотне вирішення повсякденних завдань.

Реалізація вищого рівня системи психологічного забезпечення урегульована наказом МВС України від 6 лютого 2019 року № 88 «Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників НПУ та курсантів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських», де чітко визначено принципи, напрями та шляхи реалізації психологічної підготовки працівника Національної поліції, без урахування специфіки діяльності її окремих структур. Оперативне вирішення питань, що виникають у ході виконання професійних функцій працівником кінної поліції, загалом питання досить не регламентоване, враховуючи специфічність їх діяльності та можливі нетипові запити для психолога підрозділу [101].

Система психологічного забезпечення орієнтована на створення сприятливих психологічних умов, в яких працівники усіх ланок зможуть ефективно виконувати покладені на них службові обов'язки, підвищувати професійно-психологічну компетентність та у разі необхідності надавати психологічну допомогу як окремій особистості та і підрозділу в цілому.

На організаційному рівні систематичне психологічне забезпечення – частина циклу, яка відображає спосіб, визначає дії і заходи з підвищення ефективності діяльності і розвитку органів внутрішніх справ. Цей цикл починається з визначення бажаного результату психологічного забезпечення в цілому або одного з його напрямів. Ним може бути процес психологічного забезпечення сам по собі (певний напрям або окрема функція), систематичний процес професійного удосконалення, формування команди, сприяння змінам у поведінці працівників та ін. Потім проводиться оцінка досягнутих результатів.

Цикл процесу психологічного забезпечення професійної діяльності Національної поліції України:

- визначення і аналіз потреб психологічного забезпечення на трьох різних рівнях: потреби системи як цілого, кожної служби (спеціальності) окремо і, нарешті, – особистості кожного працівника;
- визначення результатів психологічного забезпечення в категоріях психологічного клімату й умов діяльності, рівня професіоналізму, умінь, цінностей і поглядів, знань, що здійснюється шляхом оцінки актуального стану діяльності підрозділу та визначення бажаних результатів;
- складання плану психологічного забезпечення з метою задоволення потреб і отримання відповідних результатів;
- реалізація психологічного забезпечення, проведення та завершення конкретних дій за певними напрямками;
- оцінка успішності психологічного забезпечення в досягненні цілей і використання результатів для аналізу циклу психологічного забезпечення (за окремими напрямками). Проводиться на всіх рівнях

(підрозділ, служба, особистість) із використанням актуальних критеріїв [77, с. 81].

Розглянемо структуру психологічного забезпечення кінної поліції більш детально. Психологічне забезпечення відбувається в полі взаємовідносин працівників з оточенням під час виконання своїх функціональних обов'язків. Психологічне забезпечення є інтегрованою частиною службової діяльності. Воно охоплює цілі, зміст, технології цієї діяльності і повинно орієнтуватись на її потреби. Психологічне забезпечення спрямоване на всіх працівників підрозділу і має бути послідовним та гнучким, а також базуватись на діяльнісному підході. У психологічному забезпеченні використовуються загальнопсихологічні методи: системний аналіз практики; спостереження, експеримент, бесіда, анкетування; методи професіографічного аналізу діяльності; метод експертних оцінок; метод тестів; метод моделювання та ін. [82, с. 23].

Суб'єктом психологічного забезпечення є психологічна служба, тобто централізовано керована система спеціальних структурних підрозділів і посад спеціалістів, які здійснюють цілеспрямовану роботу з психологічного забезпечення діяльності системи органів внутрішніх справ. Об'єктом психологічного забезпечення є: організація, в даному випадку – система органів та підрозділів поліції; особистість працівника.

Тут слід відзначити, що в психологічній літературі, а також в нормативних документах використовують поняття «психологічне забезпечення» і «психологічне супроводження» без їх розмежування, тобто наділяють їх однаковим змістом. Однак, перше поняття є більш широким, ніж друге. Про «психологічне супроводження» можна говорити, на наш погляд, лише стосовно конкретного напрямку, специфічної галузі застосування психологічного забезпечення, або окремих завдань, наведених вище.

Вони ж є функціями психологічного забезпечення професійної діяльності.

1. Психодіагностична функція – цілеспрямоване вивчення індивідуальних особливостей особистості і соціально-психологічних явищ у групах. Психологічна діагностика проводиться з метою професійного відбору та атестації, визначення необхідності і спрямованості психологічного консультування та психокорекційної роботи, розвитку особистості. Як інструментарій у процесі психодіагностики використовуються методи бесіди, спостереження в значущих ситуаціях, вивчення продуктів діяльності, тестування та ін.

2. Психокорекційна – психологічний вплив на особистість з метою усунення негативних тенденцій в її розвитку.

3. Профілактична – цілеспрямована систематична робота психолога спільно з керівниками підрозділів з попередження негативних явищ серед особового складу, виявлення групи посиленої психологічної уваги (за різними підставами), проведення з нею психокорекційної роботи; контроль за дотриманням безпечних психологічних умов діяльності працівників; елімінування несприятливих психологічних факторів; своєчасна профілактика можливих порушень психологічного здоров'я працівників.

4. Психолого-педагогічна – цілеспрямована робота психолога з формування та розвитку професійно важливих якостей, умінь та навичок, необхідних для виконання професійної діяльності, спеціальна психологічна підготовка, проведення соціально-психологічних тренінгів, сприяння саморозвитку особистості.

5. Просвітницька – підвищення компетентності і культури працівників у вирішенні психологічних проблем та розумінні сутності психологічної служби, прилучення їх до психологічних знань; формування потреб у психологічних знаннях у керівників, бажання використовувати ці знання в роботі з підлеглими чи в інтересах власного розвитку; формування у працівників потреби в самопізнанні та самовихованні.

6. Консультативна – надання конкретної допомоги працівникам та громадянам, які звертаються до психолога, в усвідомленні ними природи

їхніх труднощів, в аналізі психологічних проблем та прийнятті власних рішень. Здійснюється в індивідуальній та груповій формах.

7. Інформаційно-аналітична, пов'язана з аналізом та оцінкою відомої інформації, складанням прогнозу розвитку ситуації [11].

В системі психологічного забезпечення Національної поліції України першим етапом є професійний відбір. Він має на меті перешкодження проникненню до лав поліції випадкових осіб, за своїми особистісними якостями не здатних досконало оволодіти професією. Водночас він покликаний оптимально розподілити кадри по різних службах і підрозділах, здійснити раціональне призначення на посади, своєчасно діагностувати та спрогнозувати можливість профвідхилень [37; 38; 123]. Відповідно до наказу МВС України від 25.12.2015 № 1631, конкурс на службу до поліції сьогодні здійснюється в апараті Національної поліції України, а також в її територіальних органах. Він проводиться в декілька етапів: а) тестування на знання законодавчої бази, загальні здібності й навички, особистісні характеристики (психологічний тест); б) перевірка рівня фізичної підготовки; в) співбесіда [39; 40].

Професійний психологічний відбір є необхідним кроком до визначення передумов формування професійної придатності, що може бути визначена як наявність у кандидата комплексу знань, умінь і навичок, а також особистісних властивостей і якостей, необхідних для ефективного виконання професійної діяльності. Професійна придатність становить собою здатність до взаємодії комплексу перемінних особистості та самої діяльності. Рівень такої взаємодії спричиняє успішність або неуспішність службової діяльності, відображається в показнику задоволеності роботою й формується в процесі навчання та наступної професійної діяльності.

Суб'єктивні труднощі, пов'язані з науковими аспектами професійного відбору – відсутність кваліфікаційних характеристик і професіограм поліцейських спеціальностей, критеріїв оцінки рівня психологічної придатності до служби в поліції, надійних методик дослідження ступеня

готовності особистості до професійної діяльності та навчання, методів дослідження мотивів професійної діяльності, прогнозування профдеформації тощо. Об'єктивні труднощі полягають у тому, що більшість видів службової діяльності поліцейських важко піддаються формалізованому опису, характеризуються багатофункціональністю, різноманітністю [144, с.13].

При стандартній процедурі психологічного відбору, на нашу думку варто додатково досліджувати особистість кандидата на службу до підрозділу кінної поліції. Що стосується професійно-важливих якостей, то майбутній кавалерист, звичайно, повинен перш всього любити тварин. Фізична сила, витривалість, сміливість і спритність - також невід'ємні його якості. Участь в проведенні зооветеринарних заходів вимагає від претендента на службу вибіркової уваги, так як тварина не розмовляє, а необхідним є вміння оцінювати загальний фізичний стан тварини у випадках коли їй завдано шкоди. Необхідним також є досить великий обсяг уваги, що допомагає при патрулюванні верхи, що забезпечує широке поле спостереження. Розподіл уваги необхідний при групових та індивідуальних тренуваннях. Моторна пам'ять дозволяє кавалеристу виконувати складні координаційні дії при тренуваннях і під час безпосереднього патрулювання.

Необхідність постійної концентрації уваги при верховій їзді, зосередженість, максимальна зібраність і самоорганізація, швидка здатність запам'ятовувати і планувати послідовність дій, як при їзді, так і при догляді за конем формують комплекс професійно важливих якостей особистості для успішного виконання обов'язків кінної поліції.

Спеціальні здібності науковці пов'язують з окремими видами людської діяльності, причому про них може йтися в тих випадках, коли необхідні для діяльності психічні властивості обумовлені природними психофізіологічними властивостями людини або коли певна якість не може бути досягнута шляхом цілеспрямованого формування. Проте доведено, що людина з розвинутими загальними здібностями може успішно адаптуватися до більшості видів діяльності, а в жорстких умовах зміни режиму й умов

діяльності загальні здібності мають потенційну можливість перетворюватися на спеціальні професійні. Тому важливим завданням професійного відбору до підрозділу поліції є діагностика сформованості загальних (інтелектуальних) здібностей кандидатів на службу [144].

Важливим елементом в системі психологічного забезпечення є професійна підготовка до службової діяльності. Розглянемо основні пункти наказу, спираючись на специфіку підготовки працівника кінної поліції. Наказом МВС України від 26.01.16 № 50 затверджено Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України. Останнє визначає види службової підготовки, до яких належать: функціональна, загальна, тактична, фізична та вогнева.

Функціональна підготовка – комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським знань, умінь та навичок у сфері нормативно-правового забезпечення службової діяльності, необхідних для успішного виконання ним службових обов’язків [232, с.150].

Функціональна підготовка працівника кінної поліції передбачає ознайомлення з посадовою інструкцією, дає можливість засвоїти межі основних функціональних обов’язків, покладених на працівника.

Загальнопрофільна підготовка – комплекс заходів, спрямованих на набуття і вдосконалення поліцейським умінь та навичок практичного застосування теоретичних знань щодо формування готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику, а також надання домедичної допомоги в процесі виконання службових завдань [233].

Реалізація загальнопрофільної підготовки кінної поліції передбачає перш за все формування та розвиток таких професійно важливих якостей особистості кавалериста як стресостійкість. Знання тактик реагування в різних стресогенних ситуаціях при патрулюванні кінною поліцією паркових зон, охорони порядку на мітингах або придушення масових заворушень є особливо важливим. Від патрульного вимагається посилений нагляд за ситуацією, стійка концентрація уваги та її розподіл а саме дотримання

правопорядку серед населення та управлінням конем. Важливим є формування та розвиток таких знань, вмінь та навичок як: основи анатомії, фізіології та зоології коней; правила і норми годування, напування; інструкції по тренуванню коней; правила керування конем під сідлом і в екіпажі.

Тактична підготовка – комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику [123].

Набуття навичок взаємодії кавалериста з конем, розуміння причинно наслідкового зв'язку виникнення негативних поведінкових проявів у тварини та вивчення методик її заспокоєння. Враховуючи вагомий психологічний вплив на свідомість громадян присутності кінної поліції на масових заходах, на кавалериста покладено серйозні функції усвідомлення та регулювання поведінки тварини, задля попередження її небажаних проявів.

Вогнева підготовка – комплекс заходів, спрямований на вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, в русі тощо [232].

Досконале володіння кавалеристом вогнепальною зброєю дозволяє підвищити ефективність її застосування за рахунок вищої позиції над зоною спостереження. Зрозуміло, що до гучних звуків, вибухів, спалахів коней готують в процесі підготовки до виходу на патрулювання, але застосування вогнепальної зброї верхи краще попереджати.

Фізична підготовка – комплекс заходів, спрямований на формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності [233, с.152].

Фізична підготовка кінної поліції включає в себе два напрями: перший напрям – особиста фізична підготовка кавалериста; другий – регулярні заняття верхи. Строгий самоконтроль потрібен при взаємодії вершника та коня, під час осаджування та керуванні, тому що тільки завдяки цьому у початківця вершника формуються і поступово розвиваються необхідні вміння. Процес підготовки йде успішніше в тому випадку, якщо вершник спочатку навчиться виконувати більш прості завдання, а потім переходить до більш складним, але за умови, що правильно засвоїв прості.

Безумовно, що всі види підготовки містять у собі психологічну складову. Так, у розглянутому положенні зафіксовано, що «заняття з вогневої підготовки організовуються та проводяться в навчальних групах за місцем служби, на навчальних зборах з обов'язковим урахуванням рівня підготовленості і психологічних якостей поліцейських» [42, с. 47]. Тактична підготовка передбачає «набуття і вдосконалення психологічної готовності поліцейських до дій у ситуаціях різних ступенів ризику»; «набуття та вдосконалення поліцейських навичок щодо формування морально-психологічної стійкості до виконання службових завдань в особливих умовах» [42, с. 47]. Проте, зазначеним Положенням не визначено форми, методи, технології та засоби вирішення завдань, пов'язаних з психологічною складовою службової підготовки поліцейських [232; 233].

Професійна психологічна підготовка передбачає розвиток загальних і спеціальних професійно-психологічних здібностей, знань, умінь і навичок кінних патрульних поліцейських. Її результуючою є особистісне новоутворення – психологічна готовність до професійної діяльності, що становить собою стійкий довготривалий когнітивно-емоційно-вольовий стан мобілізації психофізіологічних ресурсів організму, комплекс мотивів, які забезпечують ефективність виконання професійної діяльності. Такий стан може формуватися лише внаслідок практичного відпрацювання поліцейськими типових професійних завдань [108].

Наступним напрямом системи психологічного забезпечення є психологічний супровід професійної діяльності кінної поліції. Розглянемо основне визначення даного поняття.

Психологічний супровід – це недирективна форма надання психологічної допомоги, спрямована на підсилення, удосконалення, розвиток, саморозвиток самосвідомості особистості, допомоги, яка запускає механізми саморозвитку й активізує власні ресурси людини; цілісний, безперервний процес вивчення, аналізу, розвитку й корекції пізнавальних, мотиваційних, емоційно-вольових процесів особистості, яка є суб'єктом супроводу; система заходів професійного психолога, що спрямована на створення умов для успішної діяльності та розвитку особистості на різних етапах професіогенезу [17, с.48].

Мета психологічного супроводу професійної діяльності полягає у повноцінній реалізації професійно-психологічного потенціалу особистості і задоволенні потреб суб'єкта діяльності. Складовими психологічного супроводу є: забезпечення оптимального соціально-психологічного мікроклімату; встановлення міри задоволеності роботою та умовами праці і відпочинку; поліпшення режиму праці та відпочинку; професійний відбір, підвищення кваліфікації; профкорекція; попередження виникнення небажаних функціональних станів; засоби запобігання девіантній поведінці, професійній деформації [19, с.25].

Зважаючи на вищевказане, забезпечення основних психологічних умов ефективної діяльності включає:

- створення сприятливого психологічного клімату, який визначається якістю організації професійної діяльності, наявністю продуктивного спілкування та взаємодії працівників на всіх рівнях;
- забезпечення можливості безперервного особистісного і професійного становлення і зростання працівників;
- забезпечення психічного та психологічного здоров'я персоналу;

- реалізацію в процесі роботи здібностей, можливостей та резервів кожного працівника;
- розвиток професійно важливих якостей.

Однією з головних умов ефективного функціонування системи психологічного забезпечення є якісний склад психологів та налагоджена взаємодія з працівниками кінної поліції.

Висновки до розділу 1

Аналіз теоретичних джерел за темою дослідження надає нам можливість зробити наступні висновки:

1. Специфіка діяльності працівника Національної поліції України визначається низкою вимог до його особистості та переліком функціональних обов'язків поліцейського, в яких зазначено особливості їх виконання. Професійна діяльність поліцейських належить до професій «людина – людина», що вимагає від особистості постійної взаємодії з суспільством, а багатогранність професійних, службових завдань характеризується значною інтелектуальною й емоційною насиченістю, виконання яких відбувається в напружених, стресогенних та екстремальних умовах.

2. Професійна діяльність поліцейського перебуває у взаємодії систем «людина – право». Правова регламентація дій виступає головним чинником психологічного характеру системи, тому що діяльність патрульного поліцейського чітко регламентується законами та підзаконними актами. Правова регламентація дій має стримуючий характер, що забороняє правоохоронцю використовувати свій статус з корисливих мотивів. З іншого боку, правова регламентація діяльності поліцейського створює певний психологічні ризики у вигляді наявності владних повноважень, характеризується підвищеною відповідальністю, що інколи може призвести до перевищення своїх повноважень та зловживання владою.

3. Проаналізовано систему професійної підготовки, які використовуються у країнах Західної Європи та Америки, та виділено суттєві пріоритети кінної поліцейської служби як: - значно вищий рівень безпеки кінного поліцейського; - в меншій мірі страждає безпека правопорушників в разі припинення правопорушень підрозділами кінної поліції; - володіє високою профілактичною здатністю при проведенні масових заходів завдяки гарній видимості для публіки і необхідним спостереженням для здійснення повного контролю над ситуацією; - знижує рівень конфліктності в системі взаємодії між поліцейським і правопорушником, завдяки виключенню прямого контакту на початковому етапі конфлікту.

4. Головною характерною рисою кінної поліції Канади є те що серед її пріоритетних напрямків є: встановлення партнерських взаємовідносин, консультації з населенням з метою визначення проблем, які хвилюють відповідну громаду та вироблення адекватної стратегії дій, підзвітність громаді за свою діяльність. Для виконання відповідних задач поліція застосовує відповідні заходи: створення міні-постів в місцях підвищеної безпеки, що дає можливість концентрації на місцевій проблематиці; для підсилення ефекту присутності поліції використовується перерозподіл піших патрулів в залежності від ситуації; проведення профілактичної роботи.

5. Виділено суттєві переваги кінної поліції: на відміну від звичайного поліцейського, кінних поліцейських видно здалеку - що має превентивний ефект для потенційних правопорушників, поліцейський може контролювати дії на віддаленій відстані та здатен в лічені секунди прибути на місце скоєння правопорушення, що унеможливорює втечу правопорушника. Полегшується виконання службового обов'язку для самого поліцейського, оскільки виявлення правопорушників, їх затримання, припинення незаконних дій завдяки мобільності скорочує час на їх здійснення; супровід масових заходів та контроль за їх проведенням (демонстрації, страйки, масові ходи, святкування, спортивні змагання і т.п.); використання коней для створення бар'єрів в місцях нескординованого пересування маси людей, напрямок

людського потоку в потрібному напрямку набагато простіше і зручніше в усіх відношеннях, оскільки протікає більш природно і часто не потребує додаткового персонального контакту поліцейського з учасниками ходи (як відомо, в багатьох випадках це сприяє збереженню належного рівня безпеки для обох сторін); участь у пошуках зниклих людей, а також рятувальних операціях, що значно скорочує час пошуку і розширює можливості охоплення території пошуку.

6. Встановлено, що до основних задач діяльності Національної поліції і всіх її підрозділів, зокрема і кінної поліції, є ефективність її функціонування та показник якості виконання завдань, які вона виконує. Відповідно ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII, завданнями, які постають перед підрозділами Національної поліції є: забезпечення публічного порядку та безпеки, охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; запобігання, виявлення та припинення кримінальних та адміністративних правопорушень; забезпечення безпеки дорожнього руху, організація контролю за додержанням законів, інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху, а також удосконалення регулювання дорожнього руху з метою забезпечення його безпеки; надання допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій її потребують.

7. Виділено критерії, за якими відбувається підбиття підсумків на основі результатів діяльності підрозділу, а саме ефективність, продуктивність та легітимність. Головною метою поліцейської діяльності є зниження рівня злочинності серед населення, охорона громадського порядку, повага людської гідності. Головним внутрішнім чинником професійної ефективності є мотивація, тому для досягнення професійного успіху вмотивованому правоохоронцю потрібно мати професійно важливі якості, компетентності, досвід, задіяти інші індивідуальні ресурси (чинники), що обумовлює ефективне виконання професійної діяльності.

8. При дослідженні системи психологічного забезпечення діяльності

працівників кінної патрульної поліції, виділено напрями її здійснення, а саме: психологічне вивчення об'єктів системи психологічного забезпечення; психологічна підготовка об'єктів системи психологічного забезпечення; психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення; підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах; психологічне супроводження службової діяльності працівників поліції. Реалізація основних положень системи психологічного забезпечення, базується на принципах гуманізму, толерантності, правомірності, добровільності, конфіденційності, науковості, об'єктивності, комплексності та систематичності. Основні положення системи психологічного забезпечення висвітлено в наказі МВС України «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» від 06 лютого 2019 р. № 88.

9. Важливим елементом в системі психологічного забезпечення є професійна підготовка до службової діяльності спираючись на специфіку підготовки працівника кінної поліції. Види службової підготовки висвітлено у наказі МВС України від 26.01.16 № 50 «Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» а саме: функціональна, загальна, тактична, фізична та вогнева підготовки.

10. Встановлено, що для поліцейських кінного підрозділу поліції під час загальнопрофільної підготовки важливим є формування стресостійкості та розвиток таких знань, вмінь та навичок як: основи анатомії, фізіології та зоології коней; правила і норми годування, напування; інструкції по тренуванні коней; правила керування конем під сідлом і в екіпажі. В процесі тактичної підготовки слід впровадити додаткові заняття, спрямовані на набуття навичок взаємодії кавалериста з конем, розуміння причинно-наслідкового зв'язку виникнення негативних поведінкових проявів у тварини та вивчення методик її заспокоєння. Під час вогневої підготовки необхідно

забезпечити оволодіння кавалеристом вогнепальною зброєю, з урахуванням вищої позиції над зоною спостереження (коней готують в процесі підготовки до виходу на патрулювання до гучних звуків, вибухів, спалахів). Строгий самоконтроль потрібен при взаємодії вершника та коня, під час осаджування та керуванні, тому що тільки завдяки цьому у початківця-вершника формуються і поступово розвиваються необхідні вміння. При цьому слід зазначити, що однією з головних умов ефективного функціонування системи психологічного забезпечення є якісний склад психологів та налагоджена взаємодія з працівниками кінної поліції.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ЗНАЧУЩИХ ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ КІННОЇ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

2.1. Організація емпіричного дослідження професійно-значущих властивостей працівників

Актуальність емпіричного дослідження зумовлена необхідністю вивчення професійно важливих індивідуально-психологічних властивостей працівника кінної патрульної поліції. Дослідження індивідуально психологічних властивостей особистості працівника підрозділу кінної поліції передбачає визначення професійно важливих властивостей особистості, які є значущими для виконання професійних обов'язків, та можуть бути інформативними на етапі відбору кандидата на службу та при подальшому психологічному супроводженні.

У дослідженні брали участь 100 працівників кінних підрозділів ГУ Національної поліції України у Житомирській, Львівській, Київській, Харківській та Дніпропетровській областях. Метою емпіричного етапу дослідження було вивчення професійно важливих якостей особистості працівника кінної поліції.

Досягнення мети забезпечувалося реалізацією завдань, які вирішувалися відповідно таким етапам дослідження.

1. Обґрунтування та формування комплексу психодіагностичних методик для вивчення індивідуальних характеристик особистості, а саме: емотивність, поступливість, екстраверсія та інтроверсія, ригідність, лабільність, сензитивність, спонтанність, агресивність, тривожність, сумлінність, нейротизм, акцентуації характеру, самоактуалізація, мотивація.

2. Порівняльне дослідження змістових і динамічних індивідуальних особливостей особистості поліцейського кавалериста.

3. Визначення типології професійно-значущих індивідуально-психологічних властивостей працівників кінної патрульної поліції.

4. Створення професіограми та психограми працівника кінного підрозділу Національної поліції.

Емпіричне дослідження відбувалось у три етапи: підготовчий, діагностичний та аналітичний. На підготовчому етапі визначено емпіричну базу дослідження та здійснено підбір психодіагностичного інструментарію. На діагностичному етапі здійснювалося планування, організація та проведення емпіричного дослідження. На аналітичному етапі було проведено інтерпретацію отриманих результатів, визначення основних індивідуально-психологічних особливостей особистості, а також створення професіограми та психограми кавалериста.

Підбір психодіагностичного інструментарію здійснювався відповідно до мети та завдань дисертаційного дослідження.

Методики підібрані з урахуванням критеріїв валідності та надійності. Серед методів та методик вивчення професійно-значущих індивідуально-психологічних властивостей працівників кінної патрульної поліції були використані:

1. Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО) Л. М. Собчик (адаптація В. І. Барка).

2. Опитувальник для вивчення акцентуацій характеру й темпераменту Леонгарда-Шмішека;

3. Тест «Мотиваційний профіль особистості» Річі-Мартіна;

4. Опитувальник великої п'ятірки О. Джона, Л. Наумана, С. Сото, (адаптація В. І. Барка);

5. Класифікація професій О. Є. Клімова.

Для виявлення провідних тенденцій особистості використано *«Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО)» Л. М. Собчик*. Мета

дослідження: визначення типологічних особливостей особистості, провідних рис характеру.

Методика успішно застосовується у сфері вивчення професійно важливих особистісних властивостей та толерантності до стресу на контингенті осіб, професійна діяльність яких проходить в особливо складних та небезпечних умовах, а також у сфері міжособистісної комунікації в рамках управлінських структур різних професійних груп. Використання цього тесту є доцільним, оскільки вивчення профілю кавалериста дозволить визначити провідні тенденції особистості. Методика містить наступні шкали:

- агтравація (прагнення підкреслити наявні проблеми та складність власного характеру);
- екстраверсія (навернення у світ реально існуючих об'єктів та цінностей, відкритість, прагнення до розширення кола контактів, товариськість);
- спонтанність (непродуманість у висловлюваннях та вчинках) – властивість, що виражається у високій пошуковій активності, наполегливості та презентації сильного «Я». При надмірності цієї властивості та відсутності балансу з боку протилежних властивостей – сензитивності та тривожності, спонтанність реалізується у вигляді підвищеної імпульсивності та може призвести до небажаних дій. Таким чином, фактори сензитивності та тривожності є показником ступеня вираженості інтеріоризованого соціального контролю. У той самий час, їх надмірність, відсутність збалансованості з боку скільки-небудь виражених спонтанності і агресивності, проявляється нівелюванням «Я»;
- агресивність (активна самореалізація, впертість та свавілля у відстоюванні своїх інтересів) як індивідуально-особистісна властивість проявляється характеристиками сильного «Я», що протиставляє впливу середовища, моралі та мінливості власних установок. Якщо агресивність виражена надмірно і не врівноважена будь-якою вираженою тривожністю, що застерігає від необачних дій, то активність такої людини супроводжується явною агресією. Агресивність як стійка характеристика

суб'єкта є схильністю, що відображає його відношення до поведінки, метою якої є спричинення шкоди або подібний афективний стан (гнів, злість). Хоча агресивність грала вирішальну роль в процесі еволюції людини, вона не властива особистості від моменту народження, а формується в онтогенезі. Причинами агресивності можуть виступати різного роду конфлікти, зокрема внутрішні, при цьому такі психологічні процеси як емпатія, ідентифікація, децентрація – стримують агресію, оскільки є ключем до розуміння інших і усвідомлення їх самостійної цінності [84].;

– ригідність (інертність) установок, суб'єктивізм, підвищене прагнення до відстоювання своїх поглядів та принципів, критичність щодо інших думок. Ригідність – утрудненість, аж до повної нездатності, в зміні наміченої суб'єктом програми діяльності в умовах, що об'єктивно вимагають її перебудови. Виділяють когнітивну, афективну і мотиваційну ригідність. Когнітивна ригідність виявляється в труднощах перебудови сприйняття і уявлень в ситуації, що змінилася. Афективна ригідність виражається у відставленості афективних (емоційних) відгуків на об'єкти емоцій, що змінюються [109]. Мотиваційна ригідність виявляється в труднощах перебудови системи мотивів в обставинах, що вимагають від суб'єкта гнучкості і зміни характеру поведінки. Рівень ригідності, що проявляється суб'єктом, обумовлюється взаємодією його особистісних особливостей з характером середовища, включаючи ступінь складності завдання, що стоїть перед ним, його привабливості, наявності небезпеки, монотонності стимуляції і т. ін.;

– інтроверсія (спрямованість у світ суб'єктивних уявлень та переживань, тенденція до відходу у світ ілюзій, фантазій та суб'єктивних ідеальних цінностей стриманість, замкнутість) – протилежна екстраверсії властивість, що виявляється зовнішньою пасивністю при високій інтрапсихічній активності і відображає прагнення індивіда до відходу в себе, у світ свого «Я», який суб'єктивно сприймається як більш значущий у порівнянні з навколишньою реальністю;

– сензитивність (вразливість, схильність до рефлексії, песимістичність в оцінці перспектив) – тісно пов'язана з підвищеною та диференційованою чутливістю людини щодо різних аспектів впливу середовища, з реакцією на зміни настроїв та динаміку психологічного мікроклімату. Ця індивідуально-типологічна характеристика особистості формує рису характеру та включена до структури слабкого типу реагування нервової системи, для якого характерною є виражена залежність від зони афіліації;

– тривожність (емоційність, сприйнятливність, незахищеність) – в основі підвищеної тривожності лежить слабкість «Я», що виявляється у протиборстві з впливом середовища, життєвими обставинами, мораллю соціуму. Чим ближче особистість до врівноваженої норми, тим нижчим буде рівень тривожності, що відіграє в даному випадку роль регулятора нормального балансу між особистістю та суспільством. При цьому тривожність урівноважена так само помірковано вираженою агресивністю, що відображає протилежний полюс емоційного патерну. Тривожність – це стан побоювання, занепокоєння, випробовуваний людиною в умовах очікування неприємностей. Зазвичай тривожність веде до виникнення захисних реакцій. Особистісна тривожність розглядається як особистісна риса, що виявляється в постійній схильності до переживань тривоги в різних життєвих ситуаціях, в тому числі і таких, які об'єктивно цього не містять. Вона характеризується станом несвідомого страху, невизначеним відчуттям загрози, готовністю сприйняти будь-яку подію як несприятливу і небезпечну [64;65].

– лабільність (емотивність, виражена мінливість настрою, мотиваційна нестійкість, сентиментальність, прагнення емоційної залученості) – індивідуально-типологічна властивість, в основі якої лежить підвищена рухливість нервових процесів, що виявляється у мінливості емоційного настрою та активності у сильній залежності від референтної групи, проте з тенденцією до більш стеничної самореалізації, ніж це характерно для сензитивних та тривожних особистостей. Особи даного типу не тільки

схильні до впливу середовища, але й самі впливають на емоційний стан оточуючих;

Обробка результатів: Опитувальник складається з 91 твердження, заданого від першої особи, що дозволяє респонденту розбиратися з особливостями свого характеру. Крім того, отримані дані розглядаються через призму показників шкал достовірності – шкала брехні і шкала агтравачії. Перша шкала дозволяє оцінити щирість відповідей, а друга - сприяє підкресленню властивостей характеру.

Отримані в результаті дослідження дані підраховуються за допомогою ключа. Міра вираженості кожної властивості оцінюється по відповідній шкалі від 0 до 9 балів.

2) Для вивчення акцентуацій характеру й темпераменту застосовано *«Опитувальник визначення акцентуацій характеру К. Леонгарда, Г. Шмішека»* [59; 60], який дозволяє діагностувати акцентуації особистості поліцейського. Мета: вивчення акцентуацій характеру та темпераменту.

Дану методику доцільно використовувати при дослідженні особистості кавалериста, тому що особливості спілкування і виконання професійної діяльності залежать від типу акцентуації характеру особистості.

Опитувальник складається з 88 питань з варіантами відповідей «так» або «ні», за допомогою яких визначаються типи акцентуацій особистості за кваліфікацією К. Леонгарда.

Для гіпертимічного типу характерним є підвищений фон настрою, активність діяльності, підвищена комунікабельність (аж до скачки думок). На думку К. Леонгарда, ці три ознаки одночасно більшою чи меншою мірою наявні завжди. Гіпертимічна акцентуація може позитивно впливати на життя людини завдяки енергійності, ініціативності, оптимістичності, високому життєвому тону, хорошему апетиту та здоровому сну. Несподівані асоціації сприяють активному творчому мисленню. Гіпертими постійно знаходяться у центрі уваги, усіх розважають, прагнуть домінувати.

Негативними їх сторонами є надмірна жадоба діяльності: людина береться за багато справ і нічого не доводить до завершення, а багатство ідей проявляється як пустослівність. Надмірна веселість змінюється дратівливістю, втрачається почуття обов'язку, спостерігаються порушення етичних та правових норм, асоціальність. Важко переносять умови суворої дисципліни, монотонної діяльності, вимушеної самотності [59; 60].

Людей дистимічного типу відрізняє ослаблене стимулювання життєдіяльності, пригніченість настрою, слабкість вольових зусиль, уповільнене мислення. Вони песимістично ставляться до майбутнього, мають низький рівень контактності та занижену самооцінку, відлюдні. Позитивними рисами такого типу темпераменту є сумлінність та серйозна етична позиція, негативними – пасивність, низький рівень активації, депресивність і уповільненість реакцій [59; 60]

Циклотимічний тип – це люди, для яких характерна зміна гіпертимічних та дистимічних станів. Під час душевного підйому вони поводять себе за гіпертимічним типом, під час спаду – за дистимічним. Зміна станів відбувається без очевидних зовнішніх причин, і лише іноді у зв'язку з певними подіями. При цьому циклотимам властива залежність від оточення, тому у веселому товаристві вони можуть бути в центрі уваги і розважати оточуючих, а в серйозному – стають мовчазними та замкненими [59; 60].

Афективно-екзальтовані особистості бурхливо реагують на зовнішні події, причому темп наростання реакцій та їх зовнішні прояви відрізняються надзвичайною інтенсивністю. Вони однаково легко впадають у захват від радісних подій та у відчай від сумних, а також легко переходять від одного стану до іншого. Людям такого типу властива контактність, балакучість, вони потребують підтримки і визнання, мають багато друзів, легко піддаються навіюванню, схильні до непродуманих вчинків [59; 60].

Представниками тривожного типу притаманна боязкість, лякливість, сором'язливість, почуття власної меншовартості, невпевненість у собі, низька контактність, монотонний настрій. При цьому боязкість може бути

двох типів: настороженість щодо зовнішніх подразників або ж власна поведінка. В обох випадках можлива гіперкомпенсація у вигляді самовпевненості або навіть зухвалої поведінки, що є неприродним для людини тривожного темпераменту, і тому легко розпізнається [59; 60].

Емотивність характеризується чутливістю, вразливістю і глибокими емоціями, що мотивовані тонкими альтруїстичними спонуканнями. Такі люди душевні і м'якосердні, жалісні, їх легко розчулити. Міміка емотивної особи чітко відображає її почуття: вони плачуть, розповідаючи про сумні події, але й сльози радості також легко з'являються на їхніх обличчях. Їм властиві гуманність, співчутливість, безконфліктність, товариськість, почуття обов'язку, ретельність [59; 60].

Сутність демонстративного (при вираженій акцентуації – істеричного) типу полягає в аномальній здатності до витіснення. Демонстрантам притаманна надмірна комунікабельність, прагнення до лідерства, підвищена емоційність при відсутності дійсно глибоких почуттів, емоційна лабільність. Вони схильні до фантазування, брехливості, авантюризму. Характерним є егоцентризм, неадекватно завищена самооцінка, високий рівень домагань, прагнення бути в центрі уваги, жадоба визнання, необдумані стратегії поведінки [59; 60].

Педантична особистість характеризується зниженою здатністю до витіснення: вони проявляють нерішучість при прийнятті рішення, навіть тоді, коли загроза (ризик) від прийнятого рішення мінімальна. Надмірна педантичність шкодить особистості, оскільки такий працівник знову й знову перевіряє, чи є задовільними результати його роботи, чи можна вважати роботу завершеною. Це призводить до понаднормового навантаження, відставання від інших. Переваги педантичної особистості – ґрунтовність, чіткість, охайність, сумлінність, надійність [59; 60].

Основою застрягаючого типу акцентуації особи є надзвичайна стійкість негативних емоцій: вони ніколи не забуваються образи та нехтування власних інтересів. Їх характеризують як легко вразливих, хворобливо

образливих, злопам'ятних, мстивих, ревних, схильних до роздратування. Честолубство завжди супроводжується самовпевненістю. При високому ступені застрягання спостерігається підозрілість (параноїдальність), яка розповсюджується на всі сфери та відносини. У сприятливих умовах застрягаючі особи стають невтомними та цілеспрямованими працівниками з відмінними трудовими та творчими показниками, у несприятливих – вони нетерплячі, конфліктні, незговірливі [59; 60].

Особам збудливого типу притаманні недостатня керованість поведінки, імпульсивність реакцій, підвищена конфліктність, гнівливість, грубість, нетерпимість до інших. Вони дратівливі, запальні, із труднощами вживаються в колективі, схильні до часткої зміни місця роботи. Можуть проявляти жорстокість, оскільки домінування потягів спричиняє прагнення до фізичної розрядки, рукоприкладства, лайок та бійок [59; 60].

Акцентуації зазнають динамічних змін, що зумовлює розвиток характеру: перехід від явної форми в латентну (вікова компенсація), перетворення акцентуації і трансформація, що виражається в приєднанні до однієї акцентуації іншої, близької за змістом (наприклад, перетворення гіпертима на циклоїда). Розрізняють кілька видів стійких змін:

- перехід явної акцентуації в приховану, коли з віком акцентовані риси стираються чи компенсуються, тобто замінюються іншими й тільки під впливом деяких факторів, адресованих уразливому місцю, риси цього типу, вже схованого, замаскованого, раптом проявляться зненацька, раптово наповну;
- формування на ґрунті акцентуацій психопатичних розвитків, основну роль у цьому грає середовище й у результаті може спостерігатися негативний психоемоційний стан;
- трансформація видів акцентуацій характеру, приєднання до основного типу близьких, сумісних із цим типом інших акцентуацій. У деяких випадках, риси знову набутих акцентуацій можуть навіть домінувати

над основною, іноді риси однієї акцентуації можуть «витиснути», «затулити» риси інших акцентуацій [111].

Варто зазначити, що на відміну від «чистих» типів, значно частіше зустрічаються змішані форми акцентуацій характеру — проміжні типи (нашаровування нових рис характеру на структуру, що вже сформувалася).

3. З метою дослідження мотивації поліцейського кінного підрозділу було використано *Тест мотиваційного профілю особистості Річі-Мартіна*.

Даний тест розроблений та апробований фахівцями з підготовки персоналу Шейлою Річі та Пітером Мартіном для того, щоб виявляти фактори що формують мотивацію, яким надають перевагу досліджувані особи (працівники), а також фактори, яким досліджуваний надає не надає значення як ймовірним джерелам задоволення виконуваною роботою. Крім того, потреби виявляються у мотивах, котрі спонукають людину до дій, спрямованих на задоволення потреб. Мотив, будучи усвідомленою чи спонукальною причиною, основою чи підставою до якоїсь дії чи вчинку, є суб'єктивним явищем, основною метою якого є усвідомлення вчинків, які формують постановку цілей, здатних спонукати особистість до дії внаслідок зародження спонукаючого фактора ззовні, тобто стимулу, та його усвідомлення людиною. Через те, мотиви містять сукупність спонукань, обов'язків та прагнень до виконання доручених завдань.

Тест дозволить виявити потреби та прагнення працівника, і тим самим отримати деяке уявлення про його мотиваційні фактори. У основу тесту покладено зіставлення значимості низки мотиваційних чинників, які мають значення з погляду керівництва персоналом.

Тест містить 33 твердження, у кожному з яких є 4 варіанти продовження.

1. Матеріальна винагорода.

Потреба у відповідній матеріальній винагороді а також бажання мати роботу з набором пільг, соціального страхування та надбавок, виступає важливим внутрішнім мотивом. Ця потреба виявляє тенденцію до зміни у

процесі трудового життя. Збільшення витрат обумовлює підвищення значення цієї потреби (наприклад, наявність боргів, виникнення нових сімейних зобов'язань, додаткові чи важкі фінансові зобов'язання). Одним із найважливіших стимулів є винагорода, що може мати як грошову (матеріальну), так і негрошову (нематеріальну) форму. При цьому основна роль у стимулюванні належить саме грошовій винагороді, основними видами якої є: заробітна плата, премії, різного роду доплати та надбавки, дивіденди за акціями, участь у прибутках і участь у доходах [28].

2. Комфортні умови. Потреба у хороших умовах роботи та комфортній навколишній обстановці. Умови праці - це сукупність факторів виробничого середовища, які впливають на функціональний стан організму працюючих, їх здоров'я та працездатність у процесі праці. Вони визначаються застосуванням обладнання, технологією, предметами і продуктами праці, системою захисту робітників, обслуговуванням робочих місць і зовнішніми чинниками, які залежать від стану виробничих приміщень, що створюють певний мікроклімат. Таким чином, виходячи з характеру виконуваних робіт, умови праці специфічні як для кожного окремого підприємства, установи, організації, виробництва, цеху і ділянки, так і для кожного робочого місця окремо.

3. Ясність цілей та критеріїв. Потреба в чіткому структуруванні роботи, наявності зворотного зв'язку та інформації, що дозволяє судити про результати своєї роботи, потребу у зниженні невизначеності та встановлення правил та директив виконання роботи. (потреба в керівництві та визначеності; потреба, яка може служити індикатором стресу чи занепокоєння і яка може зростати чи падати, коли людина стикається із серйозними змінами у своєму особистому житті чи на роботі.)

4. Соціальні контакти. Потреба в соціальних контактах: спілкування з широким колом людей, легкий ступінь довірливості, тісних зв'язків із колегами. Це показник прагнення працювати з іншими людьми, який не слід плутати з тим, наскільки добре людина ставиться до своїх колег. Цей фактор

може мати дуже низьке значення, проте людина може бути достатньо соціально адаптованою.

5. Стабільні, довірчі відносини. Потреба формувати та підтримувати довгострокові стабільні взаємини, мале число колег по роботі, значний ступінь близькості взаємин, довірливості. Як і у випадку з фактором 4, низьке його значення не свідчить про слабку соціальну адаптацію та відсутність соціальних навичок.

6. Визнання заслуг та досягнень. Потреба завоювання визнання з боку інших людей, у тому, щоб оточуючі цінували заслуги, досягнення та успіхи індивідуума. Цей показник вказує на симпатії до інших і хороші соціальні взаємини, це потреба особистості уваги з боку інших людей, бажання відчувати власну значимість.

7. Амбітні цілі. Потреба ставити собі сміливі складні цілі і досягати їх; це показник потреби дотримуватися поставлених цілей і бути самим мотивованим. Показник прагнення намічати і завойовувати складні, перспективні рубежі. В основному поняття амбіцій тісно пов'язують із самореалізацією і втіленням своїх намірів у дійсність. Вважається, що амбітна особистість прагне задовольнити свої потреби, ніколи не залишає індивідуальних цілей. При цьому зовсім не обов'язково бути егоїстично налаштованою особистістю і забувати про інтереси оточуючих людей. Можна реалізовувати власні амбіції і при цьому залишатися чуйним і делікатною людиною. Перш за все, до амбіціям слід віднести індивідуальні прагнення та наміри. Коли у людини відсутні особисті амбіції, його життя стає нудною і нецікавою. Амбіції дозволяють особистості розвиватися в особистісному та професійному напрямках, беручи до уваги власну індивідуальну сутність. Амбітна особистість ніколи не дозволить собою маніпулювати, використовувати себе для чужих цілей і вигод. Наявні перемоги і досягнення позитивним чином впливають на формування нових амбіцій. Людина лише тоді починає відчувати себе впевнено, коли знає, що зможе досягти своїх

планів і цілей. Амбіційність в характері передбачає, що особистість-самостійна і незалежна) [9].

8. Влада, вплив, конкурентність. Потреба впливу та влади, прагнення керувати іншими; наполегливе прагнення конкуренції та впливовості. Показник конкурентної наполегливості, оскільки передбачає обов'язкове порівняння з іншими людьми та надання на них впливу. Продуктивна праця, як частина активного життя працівника, залежить від його емоцій та відчуттів. Визначальними внутрішніми чинниками мотивації працівника є творчий характер праці та участь у розвитку виробництва, позитивна оцінка колег, високий рівень відповідальності, можливість самореалізації, задоволення від виконаної роботи та її результатів; взаємоповага, взаєморозуміння та продуктивні комунікації між колегами, персоналом всіх рівнів; визнання заслуг і переваг професійної діяльності працівника з боку керівництва; самоповага, лідерство, особистий авторитет [7].

9. Різноманітність, зміни. Потреба у різноманітності, змінах та стимуляції; прагнення уникати рутини (нудьги). Вказує тенденцію завжди перебувати у стані піднесеності, готовності до дій, любові до змін і стимуляції.

10. Нові ідеї, креативність. Потреба бути креативним, аналізуючим працівником, що думає, відкритим для нових ідей. Цей показник свідчить про тенденцію до прояву допитливості, цікавості та не тривіального мислення. Але ідеї, які висловлює даний індивід, не обов'язково будуть правильними та/або прийнятними [7].

11. Особистісний розвиток. Потреба у вдосконаленні, зростанні та розвитку як особистості. Показник бажання самостійності, незалежності та самовдосконалення.

12. Затребувана, значна робота. Потреба в цікавій, затребуваній та суспільно корисній роботі. Це показник потреби в роботі, наповненій змістом та значенням, з елементом суспільної корисності.

Задоволення потреб здійснюється не назавжди. Більшість із них з'являються знову, однак при цьому може змінюватись форма їх вияву та ступінь впливу на людину. Тому задоволення потреб здійснюється у процесі професійної діяльності та є виявом активності людини. Задоволення потреби здійснюється через досягнення мети діяльності у взаємозв'язку професійної компетентності, кваліфікації умов діяльності, потреб, мотивації та задоволення. Мотивація як вияв незадоволених потреб зумовлює прагнення задовольнити їх. У разі успіху мотивація відображає процес переходу потреби в благо в ході власної діяльності індивіда. Тобто мотивація відображає образ бажаного людиною блага, який заміщує потреби за умови виконання конкретних трудових дій [9].

Проаналізувавши зміст потреб та теорією Ш. Річчі та П. Мартіна, їх можна співвіднести з тими, які виділив А. Маслоу. Задоволення потреб особистості має відбуватись за рівнями, ієрархічно. Задоволення потреб нижчого рівня створює передумови для появи потреб наступного, вищого рівня. Співвідношення потреб відображено у табл. 2.1.1.

Таблиця 2.1.1.

Співставлення потреб між теорією А. Маслоу та теорією Ш. Річчі та П. Мартіна

Рівні потреб за А. Маслоу	Номер у профілі та назва потреби за Ш. Річчі та П. Мартіном	Співвідношення потреб, характеристика
Фізіологічні потреби, потреби в безпеці	1. Потреба у високій заробітній платі та матеріальній винагороді, бажання мати роботу із системою пільг і надбавок	Показник міри прояву споживацьких потреб
	2. Потреба в хороших умовах праці і комфортній обстановці	Показник міри прагнення відчуття захищеності
	3. Потреба в чіткому структуруванні роботи, наявності зворотного зв'язку та інформації, яка дозволяє	Показник потреби в керівництві і визначеності може слугувати індикатором стресу чи

	визначити значимість результатів праці	хвилювання
Соціальні потреби	4. Потреба в соціальних контактах, спілкуванні, атмосфері довіри, наявності дружніх зв'язків з колегами по роботі	Показник прагнення співпрацювати з іншими людьми, але він визначає добре і прихильне ставлення до колег і вказує на добру соціальну адаптацію
	5. Потреба формувати і підтримувати довготривалі стабільні взаємозв'язки.	Потреба в більш тісному контакті з людьми
Потреби у повазі	6. Потреба у визнанні людей, щоб оточення цінувало заслуги та досягнення індивіда	Показник вказує на симпатію по відношенню до оточення і добру соціальну взаємодію.
Потреби у самовизнанні та самореалізації	7. Потреба у складних цілях, досягнення яких можливе за умов самомотивації	Показник, який вказує на прагнення виконувати складні, цікаві завдання
	8. Потреба у владі та впливі на інших, управлінні іншими, стійке прагнення до конкуренції і впливовості	Показник конкурентної завзятості
	9. Потреба у змінах, різноманітності, прагнення уникати рутини	Вказує на тенденцію завжди знаходитися в стані підйому, готовності до дій.
	10. Потреба бути креативним, думаючим, здатним до аналізу, відкритість до всього нового	Показник прояву допитливості, креативності.
	11. Потреба у самовдосконаленні, професійному зростанні і розвитку як особистості	Показник прагнення до самостійності, незалежності, самовдосконалення
	12. Потреба у відчутті затребуваності, в цікавій суспільно значимій роботі	Показник прояву потреби в роботі, яка наповнена значенням та змістом суспільної корисності

Здійснюючи можливість розвитку «Я» через особисті зусилля, спільну діяльність, співтворчість з оточуючими, людина має потребу зіставляти свої ресурси з бажаним і небажаним, відстежувати динаміку потенціалу й затрат. Аспект, який розглядається, близький до динамічного типу мотиваційної детермінації поведінки. Як загальні структурні компоненти мотивації, окрім згаданих вище модальностей значущості, таких, як бажаність і необхідність, виступають модальності потенціалу і затрат. Указані модальності відображають функціональні можливості й необхідні динамічні затрати. Передусім оцінюється ступінь бажаності й необхідності задоволення потреб в обраному виді діяльності на рівні функціонального навантаження. Переважно з'ясовується виправданість необхідних змістовних затрат на фоні наявності потрібних змістовно-сміслових ресурсів [41].

4. Для визначення загальної структури особистості за допомогою п'яти факторів: екстраверсії, поступливості, сумлінності, нейротизму і відкритості досвіду – застосовано *Опитувальник великої п'ятірки О. Джона, Л. Наумана, С. Сото, адаптація В. І. Барка*.

Екстраверсія – чинник, що проявляється в спрямованості на зовнішній світ. Екстраверти відрізняються товариськістю, активністю, імпульсивністю, пошуком зовнішньої стимуляції. Вони схильні до лідерства, більше фізично і вербально активні, доброзичливі, веселі, оптимістичні. Інший полюс чинника представлений інтроверсією, для якої характерна тенденція до незалежності, самостійності, індивідуалізму. Між двома описаними полюсами знаходиться амбіверт – людина, котра спроможна як до життя в стані ізоляції, такі до активної діяльності в соціумі.

Поступливість – це міра соціоцентризму (альтруїзму) як протилежності егоцентризму. На одному боці цього континууму розташовується «конформіст», схильний підпорядковувати особисті інтереси потребам групи; він орієнтований на норми групи, а не на власні принципи. Гармонійні стосунки з іншими важливіші для конформіста, ніж відстоювання особистої думки. Цю рису також називають «приємним характером», що проявляється

в довірі до людей, доброзичливості, уникненні конфліктів. Протилежний бік континууму представлений непоступливою, впертою людиною, яка переймається власними принципами і потребами, здатною на «виклик» оточенню. Для такої людини пріоритет становить своя думка, що протиставляється груповій, вона відрізняється схильністю створювати проблеми, певною байдужістю, жорсткістю, ворожістю до інших.

Сумлінність – це чинник, що виражає міру свідомого контролю з боку суб'єкта за свою поведінкою і діяльністю. Один його полюс представлений такими якостями, як високе самовладання, завзятість, організованість, дисциплінованість, відповідальність, старанність, ретельність, точність у роботі, орієнтація на завдання. Усі ці риси сприяють зосередженню індивіда на особистісних і професійних цілях. У результаті виникає тип особистості, яку можна назвати «сфокусованою». Зазвичай такий індивід багато працює, спрямований на кар'єру, іноді це трудоголік. Інший полюс представлений людиною, що легко відволікається, є неорганізованою, спонтанною, не зосередженою на меті, часто гедоністом із низьким рівнем впорядкованості та послідовності поведінки. Така людина часто не завершує розпочату справу, недостатньо контролює власні імпульси. «Неорганізовані» не обов'язково працюють менше, ніж «сфокусовані» люди, однак їхня активність меншою мірою пов'язана з цілеспрямованою роботою. Всередині цього континууму розташовується збалансований індивід, що поєднує тенденції постійності та мінливості [83, с.98].

Невротизм проявляється в чутливості індивіда до стресогенних ситуацій. Один полюс цього фактора представлений реактивними особами, яким притаманна легкість виникнення негативних емоцій і переживань. Вони тривожні, дратівливі, схильні до поганого настрою, песимістичні, а також менш задоволені життям, ніж інші. Негативна емоційність може навіть зашкодити високим інтелектуальним і академічним досягненням. На іншому полюсі знаходяться індивіди з тенденцією раціональніше і спокійніше

ставитися до життя, ніж більшість людей. Між названими полюсами знаходиться значний діапазон міри вираженості означеного фактора.

Відкритість досвіду – якість, що проявляється в неупередженості, сприйнятливості будь-якої інформації чи знань. Тут є присутнім інтерес як до внутрішнього світу, так і до того, що відбувається у зовнішній реальності. Відкриті досвіду люди мають широкі інтереси, розвинену фантазію, гнучкий розум, оригінальність і естетичну чутливість, їх притягає усе нове, незвичайне. Певною мірою їх можна назвати дослідниками: вони орієнтовані на пошук нових підходів, шляхів рішення проблем, відрізняються схильністю до самоаналізу і рефлексії. Мабуть, саме тому відкритість новому досвіду може розглядатися як важливий компонент творчого потенціалу. Протилежність таким людям становлять закриті новому досвіду індивіди, для яких характерна обмеженість інтересів, консервативність, шаблонність. У діяльності вони надають перевагу знайомій, повсякденній роботі. Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що відкритість є властивістю особистості, яка відображає тенденцію до активного перцептивного та когнітивного дослідження оточуючого світу та/або внутрішніх станів і відчуттів, включає емоційний, когнітивний та мотиваційний компоненти, а також значною мірою визначає рівень креативного потенціалу. Хоча базовий рівень відкритості залежить від спадковості, відкритість певною мірою можна розвивати завдяки тривалому перебуванню в середовищі, яке поєднує новизну з необхідністю когнітивної діяльності [116].

Риси особистості, як правило, стабільні у зрілому віці. Хоча деякі поступові зміни в рисах особистості відбуватимуться, ці зрушення, як правило, не є різкими. Отже, якщо особистість не має особливостей екстраверсії (тобто вона більше інтровертна, ніж екстравертна), швидше за все дана характеристика залишиться домінантною, хоча не виключено що в процесі онтогенезу особистість стане дещо більш соціально орієнтованою.

5. З метою виявлення переважаючого типу професій серед поліцейських кавалеристів було застосовано *Методику для визначення типу професій Є. А. Клімова*.

На нашу думку, використання даної методики є доцільним, оскільки професія кавалериста кінного підрозділу поліції, гіпотетично, поєднує в собі загальні характеристики професій типу соціальної орієнтації, а також професій, що передбачають догляд за тваринами та позитивне ставлення до них. Методика призначена для виявлення схильності особистості до певних типів професій, становить собою опитувальник, що складається з 20 альтернативних суджень.

У відповідності з об'єктом праці виділяються п'ять типів професій:

1. «Людина-природа».

Представників цих професій об'єднує одне дуже важливе якість - любов до природи. Але любов не споглядальна. Якою володіють практично всі люди, вважаючи природу найбільш сприятливим середовищем для відпочинку, а діяльна пов'язана з пізнанням її законів і застосуванням їх. Одна справа - любити тварин і рослини, грати з ними, радіти їм. І зовсім інша - регулярно, день за днем доглядати за ними, спостерігати, лікувати, вигулювати, не зважаючи на особистий час і планами. Спеціаліст повинен не просто все знати про живі організми, а й прогнозувати можливі зміни в них і вживати заходів. Від людини потрібна ініціатива і самостійність у вирішенні конкретних завдань, дбайливість, терпіння і далекоглядність. Особистість, що працює в сфері «людина-природа», повинна бути спокійною і врівноваженою, розвинену уяву, наочно-образне мислення, розвинуту зорову пам'ять, спостережливість, здатність передбачати й оцінювати мінливі природні фактори; оскільки результати діяльності виявляються після досить тривалого часу, фахівець повинен володіти терпінням, наполегливістю, повинний бути готовим працювати поза колективом, іноді у важких погодних умовах, в бруді і т.п. [124].

2. «Людина-техніка».

Особливість технічних об'єктів в тому, що вони, як правило, можуть бути точно виміряні за багатьма ознаками. При їх обробці, перетворенні, переміщенні або оцінці від працівника вимагається точність, визначеність дій. Техніка як предмет руда являє широкі можливості для новаторства, вигадки, творчості, тому важливого значення набуває така якість, як практичне мислення. Технічна фантазія, здатність подумки з'єднувати і роз'єднувати технічні об'єкти і їх частини - важливі умови для успіху в цій галузі. Професії типу «людина-техніка» пов'язані:

1) зі створенням, монтажем, зборкою технічних пристроїв (фахівці проектують, конструюють технічні системи, пристрої, розробляють процеси їх виготовлення. З окремих вузлів, деталей збирають машини, механізми, прилади, регулюють і налагоджують їх);

2) з експлуатацією технічних пристроїв (фахівці працюють на верстатах, керують транспортом, автоматичними системами);

3) з ремонтом технічних пристроїв (фахівці виявляють, розпізнають несправності технічних систем, приладів, механізмів, ремонтують, регулюють, налагоджують їх) [124].

3. «Людина-знакова система».

Ми зустрічаємося зі знаками значно частіше, ніж зазвичай уявляємо собі. Це цифри, коди, умовні знаки, природні або штучні мови, креслення, таблиці, формули. У будь-якому випадку людина сприймає знак як символ реального об'єкта чи явища. Тому фахівцеві, який працює зі знаками, важливо вміти з одного боку, абстрагуватися від реальних фізичних, хімічних, механічних властивостей предметів, а з іншого – уявляти і сприймати характеристики реальних явищ або об'єктів, що стоять за знаками. Щоб успішно працювати в якій-небудь професії даного типу, необхідно вміти подумки занурюватися у світ, здавалося б, сухих позначень і зосереджуватися на відомостях, які вони несуть в собі. Особливі вимоги професії цього типу висувають до уваги.

Психологічні вимоги професій цього типу до людини: гарна оперативна і механічна пам'ять; здатність до тривалої концентрації уваги на відверненому (знаковому) матеріалі; хороший розподіл і переключення уваги; точність сприйняття, уміння бачити те, що стоїть за умовними знаками; терпіння; логічне мислення.

4. «Людина-художній образ».

Найважливіші вимоги, які пред'являють професії, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю людини - наявність здатності до мистецтв, творча уява, образне мислення, талант, працьовитість. Психологічні вимоги професій цього типу до людини: художні здібності; розвинене зорове сприйняття; спостережливість, зорова пам'ять; наочно-образне мислення; творчу уяву; знання психологічних законів емоційного впливу на людей.

5. «Людина-людина».

Головний зміст праці в професіях типу «людина-людина» зводиться до взаємодії між людьми. Якщо не налагодиться ця взаємодія, значить, не налагодиться і робота. Якості, необхідні для роботи з людьми: стійкий, гарний настрій в процесі роботи з людьми, потреба в спілкуванні, здатність подумки ставити себе на місце іншої людини, швидко розуміти наміри, помисли, настрої людей, вміння розбиратися в людських взаєминах, хороша пам'ять (вміння тримати в пам'яті імена і особливості багатьох людей), терпіння. Психологічні вимоги професій цього типу до людини: прагнення до спілкування - вміння легко вступати в контакт з незнайомими людьми; стійке гарне самопочуття при роботі з людьми; доброзичливість, чуйність; витримка; вміння стримувати емоції; здатність аналізувати поведінку оточуючих і свою власну, розуміти наміри і настрої інших людей, здатність розбиратися у взаєминах людей, уміння улагоджувати розбіжності між ними, організовувати їх взаємодію; здатність подумки ставити себе на місце іншої людини, уміння слухати, враховувати думки іншої людини; здатність володіти мовою, мімікою, жестами; розвинена мова, здатність знаходити

спільну мову з різними людьми; уміння переконувати людей; акуратність, пунктуальність, зібраність; знання психології людей [124].

Опрацювання отриманих емпіричних даних здійснювалася шляхом застосування описової статистики, r -коефіцієнт кореляції Пірсона. Статистичну обробку отриманих даних проведено із застосуванням стандартизованого пакету програм IBM SPSS Statistics 23.0.

Таким чином, було сформовано психодіагностичний комплекс, у який увійшли 5 тестових методик, анкетування та опитування, за допомогою яких проводилось емпіричне дослідження професійно-значущих властивостей працівників кінного підрозділу Національної поліції.

2.1. Професіограма та психограма працівника кінної патрульної поліції

На першому етапі дослідження здійснено діагностику типологічних особливостей особистості та провідних рис характеру за методикою *«Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО) Л. М. Собчик (адаптація В. І. Барка)»*.

Варто зазначити, що отримані результати дослідження підтверджують відсутність установки працівників кінного підрозділу поліції на соціально бажані відповіді та прагнення підкреслити власні проблеми, що підтверджено шкалами брехні (3,40) та агравації (0,61).

Отримані результати представлені у табл. 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Показники типологічних особливостей особистості кавалериста (n=100)

№	Факторні шкали	Діагностичні значення $M \pm m$
---	----------------	------------------------------------

1.	Екстраверсія	$6,58 \pm 0,19$
2.	Інтроверсія	$2,24 \pm 0,16$
3.	Спонтанність	$5,30 \pm 0,18$
4.	Агресивність	$4,15 \pm 0,17$
5.	Ригідність	$5,15 \pm 0,19$
6.	Сенситивність	$4,49 \pm 0,16$
7.	Тривожність	$3,02 \pm 0,16$
8.	Лабільність	$5,47 \pm 0,15$

Примітки: М – середнє арифметичне, m – стандартна похибка середнього.

Провідними шкалами у профілі є: шкала екстраверсії (6,58) свідчить про комунікабельність, активність, спрямованість у світ реально існуючих об'єктів та цінностей, відкритість, прагнення до розширення кола соціальних контактів, оптимізм. За шкалою лабільності (5,47) поліцейським кінного підрозділу властива рухливість нервових процесів, здатність швидко адаптуватись до змін. Підвищення показника за шкалою спонтанності (5,30) свідчить про переважання збудливих рис, здатність діяти не під впливом зовнішніх рамок, а згідно з внутрішнім змістом, станом людини. Дана характеристика професійно важлива, тому що непередбачуваність ситуацій, які можуть виникнути при охороні громадського порядку або патрулюванні території верхи, вимагають від кавалериста швидкої реакції для прийняття рішень. Конфігураційне значення за шкалою ригідності (5,15) свідчить, що респондентам характерна сталість установок, чітке прагнення до відстоювання принципів та поглядів, які є сталими у особистості, критичність відносно думок інших.

Менш вираженими є показники за шкалами інтроверсії (2,24), сенситивності (4,49), тривожності (3,02), агресивності (4,15), що дозволяють зробити наступний висновок. Сенситивність як характерологічна особливість особистості пов'язана з тривожністю, та появляється в надмірній чутливості та схильності до тривалих переживань. Враховуючи дослідження, проведені

Асоціацією іпотерапевтів України Міжнародної федерації тренінгів і терапії кіньми, результати яких свідчать про здатність коней відчувати психоемоційний стан вершника, різноманітні прояви тривожності та агресивності унеможливають ефективну діяльність кавалериста.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволяє охарактеризувати поліцейських кавалеристів як осіб зі стенічним типом реагування, що у процесі праці позитивно впливає на виконання професійних обов'язків, спонукає працівника до дій та відзначається високою енергійністю, активною діяльністю в поєднанні з високим контролем емоційних реакцій. Емоційний контроль у роботі кавалериста є надзвичайно важливою характеристикою, оскільки коні чітко відчують емоційні стани, що в свою чергу може вплинути на процес патрулювання. Респонденти характеризуються мотивованістю на успіх, прагненням до самореалізації, лідерським потенціалом, прагненням до самостійності, схильністю до конкуренції. Варто зазначити, що працівникам кінного підрозділу поліції властиві самоконтроль, витривалість, стресостійкість, швидке переключення уваги та висока працездатність. Дані характеристики можна виділити як домінантні у профілі особистості кавалериста, тому що перелік професійних обов'язків поліцейського кінного підрозділу розширений за рахунок додаткових вимог щодо догляду за твариною, яка за ними закріплена.

За результатами дослідження, проведеного за опитувальником «Визначення акцентуацій характеру К. Леонгарда, Г. Шмішека», було отримано результати, що представлені у табл. 2.2.2.

Таблиця 2.2.2.

Результати дослідження за методикою «Визначення акцентуацій характеру К. Леонгарда, Г. Шмішека»

№	Тип акцентуації	Діагностичне значення $M \pm m$
1.	Гіпертимічний (гіперактивний)	15,23±0,20

2.	Демонстративний	14,82±0,17
3.	Застрягаючий (стійкий, ригідний)	12,03±0,14
4.	Екзальтований	11,31±0,17
5.	Циклотимний	8,54±0,15
6.	Педантичний	13,27±0,16

Розглянемо результати дослідження більш детально. В усередненому профілі поліцейського кінного підрозділу поліції виявлено незначне підвищення показників за шкалами «гіпертимічний (гіперактивний)» (15,23), «демонстративний» (14,82), «застрягаючий (стійкий, ригідний)» (12,03), «екзальтований» (11,31), «циклотимний» (8,54), «педантичний» (13,27).

Респондентам з гіпертимічним типом акцентуацій характеру притаманний оптимізм, енергійність, підвищений фон настрою, самостійність, схильність до ризику, прагнення до лідерства, ініціативність. Підвищені показники за шкалою демонстративного типу акцентуації свідчить про високу соціальну адаптивність кавалериста, прагнення до розвитку комунікативних здібностей, високий рівень домагань, володіння складними стратегіями активного захисту.

Досліджувані з застрягаючим типом акцентуації характеризуються інертністю психологічних переживань що позитивно впливає при вирішенні конфліктних ситуацій, які виникають під час патрулювання території. Особи з даним типом акцентуації схильні до боротьби за справедливість, для них характерно висувати високі вимоги до себе та виконання службових обов'язків.

Кавалеристи, для яких характерним є екзальтований тип акцентуації, схильні до альтруїзму та співчуття. Яскраво виражена вербальна активність, цінують естетичні враження, чуйні та уважні. Виконуючи функції по догляду за твариною та під час тренувань, проявлятимуть себе пильними, терплячими та сумлінними.

Маловиражені показники циклотимного типу вказуть на вміння пристосуватись до виникаючих ситуацій, вміння стримано сприймати зміну соціальних настроїв та використовувати адекватні засоби впливу для стабілізації та попередження деструктивного розвитку подій.

Досліджуванам з педантичним типом акцентуації характеру притаманна сумлінність, серйозність, надійність у справах, акуратність. Педантичність у роботі поліцейського кавалериста – важлива особистісна характеристика, тому що, окрім виконання професійних обов’язків поліцейського, додатковими є перелік завдань, що покладені на кавалериста по догляду за закріпленою за ним твариною та відповідним графіком та процедурою тренувань. Відзначається тенденція до ґрунтовності, чіткості та закінченості у справах. Розвинуті професійно важливі якості кавалериста у поєднанні з відданістю своїй справі формують особливо цінну особистість для суспільства.

Збудливий, емотивний, тривожний, дистимічний типи акцентуацій характеру поліцейським кінного підрозділу не властиві.

Дослідження кавалеристів за методикою *«Тест для визначення мотиваційного профілю особистості Річі-Мартіна»* дало змогу отримати результати, представлені в табл. 2.2.3.

Таблиця 2.2.3.

Мотиваційний профіль особистості кавалериста

Шкала	Діагностичне значення $M \pm m$
Матеріальне забезпечення	34,14±14,52
Умови праці	27,18±10,87
Структура праці	25,31±10,15
Соціальні контакти	26,34±13,66
Взаємодія	23,57±12,14
Визнання та значимість особистості	35,12±13,27

у суспільстві	
Постановка цілей та їх досягнення	36,24±16,51
Влада, вплив	20,41±15,36
Різноманітність	28,52±12,08
Креативність	27,03±14,42
Особистісний саморозвиток	34,65±12,16
Затребувана, значна робота	38,8±15,43

За результатами поведеного дослідження, аналіз усередненого мотиваційного профілю працівника кінного підрозділу поліції характеризується наступними факторами: затребувана та значна робота (38,8), чітка структура та регламентованість виконуваної професійної діяльності з обов'язковим зворотнім зв'язком, що дозволить оцінити результати роботи. Постановка цілей та їх досягнення (36,24) визначається вмотивованістю у досягненні значущої поставленої мети, не використовуючи легкі способи її реалізації. Визнання та значимість особистості у суспільстві (35,12) детермінована потребою визнання з боку оточуючих, підтвердження соціального значимості професійної діяльності кавалериста. Особистісний саморозвиток (34,65) – характерними рисами є бажання до самовдосконалення, розвитку як особистості. Зважаючи на наявність додаткових функцій у працівника кінного підрозділу поліції, особи, котрі спрямовані на саморозвиток, швидко адаптуються до специфіки виконуваної діяльності. Матеріальна винагорода (34,14) як потреба у відповідній заробітній платі та матеріальній винагороді, забезпечення набором пільг та премій.

Як бачимо, найбільш вагомим фактором в мотиваційному профілі працівників кінних підрозділів патрульної поліції Національної поліції України є прагнення до цікавої та суспільно корисної праці. Це співпадає з концепцією Ш. Річі та П. Мартіна, які вважають, що цей фактор виявляється найбільш важливим для особи. Висока потреба в корисній і цікавій роботі

зумовлює її прагнення до професіоналізації та формування професійної майстерності. Але при цьому керівникові слід ретельно з'ясувати, що вкладає конкретний працівник у поняття «цікава» і «корисна» робота» [94; 106; 116; 119].

Другим за значимістю став фактор «потреба у самовдосконаленні, рості та розвитку як особистості». Як зазначають Ш. Річі і П. Мартін, потреба у персональному зростанні підштовхує до самостійності (негативний аспект – в крайньому вираженні може перетворюватися в бажання ні від кого не залежати). Тому керівникові підрозділу слід чітко диференціювати: чого прагнуть такі особи та наскільки це необхідно для ефективного виконання службових завдань. З метою підвищення професійної мотивації таких працівників їх слід періодично направляти на курси, семінари, залучати до навчання персоналу, підвищення кваліфікації, до виконання завдань, що вимагають саморозвитку [94; 106; 116; 119].

Третій фактор – «потреба у високій заробітній платі та матеріальній винагороді, бажання мати роботу з набором пільг і надбавок». Як зазначають автори опитувальника, така мотивація досить проста й зрозуміла: якщо існує можливість більше заробити, докладаючи більше зусиль, то працівники будуть високо вмотивованими і задоволеними роботою. Але вона вимагає наявності чіткого причинно-наслідкового зв'язку між зусиллями та винагородою.

Окрім того, мотивація праці тільки за матеріальним фактором небезпечна втратою управлінського контролю, неможливістю визначення справедливих рівня винагороди тощо. Тому перш ніж мотивувати таких працівників, керівник повинен переконатися в їх професійній компетентності. Слід також враховувати, що сприйняття проявів вдячності за професійне виконання діяльності залежить від його щирості, в іншому випадку нещирість може демотивувати працівника [94; 106; 116; 119].

За результатами проведеного дослідження за методикою «Опитувальник великої п'ятірки О. Джона, Л. Наумана, С. Сото, адаптація В. І. Барка» були отримані емпіричні дані, що відображені у табл. 2.2.4.

Таблиця 2.2.4

Ієрархічна модель особистості кавалериста

№	Шкала	Діагності значення	Рівень вираженості
1.	Екстраверсія	Високий рівень	56%
		Середній рівень	29%
		Низький рівень	15%
2.	Поступливість	Високий рівень	17%
		Середній рівень	43%
		Низький рівень	40%
3.	Сумлінність	Високий рівень	53%
		Середній рівень	42%
		Низький рівень	5%
4.	Нейротизм	Високий рівень	2%
		Середній рівень	27%
		Низький рівень	71%
5.	Відкритість досвіду	Високий рівень	61%
		Середній рівень	33%
		Низький рівень	6%

За результатами проведеного дослідження, 56% досліджуваних притаманний високий рівень екстраверсії, що свідчить про соціальну орієнтованість особистості, легку адаптивність. Поступливість середнього рівня вираженості виявлено у 43% респондентів, даний показник відзначається як позитивна риса для особистості кавалериста, тому що їх професійна діяльність є чітко регламентована законами та нормативно-правовими актами. Серед досліджуваних переважаючим є низький рівень невротизму 71%, що свідчить про високий рівень психоемоційної стійкості,

низький рівень тривожності, задоволеність особистісних біологічних та соціальних потреб, відсутність внутрішнього дискомфорту. Кавалеристи з низьким рівнем невротизму характеризуються стресостійкістю, високою ефективністю у тих видах робіт, які вимагають високої чуйності до ранніх провісників небезпек, потребують пильності. За шкалою відкритості до досвіду серед респондентів домінує високий рівень вираженості (61%), даний показник вказує на ініціативність у пошуку та набутті нових знань, широке коло інтересів, гнучкість мислення та здатність до саморозвитку. Респондентів приваблює, перш за все, не те, що вигідно, а те, що дозволяє розвиватися, змінюватись і займатись цікавою діяльністю. Основою самовдосконалення є самопізнання. Самопізнання – безперервний процес постійного накопичення, критичної оцінки, переробки та корекції людиною знань про себе саму. Цей процес спрямований на з'ясування сильних і слабких сторін, переваг і недоліків свого психічного складу, морального вигляду, фізичного розвитку та підготовленості, що виявляються у трудовій, громадській, пізнавальній, творчій діяльності та спілкуванні.

Використання опитувальника великої п'ятірки дозволило встановити, що поліцейським кінного підрозділу поліції властиві такі риси як, відкритість до нового досвіду, екстравертованість особистості, середній рівень поступливості, та низький рівень невротизму, що свідчить про контрольованість їх поведінки та діяльності, наполегливість, ініціативність, відповідальність та самостійність.

За результатами проведеного дослідження за методикою *«Визначення типу професій Є.А Клімова»* було отримано емпіричні дані, що відображені у табл. 2.2.5.

Таблиця 2.2.5

**Переважаючий тип професій серед поліцейських
кінного підрозділу поліції**

№	Тип професії	Діагностичні значення
1.	Людина – людина	47%

2.	Людина – техніка	11%
3.	Людина – знакова система	8%
4.	Людина – природа	32%
5.	Людина – художній образ	2%

Розглянемо результати дослідження більш детально. Серед респондентів переважаючим є тип професій «людина – людина» (47%), що є цілком очікуваним, тому що професія поліцейського входить до класифікації даного типу. Для досліджуваних характерними є аналіз власної поведінки та оточуючих, вміння ідентифікувати наміри та настрої інших людей, високий рівень розвитку комунікативних навичок, вміння встановлювати та підтримувати ділові контакти, розуміти стани людей, впливати на інших, виявляти витримку.

Для 32% кавалеристів переважаючим є тип професії «людина – природа», показник свідчить про цінне ставлення до живої природи зокрема тварин. Для них притаманно не тільки розширення знань стосовно тварини, але й вміння прогнозувати можливі зміни в її поведінці та вживати відповідні заходи. Враховуючи, що серед основних вимог, що висувуються до поліцейських-кавалеристів, окрім високого рівня фізичної підготовки та наявності навичок взаємодії з кіньми та любові до тварин, також вершник зі своїм конем щодня намотує кола по вигону, отримуючи належне фізичне навантаження задля підтримки фізичної форми, що потребує високого рівня обізнаності кавалериста у специфіці роботи з кіньми. Наприклад, метою виїздки є гармонійний розвиток фізичних можливостей та здібностей коня. В результаті виїздки кінь стає спокійним, поступливим і слухняним, і в той же час довірливим, уважним і енергійним, що дозволяє досягти повного взаєморозуміння між вершником і його конем. Повне порозуміння можливе лише за умови ідеальної взаємодії вершника та його коня.

Цей тип професій передбачає наявність у особи хорошої спостережливості, здатності орієнтуватися в умовах непередбачуваності та

відстроченості результатів, змінювати ціль в залежності від умов, витривалості та терпимості до нестачі комфорту. Особливо значущими для особистості кавалериста є ініціативність та самостійність у вирішенні конкретних завдань, турботливість та терпіння під час навчань верхової їзди та при подальшій взаємодії з твариною.

Менша відсоткова частка респондентів розподілилась за типами професій «людина – техніка» (11%), «людина – знакова система» (8%) та «людина – художній образ».

На підставі отриманих даних можливо зробити висновок про те, що поліцейським притаманні емоційно-вольові якості, такі, як оптимізм, життєлюбність, енергійність; товариськість; здатність легко встановлювати контакти й бути лідером; ініціативність; здатність долати труднощі; здатність до саморегуляції і уміння об'єктивно оцінювати свої сили і можливості, брати на себе відповідальність; уміння стримувати себе у конфліктних і стресових ситуаціях, діяти рішуче. Крім того, поліцейському властиві висока працездатність, витривалість; врівноваженість, емоційна стійкість, також загострене моральне відчуття, чуйність, готовність допомогти.

Психограма професії – її психологічний опис, що є інтерпретаційним аналізом операційно технічного змісту конкретної трудової діяльності і, в кінцевому рахунку, представлений сукупністю професійно важливих психологічних та психофізіологічних якостей, які актуалізуються в даній діяльності та забезпечують її виконання.(108, с.80)

Отримані результати дають можливість сформувати узагальнену психограму поліцейського кавалериста.

Індивідуально-психологічні характеристики особистості:

Провідні тенденції за психодіагностичною методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО)».

Стенічний тип реагування. Показники шкал: екстраверсія, інтроверсія, спонтанність, агресивність – не менше 4 балів, а шкал: ригідність; тривожність; сензетивність; лабільність – не більше 7 балів.

Екстравертованість особистості квалериста забезпечить комунікативні якості, що дозволить встановлювати контакт з різними категоріями населення; знаходити відповідну форму спілкування в залежності від психологічного стану, емоційного настрою та намірів громадян.

Відсутність ознак акцентуації характеру за *опитувальником Леонгарда-Шмішека* (показники не перевищують 16 балів); переважання стеничних рис, контроль поведінки та реагування або незначне підвищення показників за шкалами гіпертимічного (гіперактивний), демонстративного, педантичного типів.

Варто звертати увагу на особистостей зі збудливим, емотивним, тривожним, дистимічним типом акцентуацій, тому що їм властива підвищена імпульсивність, ослаблення контролю над потягами і комунікацією. Недостатня керованість, послаблення контролю над спонуканнями поєднуються у людей такого типу з владою фізіологічних потягів. Для них характерна підвищена імпульсивність, інстинктивність, грубість, занудство, похмурість, безглуздість, схильність до хамства і брехні, до суперечностей і конфліктів, в яких сам і є активною, провокуючою стороною. Особистості з збудливим типом акцентуації характеру, дратівливі, запальні, часто змінюють місце роботи, дезадаптовані в колективі. Відзначається низька контактність у спілкуванні, сповільненість вербальних і невербальних реакцій, ваговитість вчинків. Для таких особистостей ніяка праця не стає привабливою, працюють лише в міру необхідності, виявляють небажання навчатись. Байдужі до майбутнього, цілком живуть сьогоденням, бажаючи витягти з нього масу розваг. Підвищена імпульсивність або виникша реакція збудження гасяться важко і можуть бути небезпечні для оточуючих. Такі особи можуть бути владними, обираючи для спілкування найбільш слабких. Дані характеристики свідчать про непридатність особистості до професійної діяльності квалериста кінного підрозділу поліції [111, с.184].

Параметр екстраверсії, нейротизму, поступливості, сумлінності, відкритості за *Опитувальником великої п'ятірки (ОВП)*: значення

невротизму не вище 20 балів; поступливості – не вище 40; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35.

Спрямованість особистості та особливості мотивації за *тестом Річі-Мартіна*. Показником професійної придатності виступатимуть матеріальна винагорода як потреба у відповідній заробітній платі, забезпечення набором пілг та премій; цікава і суспільно корисна праця; чітко структурована робота; самовдосконалення; визнання.

У переважної більшості працівників кінного підрозділу поліції професійний вибір, зазвичай, є полімотивованим, що свідчить про обміркований та раціональний підхід до вирішення складних життєвих проблем і достатньо високий рівень когнітивної складової. Працівник у будь-якій професійній діяльності так чи інакше намагається задовольнити власні потреби. Разом з тим, сукупність існуючих потреб (мотиваційна сфера) суттєво впливає на якість та ефективність виконання спеціалістом своїх професійних обов'язків. Кавалеристи мають можливість реалізовувати власні ціннісні установки, які обумовлюють особистісний зміст професійної діяльності. Серед мотивів професійної діяльності є ті, що викликають відчуття осмисленості існування та сприяють особистісному зростанню. Тому найважливішим показником мотиваційної готовності до служби в кінному підрозділі поліції є самореалізації та самоактуалізації [108].

За *типом професії* переважаючим визначено тип «людина – людина» та «людина – природа». Професія поліцейського кінного підрозділу поліції передбачає наявність у особистості кавалериста відповідних характеристик, що поєднані як у типі професій соціальної орієнтованості, так і любові до тварин.

Розглянемо на прикладі процедури закріплення коня за кавалеристом. Даний процес є поетапним. Спочатку відбувається знайомство. Кавалерист спочатку підходить до коня встановити контакт, намагається сісти верхи. Спілкування починається просто з погладжування та пропозиції цукру, моркви, яблука як позитивного підкріплення. Після чого можна робити

висновок, якою буде взаємодія між вершником та конем. Кавалерист також вибирає тварину. Можливо, він відчуває це внутрішньо, поліцейському якому кінь не сподобався, зазвичай просто не підходить до тварини. Тому вже спочатку можна сказати, що кінь до якого підійшов кавалерист, йому сподобався, що є показником бажання працювати далі. Саме тому визначальним у професії кавалериста є любов до тварин, психоемоційна стабільність, бажання та здатність до постійного саморозвитку що виступає передумовою успішної професійної діяльності [139;140;141;142;221].

Загальні психологічні особливості діяльності працівників кінного підрозділу поліції:

- правова регламентація (підпорядковує діяльність працівників до суворого дотримання закону);
- наявність владних повноважень (уміння розумно, законно користуватися наданою владою);
- постійне протиборство (постійна складна інтелектуальна робота, шифрування своїх цілей, маскуванню соціальних ролей);
- комунікативність (здатність спілкування з широким за своїм діапазоном середовищем. У рамках комунікативного аспекту спілкування психологічне взаємодія партнерів концентрується навколо проблеми контакту. Цю проблему не слід зводити тільки до умінь і навичкам комунікативної поведінки і до використання засобів спілкування. Головне в успіху контактів полягає в сприйнятті один одного) [114].;
- дефіцит часу і наявність перевантажень на роботі (оперативність і швидкість реагування, дотримання процесуальних й інших термінів, підвищені вимоги до фізичної підготовки кавалериста, наявність графіку тренувань з закріпленою твариною);
- напруженість (пов'язана з великими фізичними і психічними навантаженнями, яких зазнає працівник через високу екстремальність його діяльності, діями в умовах конфліктних ситуацій). Діяльність працівників поліції здійснюється в умовах, складовим і важливим аспектом, яких

об'єктивно виступає психологічна реальність. Також напруженість пов'язана з контролем ситуації під час патрулювання території та охорони громадського порядку, необхідно контролювати поведінку тварини та враховувати ті фактори які можуть спричинити непередбачувану реакцію тварини, навіть за умов її підготовленості.

Узагальнені результати представлено в табл. 2.2.6.

Таблиця 2.2.6.

Узагальнена психограма поліцейського кінного підрозділу НПУ

Індивідуально - психологічні характеристики	Параметри	Психо-діагностичні методики	Показники професійної придатності
Особливості темпераменту й характеру	Провідні тенденції	Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО)	Стенічний тип реагування. Показники шкал 1–4 – не менше 4 балів, а шкал 5–8 – не більше 7 балів
	Акцентуації	Опитувальник Леонгарда–Шмішека	Відсутність ознак акцентуації (показники не перевищують 16 балів); переважання стенічних рис, контроль поведінки та реагування
	Екстраверсія, нейротизм, поступливість, сумлінність	Опитувальник великої п'ятірки (ОВП)	Значення нейротизму не вище 20 балів; поступливості – не вище 40; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35
Спрямованість особистості	Особливість і мотивації	Тест Річі–Мартін	Матеріальна винагорода як потреба у відповідній заробітній платі; цікава і суспільно корисна праця; чітко структурована робота; самовдосконалення; визнання.
Тип професії	Переважаю	Тест типу	Переважаючим визначено

	чий тип професії	професії Клімова	тип «людина-людина» та «людина-природа».
--	------------------	------------------	--

Проведене дослідження, дало змогу виокремити низку протипоказань до оволодіння професійною діяльністю поліцейського кавалериста:

- підвищена тривожність, агресивність, сенситивність; низький рівень лабільності нервової системи (особистість з підвищеною агресивністю має природну тенденцію бурхливо реагувати на подразники у своєму оточенні. У цьому випадку, якщо людина засмучена або розсерджена, вона може усунути такий гнів або розчарування за допомогою фізичного насильства по відношенню до тварини);

- акцентуації характеру (за опитувальником Леонгарда-Шмішека більше 16 балів за шкалами) Розвиток певної акцентуації характеру та негативних тенденцій часто спричиняють жорсткі стосунки, надмірність вимог і очікувань стосовно особистості, страх невдач, дефіцит спілкування та ін.

Перешкоди в діяльності. Деякі ознаки акцентуацій характеру особистості проявляються, коли доводиться долати перешкоди в діяльності, спрямованій на задоволення особисто значущих потреб. Авторитарний стиль спілкування в професії, домінування методів примусу є не бажаними, оскільки можуть спровокувати конфліктні ситуації, найрізноманітніші форми дезадаптованої поведінки - нехтування чи незнання норм соціальної взаємодії. Навчання та професійна підготовка має забезпечити максимальний простір для вільної і природної самореалізації особистості. Однак його свобода не має загрожувати безпеці й психологічному комфорту інших, перешкоджати здобуттю ним повноцінної освіти. Когнітивна криза. Розширення сфери діяльності і взаємодії з оточуючими значно випереджає його психологічну компетентність. Тому часто виникають зовнішні і внутрішні бар'єри в діяльності та спілкуванні, що спричиняє психологічні зриви. Важливим напрямом запобігання акцентуацій характеру особистості є

його психологічна освіта (психологія особистості, пізнавальних процесів, спілкування). Дисгармонійність Я-образу. Суттю цього фактора є неадекватні та суперечливі уявлення про себе, а також неадекватні самооцінка і рівень домагань, комплекс неповноцінності [13; 46; 117].

Несформованість спонукальної сфери. Йдеться про відсутність стійких інтересів та цілей, не сформованість соціально цінних потреб і норм, невміння адекватно задовольнити актуальні потреби, одержувати справжнє задоволення тощо.

Спадкові ознаки. До цього фактора належить тип нервової системи, захворювання нервової системи, фізичні вади та хронічні хвороби. Отже, за несприятливих соціально-психологічних умов виникають труднощі у розвитку особистості, зокрема формування акцентуацій характеру. Знання вікових та індивідуальних особливостей особистості дає змогу ефективно керувати психічним та особистісним розвитком кавалериста, попереджувати і долати труднощі і проблеми [59].

- негативні характерологічні риси (за особистісним профілем ІТО) гіпостенічного типу реагування: тривожності, сензитивності, інтроверсії – більше 5 балів, підвищені показники шкал стенічного типу реагування: спонтанності, агресивності, ригідності – більше 7 балів (спонтанність або ж імпульсивність також можуть бути пов'язані з відсутністю контролю за власними діями. Бути імпульсивним означає діяти без належного розгляду або дозволяти гніву диктувати поведінку, не думаючи про можливі наслідки, що у свою чергу може провокувати агресивну поведінку до тварини);

- за опитувальником великої п'ятірки: значення невротизму не вище 20 балів; поступливості – не вище 40; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35 (Причинами підвищеного невротизму є незадоволення потреб. Крім базових біологічних потреб враховуються ще й соціальні. Однією з таких є потреба домінування – особистість потребує успіху, влади, переваги. Ці бажання іноді не можуть бути задоволені. Поступово життя особистості стає все більш обтяжливим, уявні страхи та

підвищена тривожність виснажує резерви особистості, з'являються різні нездужання, найчастіше психосоматичного характеру. Все більш некомфортне самопочуття ставить під сумнів ефективність виконання професійної діяльності і може спричинити виникнення дисбалансу в соціальному житті особистості. В особистості з високим рівнем невротизму виникатимуть труднощі в опануванні професії кавалериста, тому дана характеристика високого рівня вираженості унеможлиблює опанування професії поліцейського кінного підрозділу поліції. Поступливість як інструмент, яким користується особистість для досягнення результату. Іноді цілі позитивні і направлені на благо, іноді негативні і руйнівні. Все залежить від орієнтованості особистості).

Мотиваційно ціннісні протипоказання: низький рівень моральності, безчесність, користолюбство; безвідповідальність у роботі; недисциплінованість; недобросовісність; виражена мотивація уникнення невдачі.

Інтелектуальні протипоказання: знижений рівень інтелекту; інтелектуальна ригідність; виражена емоційна деструкція; нерозвинена уява; низька пізнавальна активність.

Комунікативні протипоказання: виражена інтровертованість; властолюбство; цинізм; емоційна нестійкість; надмірна агресивність; риси залежності, конформність; вразливість; відсутність емпатійності; когнітивна та афективна ригідність [76].

Особистісні протипоказання: нестійка самооцінка; відсутність самостійності; пасивність; наявність внутрішніх конфліктів; песимізм. Для того, щоб успішно вийти зі складної ситуації співробітник поліції повинен мати високий рівень спеціальної фізичної підготовленості і достатню психологічну стійкість. Базовою основою високого рівня спеціальної підготовленості є міцне здоров'я і високий рівень загальної працездатності поліцейських кінного підрозділу поліції.

На основі проведеного дослідження створено професіограму працівника кінного підрозділу поліції (розроблено та узагальнено автором).

Зміст праці: Забезпечення громадського порядку. Професія вимагає від спеціаліста інтелектуальних, фізичних, нервово-психічних затрат. Професійна діяльність передусім передбачає координацію роботи, узгодженість дій, що забезпечить точність функціонування системи. Фахівець здійснює діяльність як у приміщенні за робочим місцем, так і поза приміщенням. Для успішного виконання діяльності потрібний обмін інформацією з колегами.

Специфіка несення служби з використанням службових коней регламентована декількома внутрішньовідомчими наказами, відповідно до яких регулюються питання закріплення коня за співробітниками поліції, так на одного коня доводиться один або два вершники, разом служити вони можуть багато років, ставши напарниками. Крім того, співробітниками поліції самостійно здійснюється догляд за службовими кінями, контролює тренування, підготовку їх до транспортування до місць несення служби від місць постійної дислокації та назад. Крім того, кінь – це жива істота, яка потребує уваги, своєрідного підходу та турботи з боку людини. Для несення служби до кінної поліції співробітник проходить спеціальну підготовку [133, с.48].

Вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки. На службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою. Вимоги щодо рівня фізичної підготовки для поліцейських та кандидатів, які вступають на службу в поліції, затверджує Міністерство внутрішніх справ України. Незалежно від професійних та особистих якостей, рівня фізичної підготовки та стану здоров'я на службу в поліції не можуть

бути прийняті особи у випадках, визначених частиною другою статті 61 цього Закону [20; 21; 23].

Необхідні знання, вміння та навички. Поліцейському необхідні спеціальні знання та вміння, що дозволяють професійно, швидко і без ризику для оточуючих затримувати порушників правопорядку, при необхідності застосовувати спеціальні засоби, припиняти заворушення в натовпі тощо. Потрібна і юридична грамотність (не випадково поліцію називають правоохоронним органом: адже це завдання — захист законних прав громадян, а для цього необхідно добре знати, у чому вони й як охороняти громадський порядок, не порушуючи цих прав).

Загальні вимоги до психічних пізнавальних процесів особистості кавалериста, необхідні для успішного виконання професійної діяльності [75]:

- пам'ять (оперативна та довготривала) – здатність зберігати у пам'яті засвоєну інформацію, утримувати у пам'яті велику кількість фактів, відтворювати обстановку, обставини, події;

- мислення (практичне, теоретичне, образне, абстрактно-логічне, комбінаторно-прогностичне) – розвинені ознаки мислення: проблемність, динамічність, широта, глибина, оригінальність, варіативність, темп, гнучкість, інтуїтивність, логічність, прогнозованість, здатність до аналізу, синтезу, абстракції, порівняння, конкретизації, узагальнення, дедукції;

- увага: стійкість (здатність тривалий час утримуватися на будь-якому об'єкті, не відволікаючись), концентрація (здатність утримувати увагу на якомусь об'єкті), перемикання (здатність навмисно переводити увагу з одного об'єкта на інший, з одного виду діяльності на інший), розподіл уваги (здатність розподіляти увагу на значному просторі, паралельно виконувати кілька видів діяльності або кілька різних дій), обсяг уваги (здатність одночасно вести спостереження за багатьма характеристиками об'єкта уваги та великою їх кількістю);

- уява – здатність викликати у себе відповідні образи, творчо та конструктивно переробляти їх, здійснювати реконструкцію; розвинені

функції уяви – здатність до регулювання емоційних станів, довільного регулювання пізнавальних процесів, формування внутрішнього плану дій.

Комплекс **професійно значимих здібностей**, які зумовлюються ступенем розвитку психічних пізнавальних процесів та засновані на знаннях, вміннях та навичках поліцейського кінного підрозділу. До них слід зарахувати:

- інтелектуальні вміння: здійснювати синтез, порівняння, конкретизацію, узагальнення; формувати внутрішній план дій, виконувати кілька видів діяльності чи кілька різних дій; одночасно вести спостереження за багатьма характеристиками об'єкта адміністративної діяльності або їх великою кількістю; прогнозувати перспективи розвитку подій; передбачати можливі відхилення, небажані явища та наслідки; обирати адекватні форми, засоби, методи та прийоми для ефективного здійснення адміністративної діяльності; виявляти злочинні явища, аналізувати їх складові (умови, причини, мотиви, засоби, форми здійснення та ін.) та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; визначати особливості темпераменту, характеру, розумового розвитку, поведінки об'єктів адміністративної діяльності, визначати наслідки власної поведінки та здійснюваної адміністративної діяльності [86];

- комунікативні вміння: встановлювати психологічний контакт; коригувати та керувати процесом взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування, налагоджувати зворотний зв'язок; правомірно отримувати інформацію, необхідну адміністративної діяльності; встановлювати контакти з різними категоріями осіб; налаштовуватись на різні форми спілкування залежно від індивідуально-психологічних особливостей об'єктів адміністративної діяльності; швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника; коротко, чітко та ясно говорити по суті справи; аргументувати та доводити (відстоювати) свою точку зору; давати чіткі, ясні формулювання при стислому викладі думки

(при звітах, постановці питання); дохідливо донести до слухача свої думки та наміри;

- моральні якості: бути взірцем правової культури, стояти на сторожі закону, не піддаватися кримінальним спокусам;

- емоційно-вольові якості: вміння адекватно реагувати у складних умовах адміністративної діяльності; регулювати власний психоемоційний стан; вирішувати професійні завдання у ситуаціях, що супроводжуються високим ступенем особистого ризику та небезпеки для життя;

- перцептивні вміння: співчувати, проникати у внутрішній світ об'єктів адміністративної діяльності; відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їхню поведінку;

- лідерські вміння: керувати об'єктами адміністративної діяльності під час здійснення професійних функцій; вимагати від них дотримання дисципліни та законності; впевнено доносити до них необхідну інформацію; розробляти, координувати, контролювати та здійснювати адміністративну діяльність, брати на себе відповідальність; приймати нестандартні рішення;

- соціально спрямовані вміння: регулювати суспільні відносини; вирішувати людські проблеми; розташовувати себе людей; викликати довіру; справлятися з труднощами, що виникають у процесі соціальної взаємодії [118].

Професійно важливі якості: дисциплінованість; любов до тварин; організованість, самодисципліна; відповідальність; порядність; пунктуальність, педантичність; рішучість; здатність оптимально діяти в екстремальних ситуаціях; старанність; сміливість; емоційна врівноваженість, витримка; асоціативність та дедуктивне мислення; фізична підготовка – витривалість, координованість, сила, швидкість; вміння грамотно висловлювати свої думки; фізична підготовленість до впливу несприятливих факторів професійного середовища; оперативність; стресостійкість.

Процес формування цих якостей, насамперед, керований процес, спрямований на створення напруженої обстановки, систематичне та постійне

збільшення фізичних та психічних навантажень. Досягається це різними шляхами, головними з яких є: створення різноманітних труднощів; застосування інтенсивних подразників та інших факторів, що збивають; штучне створення дефіциту часу та інформації, що відводиться для вирішення того чи іншого завдання; внесення елементів реальної небезпеки, ризику та раптовості, що потребують негайних та чітких дій.

Санітарно-гігієнічні умови діяльності та безпека праці.

Виконання професійних обов'язків кавалериста кінного підрозділу поліції відбувається як в закритому приміщенні, так і на свіжому повітрі (тренування кавалериста проходять на базі іподрому; патрулювання та охорона громадського порядку), що вимагає розробки засобів, що створюють умови для праці після завершення робочого дня, зокрема: спеціального одягу, взуття, засобів зв'язку та ін.

Під перелік порушення вимог гігієни відносять: незадовільний стан місць занять, інвентаря (кінського спорядження), взуття та одягу; несприятливі погодні умови; відсутність вітамінізації; відсутність загальної та санітарної культури.

Кавалерист повинен обов'язково володіти правилами безпеки та поведінки з твариною, розглянемо основні. Перед їздою на коні перевірити правильність сідлання, підтягання попруг, підгонки стремен під вершника на коні. При виникаючих питаннях проконсультуватися у інструктора. Забороняється: сідати на коня, якщо в пристругах немає 2 запасних дірочок; сідати на прив'язаного коня або при перекинутих на шию поводках, а також при поводках, що бовтаються; випускати повід з рук, кидати його на шию тощо. Забороняється їзда при дуже коротких стременах або, навпаки, довгих. Їзда в сідлі допускається тільки у взутті, що вільно входить в стремено. Забороняється вкладати ноги в путлиці. Забороняється їзда у взутті з рифленою підошвою. Невиконання цих вимог може привести до того, що нога застрягне в стремени або в путлиці і в критичний момент, наприклад, при падінні коня або вершника, той не зможе її вивільнити [66;53;228;232].

Рівень травматизму, пов'язаний з кіньми, завжди високий через те, що кінь – досить потужна тварина, яка завжди сильніша і швидша за людину. У процесі еволюції кінь придбав дві зброї для захисту – передні зуби та сильні ноги, забезпечені копитами. При обороні коні обмежуються, зазвичай, одиночними укусами чи ляганням. В цілому, травми, які отримують кавалеристи, можна розділити на легкі, що не потребують медичного втручання (садна і синці), і важкі (рани, переломи, струси та забиття внутрішніх органів). Тяжкі травми у людей, які перебувають у постійному контакті з кіньми, зустрічаються у 2,5 % контактуючих. Основний обсяг травматизму обумовлений укусами тварини та ляганням. Таким чином, тренування верхи, догляд за кіньми може призвести до різних за механізмом виникнення та характеру травм. Саме тому кавалеристу кінного підрозділу поліції необхідно досконало володіти знанням техніки безпеки поводження з твариною.

Проблеми зі здоров'ям кавалериста можуть бути спричинені режимом та методики тренування: нерегулярне, неритмічне тренування; форсоване тренування, що особливо небезпечно на початкових етапах тренувань кавалериста, які не мають належного рівня розвитку адаптаційних механізмів; монотонне, вузькоспеціалізоване тренування без перемикань, варіювання умов та засобів підготовки, особливо на перших етапах професійної підготовки; відсутність психологічного розвантаження; неврахування віку, статі, індивідуальних фізичних та психологічних особливостей кавалериста [71; 80; 134; 234].

Небезпека в діяльності працівника Національної поліції – це обставини, за якими поведінка правопорушників, дія стихійних природних сил, техногенна аварія чи катастрофа тощо можуть завдати йому фізичної або психічної шкоди.

Види небезпечних ситуацій, що можуть виникати під час виконання професійних обов'язків:

- реальна небезпека, коли внаслідок певної службової ситуації виникає загроза життю та здоров'ю працівника;
- уявна небезпека, пов'язаною з перебільшенням чи хибною оцінкою негативних якостей ситуації, поведінки конкретних осіб і т.п.;
- потенційна, що може виникнути при будь-якому можливому контакті з негативними якостями об'єктів чи суб'єктів ситуації;
- провокаційна небезпека – як наслідок прояву окремих особистісних негативних якостей працівника (агресивність, грубість, жорстокість тощо) і відповідної протиправної реакції на них з боку інших осіб.

Комплексний медичний огляд працівника кінного підрозділу поліції, вимоги до стану здоров'я кавалериста: Законодавством передбачена прискіплива увага до фізичного стану поліцейського та стану його здоров'я. В ст. 95 Закону «Про Національну поліцію» визначені загальні засади медичного забезпечення поліцейських. Ч. 1 с. 95 їм гарантується безоплатне медичне забезпечення у відомчих закладах охорони здоров'я в системі Міністерства внутрішніх справ України, а ч. 9 Закону зазначено, що поліцейські зобов'язані щороку проходити комплексний медичний огляд (диспансеризацію), а за необхідності – цільові медичні огляди, психофізіологічні обстеження і тестування в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України. Основні норми щодо процедури проходження такого огляду містяться в «Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими» [35].

Ч. 1 І розділу «Загальні положення» Порядку наводиться визначення поняття: «Комплексний медичний огляд (диспансеризація) є медичним оглядом поліцейських, який проводиться протягом їх служби з метою активного спостереження за станом здоров'я та включає профілактичний медичний огляд, обов'язковий періодичний психіатричний огляд та обов'язковий профілактичний наркологічний огляд». Окрім того, чинними є «Інструкція про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення у системі МВС України», «Інструкція про порядок

проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів у системі МВС України»; «Порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів і переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих»; «Про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення» [36; 99; 100; 101; 102; 103; 104].

Медичні протипоказання: захворювання серця чи порушення артеріального тиску; нервово-психічні розлади; судоми, непритомність; вживання наркотиків; залежність від алкоголю; зниження гостроти зору; порушення кольоророзрізнення, біокулярного зору; розлади слуху; вестибулярні розлади, порушення почуття рівноваги; тремор рук; розлади мови; страх висоти; захворювання хребта, суглобів чи нижніх кінцівок; хронічні інфекційні захворювання; алергії; шкірні захворювання; захворювання органів дихання; захворювання органів травлення та виділення; цукровий діабет; виражені фізичні вади.

Визначальними також є розвитку комплексу психічних якостей та особливостей особистості кавалериста, від яких залежить досконале та надійне виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах патрулювання верхи, що розглядається як складова частина функціональної підготовленості кавалериста.

Вправи для розвитку найважливіших для кавалериста психічних якостей інтегруються у структуру тренувального заняття, носять специфічний характер, мають певну психофункціональну спрямованість і не суперечать формуванню інших навичок і якостей.

Вправи та прийоми, що оптимізують психофункціональний стан, виконуються до тренувальних навантажень, під час розминки, у паузах між вправами, у заключній частині тренування та після фізичних навантажень.

Цілеспрямований розвиток найважливіших, для специфічної діяльності поліцейського кінного підрозділу поліції, психічних якостей та формування навичок оптимізації психофункціонального стану за допомогою спеціально підібраних вправ та прийомів, забезпечує не тільки суттєве підвищення рівня психологічної підготовленості, а й сприяє зростанню технічної, функціональної та на її основі фізичної підготовленості кавалериста.

Під час підготовки встановлюється комплекс дій та прийомів, що здійснюються в умовах тренувань, які пов'язані зі значними психічними та фізичними навантаженнями, що формують основні психологічні якості:

- впевненість у своїх діях, чітке уявлення про свої можливості та здатність мобілізувати їх умовах професійної діяльності (формується під час навчання кавалериста правильній посадці, розбором поведи та засобами впливу для керування конем вперед та під час зупинки. Відпрацювання посадки на кроці, полегшуючи і не полегшуючи, зі стремнем і без стремена. Польова їзда дорогами та малопересіченою місцевістю. Відпрацювання посадки при їзді на по тренувальному комплексу та на відкритій місцевості. Поняття про рівновагу коня та рівновагу вершника у сідлі. Значення правильного положення вершника в сідлі. Прийоми вироблення рівноваги у вершника);

- розвинена здатність до прояву вольових аспектів;

- стійкість кавалериста до стресових ситуацій тренувальної та професійної діяльності (оволодіння принципів та відпрацювання вправ на розслаблення в русі верхи. Вправи на розслаблення виконуються на кожному занятті у паузах між виконанням практичних завдань та у заключній частині заняття для відновлення та розслаблення м'язів);

- ступінь досконалості кінестетичних, візуальних та інших сенсорних сприйнятів різних параметрів рухових дій та навколишнього середовища;

- здатність до психічного регулювання рухів, забезпечення ефективної м'язової координації (розвиток рухливості та обсягу рухів, зниження спастичності, покращення координації рухів, рівноваги (особливо помітно

при верховій їзді), розвиток дрібної моторики (роботи м'язів кистей та пальців), а значить, і покращення можливостей виконання тренувальних вправ, підвищення стійкості до фізичних навантажень;

- розвиток наочно-подібної пам'яті, наочно-подібного мислення, розподілу уваги (поява впевненості у своїх силах, активності, покращення взаємодії під час патрулювання верхи та уважності);

- здатність сприймати, організовувати та переробляти інформацію в умовах дефіциту часу.

Структуру професійно-психологічної готовності кавалериста до умов виконуваної діяльності, умовно можна розділити на два рівні.

На першому рівні знаходяться психічні якості, що забезпечують успішну адаптацію кавалериста до умов професійної діяльності, дозволять досягти високого результату у навичках взаємодії з конем а також освоїти алгоритм дій в екстремальних умовах діяльності. Однією з умов є сформованість найбільш раціонального індивідуального стилю діяльності (включаючи власний тип психорегулювання, оптимальний психоемоційний стан, високий рівень морально-вольової підготовленості, ефективну структуру мотивації, оптимальне функціонування психофізіологічних функцій). Вказані якості особистості характеризуються такими особливостями як:

- Цілеспрямованість - здатність до свідомої постановки як загальних цілей дії (з віддаленими перспективами), так і приватних (що здійснюються найближчим часом і допомагають досягненню загальної мети);

- Дисциплінованість - здатність підпорядковувати свої дії встановленим правилам та нормам;

- Упевненість - здатність до чіткого і об'єктивного аналізу своїх сил і можливостей, у зв'язку з чим кавалерист без сумнівів розуміє алгоритм дій у будь якій ситуації;

- Ініціативність - здатність об'єктивно оцінювати ситуацію, що склалася в процесі патрулювання, самостійно вирішувати її, беручи на себе відповідальність за дії, що вживаються;

- Самостійність - здатність приймати рішення, починати і доводити до кінця дії, не чекаючи вказівок та допомоги керівництва, виявляючи при цьому винахідливість;

- Сміливість - здатність активно діяти задля досягнення мети (наприклад при охороні громадського порядку на мітингах) у небезпечних та важких ситуаціях, усвідомлюючи можливість тяжких собі наслідків, наприклад, можливість отримати травму;

- Наполегливість - здатність не зупинятися у процесі оволодіння тонкощів догляду за твариною та безпосередньо під час тренувань, незважаючи на тимчасові невдачі або труднощі;

- Рішучість - здатність швидко приймати найбільш правильні рішення в різноманітних умовах і успішно реалізовувати їх;

- Самоконтроль - здатність швидко адаптуватись у стресогенних чи несподіваних обставин, контролювати свої дії, виявляючи при цьому розсудливість та стримуючи негативні емоції;

- Стійкість - здатність витримувати, в процесі тренувань верхи, навантаження, продовжувати вправи в стані втоми.

Вказані особистісні характеристики взаємозалежні, розвиток та вдосконалення одних допомагає розвитку та вдосконаленню інших. За класифікацією, запропонованою болгарським психологом Ф. Геневим, такі якості, як цілеспрямованість, дисциплінованість і впевненість є спільними провідними та забезпечать розвиток інших. Це пояснюється яскраво вираженою моральною стороною таких якостей, як цілеспрямованість та дисциплінованість; впевненість у своїх діях і самоконтроль має бути постійним компонентом особистості кавалериста, що забезпечить ефективну професійну діяльність.

Забезпечення ефективного функціонування другого рівня – складний процес, оскільки саме тут відбувається формування необхідних механізмів психіки кавалериста як результату кропіткої тренувальної роботи: удосконалення техніко-тактичної майстерності, психологічна підготовка, закріплення системи мотивації. На даному етапі формуються специфічні, характерні лише для даного виду професійної діяльності властивості та якості особистості, певний тип психорегуляції та тренувальні, психофізіологічні показники (сенсомоторика, специфічна перцепція). У більшості випадків саме на цьому рівні закінчується основна діяльність щодо відбору кавалеристів, оскільки недостатній розвиток або відсутність будь-якого психічного параметра модельної характеристики на другому рівні навряд чи дозволить ефективно виконувати покладені обов'язки, виявляючи лише параметри, необхідні для першого рівня.

Однак при цьому слід враховувати, що не можна встановлювати жорсткі кількісні модельні вимоги щодо психологічних показників висококваліфікованих кавалеристів, оскільки вони мають широкі компенсаторні можливості різних проявів психіки та неповторну індивідуальність психологічного регулювання.

Висновки до розділу 2

Аналізуючи результати проведеного дослідження професійно-значущих властивостей працівників кінного підрозділу поліції, можна зробити наступні висновки.

1. Вивчення типологічних особливостей особистості та провідних рис характеру працівників кінної патрульної поліції свідчить, що для більшості досліджуваних поліцейських кавалеристів характерним є стенічний тип реагування, що у процесі праці позитивно впливає на виконання професійних обов'язків, спонукає працівника до дій та відзначається високою енергійністю, активною діяльністю в поєднанні з високим контролем

емоційних реакцій. Встановлено, що респонденти характеризуються вмотивованістю на успіх, прагненням до самореалізації, лідерським потенціалом, прагненням до самостійності, схильністю до конкуренції. Дані характеристики можна виділити як домінантні у профілі особистості кавалериста, тому що перелік професійних обов'язків поліцейського кінного підрозділу розширений за рахунок додаткових вимог щодо догляду за твариною, яка за ними закріплена.

2. Серед досліджуваних нашої вибірки в усередненому профілі тенденцій акцентуацій характеру поліцейського кінного підрозділу поліції виявлено респондентів з гіпертимічним типом акцентуацій характеру, яким притаманний оптимізм, енергійність, підвищений фон настрою, самостійність, схильність до ризику, прагнення до лідерства, ініціативність. Підвищені показники за шкалою демонстративного типу акцентуації свідчать про високу соціальну адаптивність кавалериста, прагнення до розвитку комунікативних здібностей, високий рівень домагань, володіння складними стратегіями активного захисту. Маловиражені показники циклотимного типу вказують на вміння пристосовуватись до виникаючих ситуацій, стримано сприймати зміну соціальних настроїв та використовувати адекватні засоби впливу для стабілізації й попередження деструктивного розвитку подій. Досліджуваним з педантичним типом акцентуації характеру притаманна сумлінність, серйозність, надійність у справах, акуратність. Педантичність у роботі поліцейського кавалериста – важлива особистісна характеристика, тому що окрім виконання професійних обов'язків поліцейського додатковими є перелік завдань, що покладені на кавалериста по догляду за закріпленою за ним твариною та відповідним графіком і процедурою тренувань. Відзначається тенденція до ґрунтовності, чіткості та закінченості у справах. Розвинуті професійно важливі якості кавалериста у поєднанні з відданістю своїй справі формують особливо цінну особистість для суспільства. Збудливий, емотивний, тривожний, дистимічний типи акцентуацій характеру поліцейським кінного підрозділу не властиві.

3. Аналіз усередненого мотиваційного профілю працівника кінного підрозділу поліції характеризується наступними факторами: затребувана та значна робота, чітка структура та регламентованість виконуваної професійної діяльності з обов'язковим зворотнім зв'язком, що дозволить оцінити результати роботи. Постановка цілей та їх досягнення визначається вмотивованістю у досягненні значущої поставленої мети, не вдаючись до легких способів її реалізації. Визнання та значимість особистості у суспільстві детермінована потребою визнання з боку оточуючих, підтвердження соціальної значимості професійної діяльності кавалериста. Особистісний саморозвиток, характерними рисами якого є бажання до самовдосконалення, розвитку як особистості. Зважаючи на наявність додаткових функцій у працівника кінного підрозділу поліції, спрямовані на саморозвиток особи швидко адаптуються до специфіки виконуваної діяльності. Матеріальна винагорода як потреба у відповідній заробітній платі та матеріальній винагороді, забезпечення набором пільг та премій.

4. Визначено ієрархічну модель особистості кавалериста, основні положення якої свідчать, що поліцейським кінного підрозділу поліції властиві такі риси як, відкритість до нового досвіду, екстравертованість, середній рівень поступливості та низький рівень нейротизму, що свідчить про контрольованість їх поведінки та діяльності, наполегливість, ініціативність, відповідальність та самостійність.

5. Встановлено, що серед респондентів переважаючим є тип професій «людина – людина». Для досліджуваних характерними є аналіз власної поведінки та оточуючих, ідентифікація намірів та настроїв інших людей, високий рівень розвитку комунікативних навичок, вміння встановлювати та підтримувати ділові контакти, розуміти стани людей, впливати на інших, виявляти витримку. За типом професії «людина – природа» показник свідчить про цінне ставлення до живої природи, зокрема тварин. Особливо значущими для особистості кавалериста є ініціативність та самостійність у вирішенні конкретних завдань, турботливість та терпіння під час навчань

верхової їзди та при подальшій взаємодії з твариною. Поліцейським притаманні такі емоційно-вольові якості як оптимізм, життєлюбність, енергійність; товариськість; здатність легко встановлювати контакти й бути лідером; ініціативність; здатність долати труднощі; здатність до саморегуляції і уміння об'єктивно оцінювати свої сили і можливості, брати на себе відповідальність; уміння стримувати себе у конфліктних і стресових ситуаціях, діяти рішуче. Крім того, поліцейському властиві висока працездатність, витривалість; врівноваженість, емоційна стійкість, також загострене моральне відчуття, чуйність, готовність допомогти.

6. На основі отриманих даних щодо типологічних особливостей особистості та провідних рис характеру, мотиваційного профілю, ієрархічної моделі особистості, акцентуацій характеру та типу професії працівника створено узагальнену психограму поліцейського кінного підрозділу НПУ, а саме: індивідуально-психологічні характеристики особистості стеничного типу реагування; екстравертованість; відсутність ознак акцентуації характеру; за опитувальником великої п'ятірки (ОВП) значення невротизму не вище 20 балів; поступливості – не вище 40; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35; за тестом Річі-Мартіна показником професійної придатності виступатимуть: матеріальна винагорода як потреба у відповідній заробітній платі та матеріальній винагороді, забезпечення набором пільг та премій, цікава і суспільно корисна праця, чітко структурована робота, самовдосконалення та визнання; за типом професії переважаючими визначено типи «людина – людина» та «людина – природа». Професія поліцейського кінного підрозділу поліції передбачає наявність у особи відповідних характеристик, що поєднані як у типі професій соціальної орієнтованості, так і в любові до тварин.

7. Проведене дослідження дало змогу виокремити низку протипоказань до оволодіння професійною діяльністю поліцейського кавалериста: підвищена тривожність, агресивність, сенситивність; низький рівень лабільності нервової системи; акцентуації характеру; негативні

характерологічні риси гіпостенічного типу реагування (тривожність, сензитивність), підвищені показники шкал стенічного типу реагування (спонтанність, агресивність, ригідність); за опитувальником Великої П'ятірки – підвищений рівень нейротизму. В особистості з високим рівнем невротизму виникатимуть труднощі в опануванні професії кавалериста, тому дана характеристика високого рівня вираженості унеможливорює опанування професії поліцейського кінного підрозділу поліції.

8. На основі проведеного дослідження створено професіограму працівника кінного підрозділу поліції, серед основних положень якої виділено та охарактеризовано зміст праці, вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки, необхідні знання, вміння та навички, професійно важливі якості, санітарно-гігієнічні умови діяльності та безпека праці, а також загальні вимоги до психічних пізнавальних процесів особи, необхідні для успішного виконання професійної діяльності. Визначено та охарактеризовано важливість цілеспрямованого розвитку найважливіших для специфічної діяльності поліцейського кінного підрозділу поліції психічних якостей та формування навичок оптимізації психофункціонального стану за допомогою спеціально підібраних вправ та прийомів, що забезпечать не тільки суттєве підвищення рівня психологічної підготовленості, а й сприятимуть зростанню технічної, функціональної та, на її основі, фізичної підготовленості кавалериста.

9. Визначено дворівневу структуру професійно-психологічної готовності кавалериста до умов виконуваної діяльності, на першому рівні якої знаходяться психічні якості, що забезпечують успішну адаптацію кавалериста до умов професійної діяльності, дозволяють досягти високого результату у навичках взаємодії з конем, а також освоїти алгоритм дій в екстремальних умовах діяльності. На другому рівні відбувається формування необхідних механізмів психіки кавалериста як результату кропіткої тренувальної роботи: удосконалення техніко-тактичної майстерності, психологічна підготовка, закріплення системи мотивації. На даному етапі

формуються специфічні, характерні лише для даного виду професійної діяльності властивості та якості особистості, певний тип психорегуляції та тренувальні, психофізіологічні показники (сенсомоторика, специфічна перцепція).

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ КІННОЇ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

3.1. Нормативно-правова модель психологічного забезпечення та її вплив на ефективність діяльності кінної патрульної поліції

Для аналізу питання нормативно-правової моделі психологічного забезпечення та аналізу її ефективності у діяльності кінної патрульної поліції варто розглянути основні компоненти, що формують дану модель. Для аналізу особливостей психологічного забезпечення також варто розглянути заходи, що вживаються з метою забезпечення функціональної надійності поліцейського. Наразі, психологічна робота в системі Національної поліції регламентована великою нормативно-правовою базою.

Основи психологічної роботи з поліцейськими закладені в Законі України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII «Про Національну поліцію». Закон і Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877, передбачають психологічну роботу з поліцейськими. Психологічна робота, згідно з наказом МВС України від 28 липня 2004 р. № 842 «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України», визначається як вид морально-психологічного забезпечення, що становить діяльність, спрямовану на формування у поліцейських професійно значущих психологічних якостей особистості, психологічної стійкості та готовності до ефективного виконання оперативно-службових завдань [37;38].

Вітчизняні дослідники (В. Барко, Ю. Бойко-Бузиль, І. Клименко, О. Євдокимова, В. Криволапчук, В. Лефтеров, В. Остапович, Д. Швець, С. Яковенко, О. Цільмак та інші) за останні роки провели наукові дослідження і підготували видання за актуальною тематикою, пов'язаною з розвитком методологічних засад системи психологічного забезпечення.

Відповідно до «Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських» (затверджений Наказом Міністерства внутрішніх справ України 06 лютого 2019 року № 88), психологічне забезпечення визначається як система організаційно-психологічних заходів, спрямованих на вдосконалення роботи з особовим складом та підвищення ефективності службової діяльності працівників [37; 122]. Порядок регламентує як організацію служби психологічного забезпечення, так і завдання, функції та основні методи здійснення конкретного виду діяльності, повноваження психологів і порядок виконання покладених на них функцій.

Психологічне забезпечення здійснюють працівники служби психологічного забезпечення. До структурних підрозділів служби психологічного забезпечення належать [37; 122]:

— Центр практичної психології при МВС України (далі — ЦПП при МВС України), на який покладено функції управління та координації діяльності всіх підрозділів служби психологічного забезпечення;

— центри практичної психології при головних управліннях МВС України в АР Крим, місті Києві та Київській області, управліннях МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті;

— окремі посади практичних психологів у міських, районних, лінійних органах, стройових та спеціальних підрозділах;

— підрозділи психологічного забезпечення та окремі посади психологів Державної служби охорони при МВС України;

- підрозділи психологічного забезпечення внутрішніх військ МВС України (зараз – Національна гвардія України);

- підрозділи психологічного забезпечення навчальних закладів МВС України.

Структура і штати служби психологічного забезпечення затверджуються міністром. Структурні підрозділи служби психологічного забезпечення МВС при штатній чисельності від двох до чотирьох посад психологів формуються у відділення психологічного забезпечення, а при штатній чисельності від п'яти і більше посад психологів відділення, за погодженням з ЦПП при МВС України, мають бути перетворені в Центр практичної психології.

Чисельність фахівців структурних підрозділів психологічного забезпечення пропорційно залежить від загальної чисельності особового складу та встановлюється нормативними актами МВС України відповідно до рекомендованих норм навантаження [37; 122].

Очолює службу психологічного забезпечення начальник Центру практичної психології при МВС України, який здійснює загальне керівництво і координацію діяльності підрозділів служби психологічного забезпечення, призначається на посаду і звільняється з посади наказом заступника Міністра внутрішніх справ України за поданням начальника Департаменту роботи з персоналом МВС України, якому безпосередньо підпорядковується. Інші працівники ЦПП при МВС України призначаються на посади та звільняються з посад у встановленому порядку. На посади працівників служби психологічного забезпечення призначаються фахівці, які мають вищу психологічну освіту відповідно до затверджених МВС України кваліфікаційних вимог [37; 122].

Практичні психологи міських, районних, лінійних органів, стройових, спеціальних підрозділів безпосередньо підпорядковуються заступникам начальників органів, підрозділів по роботі з персоналом, а в питаннях організації професійної діяльності перебувають у прямому підпорядкуванні

начальників центрів практичної психології при ГУМВС, УМВС і керуються нормативно-правовими актами МВС України, що стосуються організації діяльності служби психологічного забезпечення.

Психологи підрозділів Державної служби охорони при МВС України безпосередньо підпорядковуються керівникам центрів практичної психології при ГУМВС (УМВС), а в питаннях організації професійної діяльності перебувають у прямому підпорядкуванні керівника структурного підрозділу служби психологічного забезпечення Департаменту Державної служби охорони при МВС України [37; 122].

Призначення працівників служби психологічного забезпечення на окремі посади психологів міських, районних, лінійних органів, стройових та спеціальних підрозділів внутрішніх справ та Державної служби охорони при МВС України здійснюється з обов'язковим погодженням кандидатури з начальником Центру практичної психології при ГУМВС (УМВС).

Координацію науково-дослідної і науково-методичної роботи з питань психологічного забезпечення роботи з персоналом, психологічного супроводження оперативно-службової діяльності і психолого-педагогічного супроводження навчально-виховного процесу в навчальних закладах МВС України здійснює ЦПП при МВС України [37; 122].

Свою роботу служба психологічного забезпечення організовує на підставі перспективних і поточних планів з урахуванням науково-методичних рекомендацій, передового досвіду та відповідно до вимог нормативно-правових актів [121].

Окрім численних завдань, що вирішуються психологічними службами в різних галузях професійної діяльності, психологічна служба системи МВС України, виконує ще й специфічні, серед яких найбільш типовими і основними є наступні [37; 40; 110; 122]:

— надання допомоги керівникам усіх рівнів з питань зміцнення дисципліни й законності, створення ефективної системи забезпечення психологічної та психофізіологічної надійності персоналу;

- здійснення професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору кандидатів на службу та навчання в навчальних закладах МВС України з метою визначення їх психологічної готовності до правоохоронної діяльності;

- здійснення психологічного вивчення працівників, які переміщуються на іншу посаду в системі МВС України, з метою визначення їх психологічних характеристик та прогнозування психологічної готовності до виконання ними певних оперативно-службових завдань;

- психологічна підготовка працівників до виконання своїх функціональних обов'язків як у повсякденних, так і в екстремальних умовах;

- проведення психопрофілактичної роботи з персоналом органів та підрозділів;

- здійснення заходів щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах;

- психологічне супроводження оперативно-службової діяльності;

- упровадження досягнень сучасної психології в процес розкриття та розслідування злочинів;

- надання психологічної допомоги працівникам під час охорони громадського порядку та при забезпеченні переговорної діяльності;

- розробка та впровадження новітніх психологічних технологій в оперативно-службову діяльність, у тому числі із застосуванням комп'ютерної поліграфної техніки;

- психолого-педагогічний супровід навчально-виховного процесу в навчальних закладах МВС України;

- здійснення психологічної підготовки працівників;

- надання психологічної допомоги особам, що були прийняті на службу, в адаптації до умов оперативно-службової діяльності;

- упровадження тренінгових технологій формування в працівників відповідних професійно важливих психологічних якостей, психологічної стійкості, навичок безпечної поведінки, уміння розв'язувати свої

психологічні проблеми та управляти конфліктними ситуаціями з урахуванням особливостей несення служби та категорій працівників органів і підрозділів;

— виявлення за допомогою психологічних та соціологічних методів чинників, що сприяють виникненню соціально-психологічних проблем в оперативно-службовій діяльності [37; 40; 110; 122].

Залежно від поставлених завдань, умов служби та нагальних потреб вирізняють такі групи основних функцій служби психологічного забезпечення.

1. За напрямом організації та проведення професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору [37; 122].

— психологічне діагностування, тобто вивчення психофізіологічних, індивідуально-психологічних та соціально-психологічних властивостей і якостей кандидатів на службу (у тому числі до складу спеціальних підрозділів), навчання в навчальних закладах МВС України, працівників, що висуваються на керівні посади або переміщуються на інші посади в системі МВС України (психодіагностичний інструментарій, що використовується на різних етапах психологічного забезпечення професійної діяльності працівника поліції, відповідає базовим принципам надійності та валідності, і є базовим для використання для усіх структурних підрозділів системи МВС, в тому числі і кінної поліції);

— підготовка висновків щодо наявності необхідних професійно важливих якостей, ступеня інтелектуально-мотиваційної, психологічної готовності та придатності кандидатів до служби, навчання в навчальних закладах МВС України, працівників, що висуваються на керівні посади або переміщуються на інші посади в системі МВС України, а також щодо здатності виконання ними службових завдань у різних умовах службової діяльності (після написання висновку проведеного психодіагностичного дослідження особистості, наступним етапом є співбесіда, метою якої

визначено уточнення окремих результатів отриманих даних та їх загального роз'яснення);

— розробка професіограм на ґрунті вивчення особливостей професійної діяльності працівників з метою вдосконалення методів і критеріїв професійно-психологічного відбору кандидатів, прогнозування їх здатності до навчання та виконання оперативно-службових завдань.

На етапі професійно психологічного відбору необхідно керуватися наказом Національної поліції України від 02.12.2016 р. № 1257, в якому затверджено «Перелік психодіагностичних методик, що використовуються в органах та підрозділах Національної поліції України», що дозволяють вивчати якості та стани особистості, рівень її інтелекту, особливості мислення, пам'яті, уваги, способу прийняття самостійних рішень, наявність лідерських якостей, схильність до управлінської діяльності, а також прогнозувати успішність поліцейського в різних умовах службової діяльності. Зазначені методики є інструментом, який в досить короткий термін дає можливість отримати досить об'єктивну і повну інформацію про кандидата [37; 97; 122].

Втім, досить дискусійною є ідея нормативного затвердження переліку методик, якими може користуватися психолог-практик при проведенні психодіагностичного дослідження: залежно від поставлених завдань та вже встановлених особливостей особистості він може значно варіювати. Інша річ, що для потреб професійно-психологічного відбору методики слід жорстко стандартизувати, віддаючи безумовну перевагу тим, результати яких піддаються кількісному обрахуванню та можуть порівнюватися з наявним еталоном (критеріями норми) [61, с. 64-65].

Аналізуючи проблематику теми нашого дослідження та на основі отриманих даних, варто зазначити, що необхідним на етапі проведення психодіагностичного дослідження особистості працівника кінного підрозділу поліції є додаткове вивчення наступних особистісних якостей: креативність як здатність проявити себе при прийнятті рішень, тому що робота з

тваринами вимагає творчого підходу, щоб розуміти їх поведінку та взаємодіяти «немовно». Нестандартне мислення є перевагою у випадку коли необхідне розуміння поведінки тварини, що потребує допомоги, тому що при патрулюванні верхи поліцейський кінного підрозділу поліції може стикнутись з виникнення нестандартних ситуацій, пов'язаних зі станом здоров'я тварини, що потребуватиме прийняття рішень; рівень емпатії. Поліцейський з середнім та помірним рівнем емпатії буде краще підготовлений відчувати стрес, біль або страх тварини і використовувати спеціальні знання, щоб знайти способи заспокоїти тварину. Робота в кінному підрозділі поліції вимагає терпіння, що є важливим інструментом, при підготовці до виконання професійних обов'язків поліцейським та під час їх виконання.

2. *За напрямом здійснення психопрофілактичної роботи та психологічного супроводу служби* [37; 97; 122].

— проведення психодіагностики з метою виявлення у працівників станів емоційно-психологічної напруженості, перевтоми, інших негативних психологічних станів;

— організація та проведення психопрофілактичної роботи з працівниками. Здійснення корекції психологічної напруженості, перевтоми та інших негативних психологічних станів, організація та забезпечення роботи кабінетів психологічної корекції та регуляції;

— здійснення індивідуально-психологічного консультування керівників органів і підрозділів, працівників та членів їх сімей під час розв'язання їх психологічних та сімейних проблем, а також надання психологічної допомоги молодим працівникам в процесі їх адаптації до умов службової діяльності;

— участь у службових розслідуваннях надзвичайних подій, пов'язаних із загибеллю та самоушкодженнями працівників, у тому числі із самогубствами;

— надання психологічної допомоги працівникам після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням оперативно- службових завдань, застосуванням вогнепальної зброї і спецзасобів, отриманням значних психогенних навантажень, зниженням працездатності тощо [15; 31; 60; 131];

— у разі застосування працівниками вогнепальної зброї на ураження, а також після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із загибеллю людей, або в разі виявлення у працівника негативного психоемоційного чи психофізіологічного стану за результатами психологічної експрес-діагностики працівники служби психологічного забезпечення мають право тимчасово (терміном до 3 діб) усувати працівників від виконання службових обов'язків для надання невідкладної психологічної допомоги та здійснення заходів первинної психопрофілактики з подальшим вирішенням питання про їх допуск до самостійного несення служби;

— обґрунтоване рішення про усунення працівників від виконання ними службових обов'язків оформляється психологом у письмовому вигляді та надається керівництву органу, підрозділу з обов'язковим ознайомленням даних працівників під особистий підпис;

— аналіз причин і умов психологічного травматизму, тілесних ушкоджень чи загибелі працівників під час виконання ними службових обов'язків та поза службою, підготовка методичних рекомендацій щодо їх попередження;

— вивчення соціально-психологічного клімату в колективах, надання рекомендацій щодо його поліпшення, а також профілактика та вирішення конфліктних ситуацій;

— надання рекомендацій з питань раціонального розподілу кадрів у колективах з урахуванням індивідуально-психологічних характеристик працівників, їх психологічної сумісності з метою ефективного виконання ними оперативно-службових завдань, зміцнення дисципліни і законності;

— участь у роботі атестаційних комісій, формуванні резерву кадрів на висування, проведення психологічного вивчення працівників під час їх переміщення на керівні посади або зарахуванні на службу у поліцію;

— вивчення психологічної сумісності працівників та їх готовності до спільної професійної діяльності в складі спеціальних загонів, груп, нарядів, екіпажів тощо. Надання рекомендацій щодо комплектування цих загонів, груп, нарядів, екіпажів;

— розробка рекомендацій з питань застосування в роботі з працівниками методів соціально-психологічного, індивідуально-психологічного та реабілітаційного характеру для керівників органів і підрозділів та співробітників апарату роботи з персоналом;

— сприяння оптимізації соціально-психологічного клімату в органах і підрозділах, надання психологічної допомоги керівництву в процесі розробки та виконання управлінських рішень, спрямованих на підвищення ефективності діяльності та зміцнення дисципліни;

— участь у службових розслідуваннях надзвичайних подій, порушень працівниками дисципліни і законності;

— надання консультативної та практичної допомоги працівникам в питаннях взаємодії з різними верствами населення, а також представниками засобів масової інформації [37; 97; 122].

Основним функціями суб'єктів психологічного супроводження щодо діяльності поліцейських патрульної поліції є:

- 1) проведення консультацій щодо психологічних аспектів діяльності;
- 2) надання порад щодо психологічного забезпечення переговорів з різними особами (постраждалі, очевидці, правопорушники, особи в стані алкогольного та наркотичного сп'яніння, психічно хворі, діти, особи похилого віку, тощо), прийняття безпосередньої участі в їх проведенні;
- 3) складання психологічних портретів осіб, які підозрюються у вчиненні правопорушень (злочинів);

4) проведення психологічних експертиз та опитувань із застосуванням поліграфу;

5) проведення занять у системі службової підготовки з психологічної тематики, спрямованих на розвиток професійно значущих психологічних якостей працівників, підвищення психологічної стійкості під час виконання оперативно-службових завдань, особистої дисциплінованості, культури спілкування;

6) консультування керівників структурних підрозділів з питань використання психологічних технологій у роботі з особовим складом, прогнозування психологічного стану працівників та організації діяльності колективів в екстремальних умовах;

7) організація заходів щодо формування в працівників психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, відповідального ставлення до дотримання правил безпеки в службовій діяльності, передбачливості;

8) надання рекомендацій щодо підбору наставників та надання їм рекомендацій щодо оптимальної адаптації молодих працівників до умов службової діяльності відповідно до їх індивідуальних особливостей, надання індивідуальної психокорекційної допомоги, аналіз та узагальнення результатів адаптації до умов служби, розроблення пропозицій та рекомендацій;

9) впровадження нових тренінгових психологічних технологій підготовки до умов службової діяльності [76, с. 95-101].

У ході аналізу наукових джерел, присвячених дослідженню системи психологічного забезпечення працівників кінного підрозділу поліції, нами було узагальнено її основні положення. Основні структурні компоненти системи представлено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Основні компоненти системи психологічного забезпечення
працівників кінного підрозділу поліції**

Напрямок роботи	Методи	Характеристика
Просвітницька робота	Лекції, семінари-інтенсиви, інформаційні бюлетні	Системне інформування працівників поліції, метою якого є популяризація психологічних знань та роз'яснення щодо їх застосування в житті
Психодіагностична робота	Застосування психодіагностичних методик (тестових та проєктивних)	Дослідження особистості поліцейського на всіх етапах проходження служби (під час навчання та при виконанні професійних обов'язків)
Психопрофілактика	Психодіагностика, збір статистичних даних та їх аналіз, тренінги	Застосування системи психогігієнічних заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я працівника та виявлення негативних психоемоційних та поведінкових проявів
Психологічний супровід	Психологічне консультування	Комплекс заходів, спрямованих на вирішення індивідуальних питань, пов'язаних з процесом несення служби та колективом

Як вже зазначалося, забезпечення психодіагностичної складової забезпечується відповідно наказу Національної поліції України від 02.12.2016 р. № 1257, в якому затверджено «Перелік психодіагностичних методик, що використовуються в органах та підрозділах Національної поліції України», що дозволяють вивчати якості та стани особистості, рівень її інтелекту, особливості мислення, пам'яті, уваги, способу прийняття

самостійних рішень, наявність лідерських якостей, схильність до управлінської діяльності, а також прогнозувати успішність поліцейського в різних умовах службової діяльності, серед них виділими наступні:

1. Тести загальних навичок та інтелектуальних здібностей: тест Р. Амтхауера (визначення професійних здібностей); тест діагностики структури інтелекту Д. Векслера (визначення загального обсягу та рівня обізнаності простих знань); тест «Встановлення закономірностей» (оцінка якостей мислення); тест інтелектуального потенціалу (оцінка невербального інтелекту (логічні здібності, абстрагування); короткий орієнтовний тест (оцінка здатності до узагальнення та аналізу інформації); вербальний тест Г. Айзенка (володіння нестандартним мисленням); прогресивні матриці Дж. Равена (вимір рівня інтелектуального розвитку); методика «Виявлення загальних понять» (здатність диференціювати суттєві ознаки від несуттєвих); методика «Логіко-кількісні відношення» (оцінка логічного мислення); методика «Логіка зв'язків» (критичне порівняння типів зв'язків між собою); методика «Закономірності числового ряду» (логічний аспект процесів мислення); методика «Виключення зайвого» (особливості синтетичної діяльності мозку); методика «Інтелектуальна лабільність» (дослідження здібності переключення уваги); методика «Тлумачення прислів'я» (дослідження здатності оперувати переносним змістом тексту); методика «Прості аналогії» (виявляє характер логічних зв'язків); методика «Складні аналогії» (оцінка доступності розуміння логічних відносин); методика «Порівняння понять», культурно-вільний тест (Р. Кетелла), словесні тріади, піктограми, методика інтелектуальної лабільності, теплінг-тест [97].

2. Комплексні особистісні опитувальники: стандартизований багатофакторний метод дослідження особистості (адаптація Л. Собчик); 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла; опитувальник К. Леонгарда – Г. Шмішека; опитувальник М. В. Русалова; опитувальник «Адаптивність» (А. Г. Маклаков та С. В. Чермянін); опитувальник ЕРІ; індивідуально-типологічний опитувальник.

3. Тести окремих особистісних рис та психічних процесів: тест «Рівень суб'єктивного контролю»; особистісний опитувальник Г. Айзенка; патопсихологічний діагностичний опитувальник О. Є. Лічка; опитувальник для виявлення невротичних станів (А. Кокошкарлова); методика «Прогноз»; методика «Таблиці Шульте»; психогеоетричний тест (по С. Деллінгеру); методика «Я в екстремальній ситуації» [97].

4. Тести для визначення мотиваційно-ціннісної сфери: методика «Незакінчені речення»; тест В. Смекала – М. Кучери; тест «Мотиваційний профіль особистості»; методика «МЛО-АМ» (адаптивність); тест структури особистості В. Є. Мільмана.

5. Діагностика міжособистісних відносин в колективі: тест Т. Лірі; методика С. Розенцвейга; методика К. Томаса; методика Дж. Морено.

Забезпечення психопрофілактичного напрямку системи психологічного забезпечення передбачає застосування системи психогігієнічних заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я працівника та виявлення негативних психоемоційних та поведінкових проявів. Метою психопрофілактичної роботи з поліцейськими кінного підрозділу є формування знань про психологічну гігієну, сприяння розвитку здатності до саморегуляції негативних станів особистості, розвиток вміння застосовувати методи самопомогі у власному житті та дбайливого ставлення до власного метального здоров'я. Психопрофілактично робота з поліцейськими кінного підрозділу реалізується за допомоги методів діагностики психо-емоційного стану, збору статистичних даних та їх аналізу, проведення психологічної просвіти задля популяризації психологічних знань та роз'яснення щодо їх застосування в житті.

Перелік тем, за якими проводиться психопрофілактична робота:

- 1) Загальні уявлення про стрес. Діагностика стресу.
- 2) Основні підходи до подолання стресу. Перша допомога в гострій стресовій ситуації.

- 3) Профілактика професійного стресу працівників Національної поліції.
- 4) Організаційно-психологічні заходи збереження працездатності працівників Національної поліції.
- 5) Психологічна готовність до складних видів професійної діяльності. Психологічні складові здорового способу життя.
- 6) Поняття психологічної деформації та психологічного вигорання.
- 7) Вплив гострого та хронічного стресу на психічний стан. Розвиток адаптивних ресурсів особистості.
- 8) Аутотренінг та саморегуляція як система концентрованої релаксації.
- 9) Методи саморегуляції психічного стану.
- 10) Первинна психологічна допомога при виникненні негативних психічних реакцій та станах.

Наведений перелік є орієнтовним, на нашу думку, при реалізації психопрофілактичної роботи з працівниками кінного підрозділу поліції отримані знання, сформовані вміння та навички за даною тематикою покращить виконання професійних обов'язків кавалериста. Аналізуючи специфічність виконуваної діяльності поліцейським кінного підрозділу зазначимо, що сформоване уявлення про стрес його форми та види, негативні психічні реакції та шляхи надання першої психологічної допомоги при їх виникненні значно покращить ефективність службової діяльності, враховуючи, що кавалерист при охороні громадського порядку повинен бути усвідомленим про можливі наслідки впливу негативних проявів з боку осіб та їх наслідки для безпеки самого кавалериста та службової тварини.

Проведення психологічних тренінгів як компонент системи психологічного забезпечення є актуальним методом формування необхідних навичок у працівника кінного підрозділу поліції.

Завдяки феномену прогресивної транспсихічної маніпуляції, тренінги на сьогодні є найбільш ефективним засобом розвитку професійно-важливих

якостей та позитивної особистісної зміни дорослої, сформованої людини. Участь у психологічних тренінгах працівників органів та підрозділів дозволить їм відчути колосальні ефекти тренінгу, зокрема:

- випробувати цілу гамму професійних переживань, порівняних з переживаннями під час службової діяльності;
- сформувати необхідні професійні установки;
- відпрацювати різноманітні вміння та навички ефективної професійної поведінки;
- створити умови для особистісного саморозкриття і самостійного пошуку способів вирішення власних психологічних проблем.

Тренінг є методом у роботі з специфічним середовищем особистісних та внутрішньо-групових змін, особливим психолого-професійним полігоном моделювання побутових та службових ситуацій, метою якого є отримання пізнавального та емоційного досвіду. Основні функції такі як, діагностична, навчальна, розвивальна, психокорекційна, саморегулятивна та інші функції і можливості тренінгу будуть сприяти виконанню загальних та специфічних цілей і завдань роботи з персоналом.

Так, проведення психологічних тренінгів з різними категоріями персоналу сприятиме:

- забезпеченню патрульної поліції Національної поліції України висококваліфікованими і зацікавленими працівниками;
- професійному навчанню і розвитку персоналу, прагненню до його якнайповнішого самовираження і задоволення своєю роботою;
- ефективному використанню майстерності і творчих можливостей працівників;
- реальній турботі щодо соціального захисту та духовно-культурної сфери людей;
- оптимальній взаємодії персоналу з оточуючим соціальним середовищем, усвідомленню свого місця в соціумі;

– профілактиці і попередженню небажаних видів поведінки персоналу під впливом негативних чинників;

– цілеспрямованому формуванню необхідних якостей працівників для виконання конкретних оперативно-службових завдань [60, с.145].

Варто зазначити, що тематику проведення тренінгів, на нашу думку, необхідно доповнити актуальними запитами кавалеристів.

3. Останнім напрямом системи психологічного забезпечення є *психологічне консультування поліцейських кінного підрозділу поліції*. Психологічне консультування – це комплекс заходів, спрямованих на вирішення індивідуальних питань пов'язаних з процесом несення служби та колективом.

Слід зауважити, що служба патрульного поліцейського належить до складних професій, яка характеризується частою екстремальністю та високою емоційною напругою. Враховуючи умови діяльності, професійно-психологічна підготовка має на меті:

1) виробити у патрульних високу психофізіологічну витривалість до умов професії із збереженням високого рівня працездатності;

2) за допомогою достатньої кількості тренінгових занять розвивати професійну спостережливість. Поліцейському конче необхідно вміти помічати зміни емоцій і настрою в людини чи зміни в об'єкті, вміти концентрувати та розподіляти увагу та мати навички швидкого переключення з одного об'єкта на інший;

3) розвиток комунікативних якостей, за допомогою яких патрульний буде вміти налаштовувати людину на відкритий діалог, «маніпулювати» співрозмовником та володіти навичками переконання;

4) розвиток емоційно-вольових якостей, які дозволять поліцейському контролювати свої емоції, діяти рішуче та зібрано в екстремальних умовах служби, намагаючись об'єктивно оцінювати свої сили і можливості, полишаючи страхи;

5) укріплення емоційної стійкості, щоб патрульний, який несе службу, був здатен витримувати постійне емоційне навантаження, виявляти готовність до розумного ризику, ініціативність, наполегливість [61, с. 92].

За напрямком *психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу в навчальних закладах МВС України*, здійснення психологічної підготовки та впровадження новітніх психологічних технологій:

- проведення занять у системі службової підготовки курсантів з психологічної тематики, що спрямовані на розвиток професійно значущих якостей особистості, підвищення психологічної стійкості під час виконання службових завдань, особистої дисциплінованості, культури спілкування та чуйного ставлення до громадян;

- консультування керівників з питань застосування психологічних технологій у роботі з кадрами, прогнозування психологічного стану курсантів та організації діяльності колективів в екстремальних умовах;

- організація заходів щодо формування у курсантів психологічної готовності до професійної діяльності в екстремальних ситуаціях, відповідального ставлення до дотримання правил безпеки в службовій діяльності, передбачливості;

- участь у підборі наставників та надання їм рекомендацій щодо оптимальної адаптації молодих працівників органів та підрозділів до умов службової діяльності відповідно до їх індивідуальних особливостей, психологічний супровід цього процесу, у разі необхідності, надання індивідуальної психокорекційної допомоги, аналіз та узагальнення результатів адаптації до умов служби, розроблення пропозицій та рекомендацій;

- запровадження тренінгових психологічних технологій підготовки курсантів до умов службової діяльності [110].

Розглянемо, в якій мірі нормативно-правові документи сприяють вирішенню завдань формування психологічної готовності патрульних поліцейських до діяльності [123].

Статтею 72 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що професійне навчання поліцейських включає у себе декілька видів, а саме:

- 1) первинну професійну підготовку;
- 2) підготовку у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання;
- 3) післядипломну освіту;
- 4) службову підготовку як систему заходів, спрямованих на закріплення та оновлення необхідних знань, умінь та навичок працівника поліції з урахуванням оперативної обстановки, специфіки та профілю його оперативно-службової діяльності [38].

Стаття 73 Закону – «Первинна професійна підготовка» – визначає, що поліцейські, які вперше прийняті на службу в поліції, з метою набуття спеціальних навичок, необхідних для виконання повноважень поліції, зобов'язані пройти первинну професійну підготовку за відповідними навчальними програмами (планами), затвердженими Міністерством внутрішніх справ України.

Стаття 74 Закону – «Підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання» – передбачає, що до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, можуть бути зараховані громадяни України, яким станом на 31 грудня року вступу виповниться 17 років [37].

Стаття 75 Закону – «Післядипломна освіта поліцейських» – визначає, що для поліцейських є обов'язковою також післядипломна освіта, яка здійснюється на загальних засадах, визначених Законом України «Про вищу освіту» і складається з: 1) спеціалізації; 2) перепідготовки; 3) підвищення кваліфікації; 4) стажування [37].

Відповідно до Закону, післядипломна освіта поліцейських може здійснюватися безпосередньо в підрозділах поліції або в навчальних закладах, у тому числі на договірних умовах. Перші три види професійного навчання здійснюються вищими навчальними закладами зі специфічними

умовами навчання МВС України, навчальними планами і програмами яких передбачено вивчення психологічних дисциплін, пов'язаних з ефективною комунікацією, стресостійкістю поліцейських тощо.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну поліцію» передбачено, що Національна поліція, відповідно до покладених на неї завдань, організовує систему психологічного забезпечення поліцейських та працівників Національної поліції та забезпечує її функціонування. Проте до цього часу не прийнято відповідних нормативних документів, які б закріплювали принципи організації, завдання, функції, структуру, форми і методи діяльності служби психологічного забезпечення Національної поліції [37; 74].

Наказом МВС України від 26.01.16 № 50 затверджено Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України

Останній визначає види службової підготовки, до яких належать:

- функціональна підготовка – комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення кінним патрульним поліцейським знань, умінь та навичок у сфері нормативно-правового забезпечення службової діяльності, необхідних для успішного виконання ним службових обов'язків;

- загальнопрофільна підготовка – комплекс заходів, спрямованих на набуття і вдосконалення кінним патрульним поліцейським умінь та навичок практичного застосування теоретичних знань щодо формування готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику, а також надання домедичної допомоги в процесі виконання службових завдань;

- тактична підготовка – комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення кінним патрульним поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику;

- вогнева підготовка – комплекс заходів, спрямований на вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її

застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, в русі тощо;

– фізична підготовка – комплекс заходів, спрямований на формування та вдосконалення моторних умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності [37; 38; 39; 123].

В спеціальній літературі вже неодноразово аргументувалася теза, яку ми повністю підтримуємо: доцільно доповнити перелік видів службової підготовки, зафіксованих у Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженому Наказом МВС від 26.01.16 № 50, таким видом як психологічна підготовка поліцейських.

Безумовно, що достатня розвиненість когнітивного, емоційно-вольового, мотиваційного та операціонального компонентів психологічної готовності дозволяє фахівцеві здійснювати активну, самостійну, творчу професійну діяльність. Навпаки, недостатня їх розвиненість засвідчує наявність середнього чи низького рівня психологічної готовності, тобто необхідність здійснення активної і цілеспрямованої професійно-психологічної підготовки. Така підготовка розпочинається на етапі первинної професійної підготовки і продовжується у ході всієї професійної діяльності.

Незважаючи на значні напрацювання в сфері психологічного забезпечення діяльності персоналу правоохоронних органів, система психологічного вивчення персоналу органів системи МВС України потребує подальшого удосконалення і реформування. Наразі психологічне вивчення особистості працівника-правоохоронця характеризується низкою недоліків і проблемних аспектів, до основних тут належать:

— відсутність єдиного сучасного теоретико-методологічного підходу до організації і проведення психологічного вивчення особистості правоохоронця;

— відсутність чітких, науково обґрунтованих критеріїв і показників оцінки ступеня професійної придатності особистості до правоохоронної діяльності;

— відсутність системності в роботі з психологічного вивчення персоналу, практичні психологи використовують різні й неузгоджені методи й методики вивчення особистості, кількість і спрямованість яких науково не обґрунтована (може бути значною (більше 30), або замалою (4–5));

— недостатність теоретичного обґрунтування процедури розроблення оптимального комплексу психодіагностичних методик, спрямованого на дослідження структури особистості правоохоронця; недостатність українськомовних психодіагностичних методик, психологи продовжують використовувати російськомовні тексти опитувальників і тестів.

Вбачається доцільним, у першу чергу, доповнити перелік видів службової підготовки, зафіксованих у Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженому Наказом МВС від 26.01.16 № 50, таким видом, як психологічна підготовка поліцейських. Вважаємо, що робота з психологічної підготовки має передбачати набуття та вдосконалення поліцейськими [101]:

- знань про:

психологічні особливості професійної правоохоронної діяльності поліцейських; специфіку психологічної готовності поліцейських і психологічної стійкості як її складової;

особливості формування мотиваційних складових психологічної готовності поліцейських до діяльності;

розвиток особистісних складових професійно-психологічної готовності та професійно важливих якостей поліцейського;

- навичок щодо:

формування психологічної стійкості до виконання службових завдань в особливих умовах; розвитку комунікативних якостей та лідерського потенціалу;

психологічного впливу на об'єкти професійної діяльності; формування готовності до застосування засобів примусу;

розвитку умінь управління конфліктами; розвитку навичок психічної саморегуляції;

протидії професійному стресу в службовій діяльності; розвитку операціональних складових професійно-психологічної готовності поліцейських;

володіння прийомами особистої безпеки в екстремальних ситуаціях тощо.

Таким чином, наявна нормативно-правова база проведення формування психологічної готовності поліцейських залишається недосконалою. Тому видається актуальним завданням розробка низки нормативно-правових актів, якими були б урегульовані питання, пов'язані з організацією і проведенням такої підготовки поліцейських. У процесі психологічної підготовки важливо забезпечити функціонування психотренінгових комплексів, організацію та проведення тренінгів з актуальної для професійної діяльності поліцейських тематики, спрямованої на формування необхідних професійних, комунікативних та поведінкових навичок, готовності до дій у екстремальних ситуаціях.

Важливим елементом такої роботи є вивчення передового міжнародного досвіду щодо ефективних форм та методів психологічної підготовки, впровадження сучасних новітніх психологічних методів навчання у практичну діяльність системи психологічного забезпечення Національної поліції. Також вважаємо за доцільне розробити «Комплексну програму організації і проведення психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України», яка б затверджувалась і впроваджувалась

відповідним Наказом МВС України і передбачала принципи організації, мету, завдання, методи і засоби її здійснення [87].

На нашу думку, концепція системи психологічного забезпечення працівника кінного підрозділу патрульної поліції повинна ґрунтуватися на таких засадничих положеннях:

1. Професійна психологічна підготовка працівника – невід’ємна складова професійної підготовки, що зумовлює ефективність службової діяльності. Здійснення працівником кінної патрульної поліції професійних функцій невіддільне від застосування поліцейських заходів, що регламентоване нормативно-правовими документами. Але реалізація таких професійних функцій потребує, в тому числі, й знань психології поведінки особи (власної та причетних до події громадян); умінь і навичок комунікації та взаємодії з оточуючими;

2. Професійна психологічна підготовка кінних патрульних поліцейських повинна бути цілеспрямованим та спеціально організованим процесом, що адаптований до реальних умов професійної діяльності. Цей процес передбачає такі взаємопов’язані та взаємозалежні елементи: мета і завдання підготовки; змістове наповнення; методи і засоби засвоєння слухачами змісту підготовки; специфічні умови проведення занять (ситуаційні та рольові ігри, тренінги, кейси, брейнстормінг тощо).

3. Професійна психологічна підготовка – нерозривний процес, що складається з наступних етапів:

А) етап професійного самовизначення, який відбувається у загальноосвітньому навчальному закладі;

Б) етап професійного становлення, що представлений проходженням курсів первинної професійної підготовки поліцейських;

В) етап професійного зростання, який здійснюється впродовж періоду професійної діяльності, навчання в системі службової підготовки поліцейських.

4. Підвищення рівня професійної готовності працівників кінної патрульної поліції може бути ефективним лише за умови поглибленої практичної спрямованості занять та постійного вдосконалення професійно важливих якостей. Практична спрямованість досяється шляхом упровадження активних методів навчання на курсах первинної професійної підготовки поліцейських і тактичної, фізичної, вогневої підготовки в системі службової підготовки.

Підвищення рівня професійної готовності працівників патрульної поліції передбачає чітку організацію освітнього процесу слухачів (застосування комплексу методів і дотримання педагогічних умов та принципів, спрямованих на формування необхідних професійних знань, умінь, навичок і рис особистості майбутнього працівника патрульної поліції, послідовного опанування навчальних предметів курсу первинної професійної підготовки поліцейських) та посилення практичної складової освітнього процесу. Підвищення (або підтримання досягнутого) рівня професійної готовності працівників патрульної поліції на етапі професійного зростання здійснюють шляхом розширення професійного досвіду та постійних занять у системі службової підготовки поліцейських [18, с. 185-195]

Таким чином, постають актуальні завдання вдосконалення системи психологічного вивчення персоналу, у першу чергу:

- систематизації існуючих наукових підходів і визначення єдиної методології психологічної діагностики індивідуальності правоохоронця;
- обґрунтування і розробки наукових критеріїв і показників професійної придатності особистості до правоохоронної діяльності;
- розроблення комплексу психодіагностичних методик задля дослідження структури особистості працівника Національної поліції;
- розкриття й узагальнення сучасних методів вивчення властивостей нервової системи, психодинамічних особливостей, особистісних характеристик, психічних станів, загальних здібностей персоналу;

- здійснення українськомовної адаптації методик вивчення мотиваційної сфери особистості; дослідження здібностей; особистісних опитувальників;

- розроблення оптимальних психодіагностичних комплексів для проведення професійного психологічного добору персоналу, призначення на посади в органах і підрозділах Національної поліції України;

- обґрунтування змін і доповнень до нормативно-правових актів МВС України, які стосуються роботи з персоналом Національної поліції в напрямі оптимізації процесів психологічного забезпечення службової діяльності [138, с.48]

Нормативно-правова модель психологічного забезпечення регламентує роботу психологів та є загальною для підрозділів системи МВС. Однак, на нашу думку, необхідним є врахування особливостей виконувальної діяльності кавалеристів кінного підрозділу поліції.

3.2. Специфіка психологічної підготовки працівників кінної патрульної поліції до виконання професійних завдань

Психологічна підготовка працівників патрульної поліції є важливим етапом в загальній системі підготовки кваліфікованих кадрів Національної поліції України. Психологічна підготовка становить собою комплекс заходів поетапного та циклічного впливу на особистість поліцейського кінного підрозділу, метою якого є удосконалення професійно важливих якостей особистості, формування готовності до специфіки виконуваної діяльності та формування психологічної стійкості для ефективного виконання професійної діяльності.

Професійна психологічна підготовка поліцейського – тривалий процес, який починається на етапі початкової професійної підготовки і продовжується у ході всієї професійної діяльності. Програми психологічної

підготовки поліцейських, зазвичай, розробляються науковцями, безпосередню психологічну підготовку здійснюють практичні психологи підрозділів поліції та керівники у ході психологічного супроводу навчання та професійної діяльності поліцейських. Професійна психологічна підготовка має реалізуватись шляхом проведення навчальних, практичних занять з використанням інтерактивних технологій та методів навчання (тренінгів, ділових ігор, психодрами, бренстормінгу, кейсів, відпрацювання смуг перешкод тощо). Така підготовка передбачає участь психологів у проведенні цільових інструктажів поліцейських, які направляються для несення служби в екстремальних умовах [26, с.53].

Згідно з наказом МВС України від 13.04.2012 № 318 «Про затвердження Положення з організації професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України», професійна підготовка рядового і начальницького складу визначається як організований, безперервний і цілеспрямований процес з оволодіння знаннями, спеціальними вміннями і навичками, необхідними для успішного виконання завдань. Цим же наказом визначається й психологічна підготовка – це комплекс заходів, які спрямовані на формування, підтримку та розвиток у працівників професійно важливих психологічних та морально-ділових якостей і є невід’ємною складовою працівників поліції [100; 101].

Психологічну підготовку поліцейського кінного підрозділу поліції слід розглядати, базуючись на системному підході.

Професійно-психологічна підготовка (ППП) - сучасний вид професійної, прикладної, спеціально організованої підготовки працівників правоохоронних органів, що допомагає підготувати їх до подолання психологічних труднощів професійної діяльності і, тим самим, забезпечити успішне розв’язання завдань, що стоять перед ними [42].

Метою психологічної підготовки є:

— формування у працівників стійкої позитивної мотивації до правоохоронної діяльності;

- розвиток професійно важливих психологічних якостей;
- підтримання на високому рівні психологічної готовності до впевненого та ефективного виконання працівниками своїх службових обов'язків відповідно до посади та виду діяльності в типових та екстремальних ситуаціях;
- зміцнення згуртованості працівників довкола мети професійної діяльності, формування відповідної корпоративної культури в службових колективах;
- озброєння працівників психологічними вміннями та навичками, необхідними для успішної, безпечної й ефективної професійної діяльності.

Психологічну підготовку можна визначити як багатовекторний комплекс заходів, спрямований на формування у поліцейських наступних професійно важливих якостей:

- 1) психологічної урівноваженості;
- 2) емоційно-вольової загартованості;
- 3) вміння долати страх та інші негативні психічні стани;
- 4) вміння адекватно реагувати на психологічні і фізичні навантаження;
- 5) вміння не розгубитись в екстремальних ситуаціях;
- 6) психологічну готовність миттєво та рішуче використати і застосувати табельну зброю, спецзасоби та заходи безпосереднього фізичного впливу до осіб, які злочинно посягають на права і свободи громадян.

На ефективність психологічної підготовки значною мірою впливають методи її проведення. Методи психологічної підготовки складають єдину систему, що дозволяє планомірно, науково обґрунтовано та якісно впливати на почуття, мислення та пам'ять поліцейських, формувати та розвивати необхідні професійні психологічні якості.

До основних методів психологічної підготовки працівників поліції відносять:

- 1) практичні психологічні вправи і тренування;

- 2) моделювання перебування в критичних ситуаціях та їх рефлексія;
- 3) стресові впливи та їх подолання [27; 42; 70].

Як вже зазначалося раніше, діяльність кінного патрульного поліцейського належить до екстремальних та реалізується в системі «людина – суспільство – право». Це зумовлює наступні її особливості.

1. Виконання професійних функцій відбувається в системі правових суспільних відносин. Це означає, що існує жорстка правова регламентація (нормативність) професійної поведінки та персональна відповідальність за прийняття рішень. Відповідно, вихід за межі посадових повноважень трактується як порушення закону. Така регламентація професійної діяльності поліцейського відрізняє її від інших професій і накладає відбиток на особистість кожного суб'єкта діяльності, визначає вимоги як до ділових якостей, професійних знань, умінь та навичок, так і до морально-психологічних якостей професіонала [3; 24 та ін.].

2. Діяльність поліцейського-кавалериста передбачає наявність владних повноважень, прав та обов'язків застосовувати владу від імені закону. Зловживання владою потенційно небезпечне тяжкими наслідками, заподіянням фізичної та моральної шкоди людині, серйозними психічними травмами, в тому числі негативним впливом на авторитет людини серед оточуючих [27; 42; 70]. Тому прийняття рішення діяти відповідним чином вимагає від працівника кінної патрульної поліції соціальної зрілості, здатності прогнозувати наслідки своєї поведінки, емоційної врівноваженості, а також поважного ставлення до людей.

3. Професії кінного патрульного поліцейського притаманна персональна відповідальність за прийняті рішення, тому кожен працівник під час виконання покладених на них обов'язків підпорядковується тільки закону і не повинен залежати від будь-яких впливів. Свідоме прийняття такого положення передбачає високий рівень моралі, відповідальності й емоційної зрілості [62; 121 та ін.].

4. Високий рівень емоційної напруженості праці, що спричиняється необхідністю виконання великого обсягу і розмаїтості професійних завдань в умовах дефіциту інформації і часу, активної протидії осіб, що ігнорують правові норми. Такий стан посилюється завдяки частій зміні умов праці, порушенням звичного режиму добової життєдіяльності, неможливості повноцінного відпочинку. Це може призводити до розвитку стійких станів психічної напруженості, емоційних зривів, стресів, появи невротичних реакцій, психосоматичних розладів [30; 32 та ін.].

Виділяють наступні стресори в роботі працівника кінного підрозділу поліції:

- виникнення унікальних (нетипових) ситуацій, пов'язаних із небезпекою для життя та здоров'я;
- висока відповідальність за прийняті рішення;
- проблемність умов, під час яких виконується службова діяльність;
- поєднання різних за цілями та метою дій в одній діяльності;
- ускладнені чинники робочого середовища;
- соціально-політичні проблеми;
- матеріально-фінансове забезпечення та інші.

5. Наявність ризику та небезпеки для життя. З одного боку, є постійна можливість виникнення небезпеки, а з іншого – небезпека може з'явитись раптово. Працівник поліції, на відміну від представників інших професій, пов'язаний із професійною необхідністю завжди йти назустріч небезпеці. У психологічному плані це може викликати підвищену можливість інстинктивних форм поведінки, ризикованих варіантів дій, звикання до небезпеки, зниження здатності до адекватної оцінки власних можливостей. Зазначені особливості висувають вимоги не тільки до фізичного здоров'я та витривалості правоохоронця, але й до емоційної стабільності, працездатності, стійкості до стресів [45; 55; 61].

5. Нестандартний, творчий характер діяльності працівників. Працівнику поліції доводиться мати справу з різними життєвими ситуаціями, долями людей, які очікують від нього допомоги, творчого підходу у вирішенні проблем, уважного вивчення виниклих правовідносин. Цим визначається необхідність наявності у працівника високого рівня знань, загальної культури та освіченості, інтелектуальних і творчих здібностей [55; 134; 137].

6. Високі вимоги до вмінь і навичок професійного спілкування. Кінні патрульні поліцейські при реалізації професійних функцій зустрічаються з представниками різних категорій населення з приводу різних причин, що визначає широту й різноплановість їх комунікацій. Більш того, коло спілкування поліцейських не має чітких меж. У психологічному сенсі це означає, що діяльність працівників поліції повинна бути гнучкою, нестандартною, творчою [27; 42; 70].

Крім вищевказаних загальних особливостей діяльності працівників кінної поліції, слід зазначити, що у зв'язку зі змінами та нестабільністю в сьогоdnішньому суспільстві їй властиві постійні зміни умов діяльності і характеру об'єктивних впливів на психічний стан працівників. Це потребує певної гнучкості поведінки, високих адаптивних здібностей.

Викладені вище особливості професійної діяльності, які можуть негативно позначатись як на якості виконання службових обов'язків, так і на особистості працівника поліції в цілому, необхідно враховувати під час професійно-психологічної підготовки.

Головним завданням професійно-психологічної підготовки є забезпечення ефективності професійної діяльності працівників органів і підрозділів Національної поліції України на основі використання психологічних засобів, методів, технік і технологій; підвищення професійно-психологічного потенціалу окремого працівника поліції та підрозділу в цілому за рахунок максимального використання та врахування

індивідуально-психологічних особливостей і психологічних ресурсів працівників [4; 25 та ін.].

Професійно-психологічна підготовка має на меті:

- формування та розвиток у працівників стійкої психологічної установки на захист інтересів народу України від протиправних посягань;
- спрямування спеціальної мотивації працівників на самовіддані дії під час вирішення покладених на них службових завдань, досягнення розуміння державної необхідності їх безперечного вирішення;
- формування ціннісних орієнтацій на несилове вирішення службових завдань, з використанням зброї лише в правомірних випадках, на професійно досконале, таке, що відповідає вимогам цивілізованого, правового суспільства, вирішення службових завдань;
- згуртування колективів служб та підрозділів, розвиток між ними дружби, взаємопідтримки, здорових взаємовідносин;
- формування психологічної стійкості, здатності безпомилкового, максимально ефективного вирішення професійних завдань в умовах граничного внутрішнього напруження, уміння володіти собою, не допускаючи зривів у поведінці;
- розвиток професійно важливих психологічних якостей, що є необхідними для успішних дій у складних, напружених та небезпечних обставинах: пильності, мобілізованості, зібраності, спостережливості, оперативності і точності мислення, інтуїції, сміливості, витривалості, цілеспрямованості, наполегливості, активності, обачності тощо;
- розвиток професійно-психологічних умінь та навичок психологічного аналізу обстановки, складання психологічного портрету громадянина, психологічного впливу, психологічної спостережливості, психологічно умілого ведення переговорів [37; 78].

Основними завданнями професійно-психологічної підготовки є:

- озброєння професіоналів правоохоронних органів прикладними психологічними знаннями, що є необхідними для осмислених дій у психологічно насичених умовах вирішення завдань;
- формування професійно-психологічних умінь та навичок (аналітико-психологічних, техніко-психологічних і тактико- психологічних);
- розвиток психологічних якостей (здібностей), що є важливими для успішного здійснення професійної діяльності;
- підвищення професійно-психологічної стійкості;
- відпрацювання професійних умінь та навичок через створення умов, максимально наближених до реальних службових, оперативно-службових і службово-бойових, що забезпечує їх закріплення і розвиток;
- розвиток професійно-психологічної орієнтованості особистості, що виражається в постійній увазі, прагненні, звичці до виявлення й урахування психологічних аспектів під час виконання будь-яких професійних дій [37; 78].

Відповідно, зазначені завдання визначають основний зміст професійно-психологічної підготовки. Основним тут є акцент на застосування активних методів навчання, що передбачає не лише засвоєння психологічних знань, але й формування вмінь і навичок їх застосування, а також розвиток професійно значущих особистісних якостей, позитивної мотивації професійної діяльності та загальної психологічної культури.

Професійно-психологічна підготовка працівника кінної патрульної поліції до професійної діяльності розпочинається під час навчання на курсах першопочаткової підготовки. Вона може здійснюватись як під час аудиторних занять, так і під час позааудиторної діяльності (факультативи, гуртки, ознайомча практика та ін.). Далі вона здійснюється у процесі всієї служби.

Професійно-психологічна підготовка носить переважно практичний характер. Особливо значною є практична спрямованість професійно-психологічної підготовки під час її проведення безпосередньо у підрозділах,

під час службової діяльності й виходячи з її конкретних потреб. Отже, професійно-психологічну підготовку можна розглядати як комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на формування та розвиток професійно важливих психологічних знань, умінь, психологічних якостей та станів працівника для більш ефективного виконання професійної діяльності [26, с. 53].

Останнім часом професійно-психологічній підготовці працівників поліції приділяється значна увага і розробляється відповідна система її реалізації. Під системою професійно-психологічної підготовки працівників системи Національної поліції України слід розуміти сукупну узгоджену діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів, практичних органів та внутрішніх військ МВС України, метою якого є підвищення ефективності їх службової діяльності та стресостійкості [42; 70 та ін.].

Прикладне використання психологічних знань для підвищення ефективності вирішення професійних завдань реалізується у двох основних напрямках. По-перше, це психологічне забезпечення й (або) супроводження конкретних професійних функцій (діяльності). По-друге, професійно-психологічне удосконалення особистості фахівця, формування та розвиток не лише професійно важливих якостей, але й особистісних диспозицій, що забезпечують орієнтацію і готовність працівника до якісного виконання діяльності [26, с. 54].

Основними формами професійно-психологічної підготовки є: психологічна просвіта та систематичне ознайомлення працівників з інформацією про закономірності функціонування людської психіки в звичайних та екстремальних умовах діяльності, можливі психічні реакції на стрес-фактори службової діяльності, формування навичок ефективної комунікації з людьми. Її інтенсифікація має здійснюватися шляхом розробки наукових основ процесу навчання (на широкому міждисциплінарному базисі), створення навчальних програм та автоматизованих навчальних

систем, формалізації методів навчання, використання передового педагогічного досвіду [37; 100; 121].

Професійно-психологічна підготовка працівників кінних патрульних підрозділів повинна здійснюватися за такими напрямками [42; 121 та ін.]:

- розвиток базових фізичних та психологічних можливостей людини, її структурно-функціональних та системних якостей, що вбирають в себе анатомо-фізіологічний та психофізіологічний рівні;
- соціальний розвиток людини, становлення її системно-структурних якостей як суспільного індивіда, як соціально активної особистості;
- формування світогляду людини, її інтелектуального та емоційно-мотиваційного становлення.

Професійно-психологічна підготовка поліцейських кавалеристів повинна стати невід'ємною частиною цілеспрямованої і спеціально організованої навчально-виховної діяльності. Методичні прийоми, що використовуються у процесі підготовки, на нашу думку, мають відповідати наступним вимогам.

1. Домінування методів і форм активного навчання, що полягають у використанні елементів проблемності, наукового пошуку. Це дозволяє здійснити перехід від запам'ятовування і відновлення інформації до її розуміння і застосування.

2. Зміщення акцентів з навчальної діяльності викладача на на самостійну пізнавальну діяльність курсантів.

3. Широке використання активізуючих, ігрових, розвивальних методів і форм організації навчально-виховного процесу дозволяє відтворювати, моделювати умови професійної діяльності, поєднувати теоретичні знання з їх практичним застосуванням, сприяє набуттю професійного досвіду.

4. Варіативне застосування зазначених методів і форм, окрім іншого, стимулює мотивацію, інтереси, потреби, формує позитивне ставлення до професійної діяльності.

Вважаємо, що елементи професійно-психологічної підготовки доцільно здійснювати не лише на заняттях із дисциплін психологічного циклу, але й у процесі проведення інших видів службової підготовки (фізичної, вогневої, тактико-спеціальної).

Пріоритетного значення при проведенні занять із професійно-психологічної підготовки повинно набувати психологічне моделювання завдань майбутньої професійної діяльності, її умов і труднощів. Моделювання професійних ситуацій активізує мислення, уяву, пам'ять, що сприяє закріпленню знань, формуванню вмінь та навичок, а за багаторазового повторення – їх удосконаленню і розвитку. Моделювання реалізується шляхом застосування комплексу педагогічних і психологічних засобів, способів, прийомів [26; 42; 121 та ін.].

Слід зазначити, що існує два взаємопов'язані шляхи психологічного моделювання. Перший із них – наближення зовнішніх умов занять до реальних умов професійних дій, тобто відтворення зовнішньої картини. Це дозволяє курсантам не на словах, а безпосередньо сприймати реальність і певною мірою відчувати себе учасниками реальних подій. Зовнішня картина навчальної обстановки, схожа на реальну, створюється виконанням (програванням) професійних дій, ускладненням завдань, введенням зовнішніх перешкод для їх вирішення, зміною умов, часу, місця, освітленості, імітацією психогенних чинників, створенням перешкод, введенням в обстановку протиборчих сил, необхідністю використання засобів індивідуального захисту, спецзасобів, зброї (смуга перешкод, навчальний полігон тощо).

Другий шлях – наближення внутрішніх умов (психічних станів, емоцій і переживань, напруження індивідуально-психологічних ресурсів, подолання психологічних труднощів та інн.) до тих, які ймовірні під час виконання професійних дій у стресогенних чи екстремальних умовах. Для цього потрібне насичення занять складними завданнями, перешкодами, обмеженням часу, труднощами розуміння й оцінки обстановки, елементами

ризик, небезпеки, раптовості, незвичності, швидкої зміни обстановки, інтенсивним нарощуванням труднощів тощо [4; 25 та ін.].

Важливо враховувати під час психологічного моделювання службові ситуації впливу різного роду конфліктогенів на працівників патрульної служби, серед яких переважають:

- вербалізовані образи, категоричні відмови, ультиматуми громадян, керівництва, колег тощо;
- прояви психологічної та фізичної агресії у спілкуванні;
- психологічний опір, маніпуляції, брехня під час контактів із правопорушниками;
- безапеляційність, авторитарність керівництва та необхідність підкорятися наказам при ігноруванні власної думки;
- висока напруженість у роботі при нестачі вільного часу, необхідного для відпочинку і відновлення сил, перебування з родиною та близькими;
- суворі вимоги до дисципліни, обсягу та строків виконання роботи;
- випадки, пов'язані з ризиками для життя та здоров'я працівника;
- критичне, інколи упереджене ставлення до правоохоронців з боку суспільства, ЗМІ, громадян;
- психоемоційне навантаження і тривожність внаслідок відчуття суворої відповідальності за помилки у роботі [8; 10; 24].

Методика занять будуватиметься правильно, якщо для моделювання реальності використовуються обидва шляхи у взаємозв'язку й необхідних пропорціях. При цьому акцентується увага на моделюванні мотиваційних, пізнавальних, емоційних та вольових явищ і труднощів у комплексі й окремо.

У процесі професійно-психологічної підготовки доцільно приділяти увагу формуванню і розвитку професійного мислення, яке по суті є творчим, проблемним. З цією метою у процесі професійно-психологічної підготовки можуть бути використані методи проблемного навчання.

Застосування методів проблемного навчання у підготовці працівників Національної поліції України до професійної діяльності обумовлене

науковими фактами, що доведені психологічною і педагогічною теорією і практикою. Зокрема, проблемне навчання:

- сприяє формуванню професійного проблемного мислення;
- сприяє формуванню мотивації та інтересу як до навчання, так і до професійної діяльності;
- дозволяє сформулювати здатність переносити раніше засвоєні знання та уміння в нову ситуацію;
- дозволяє комбінувати нові способи розв'язання на основі раніше відомих;
- дозволяє знайти оригінальні рішення, не застосовуючи раніше відомі [57, с. 196].

Для того, щоб говорити про ефективність професійно-психологічної підготовки патрульних поліцейських, слід розглянути всі етапи цієї системи та виокремити основні з них. Як зазначає у своєму дослідженні В. А. Чайковський, психологічна підготовка складається з декількох етапів:

- 1) психологічна підготовка новообраних до служби;
- 2) розвиток психологічної готовності до діяльності;
- 3) психопрофілактична робота;
- 4) оптимізація соціально-психологічного клімату [61, с. 87].

Забезпечення першого етапу, а саме, психологічної підготовки новообраних до служби варто розпочати з психодіагностики особистості. У ході нашого дослідження виокремлено наступний перелік психодіагностичних методик, що варто використовувати:

1. Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО);
2. Опитувальник Леонгарда–Шмішека;
3. Опитувальник великої п'ятірки (ОВП);
4. Тест на визначення особливостей мотивації Річі–Мартіна;
5. Тест типу професії Клімова.

Наведені психодіагностичні методики рекомендовано до використання як додакові. На нашу думку, при дослідженні особистості майбутнього

кавалеристства варто звертати увагу на професійно значущі в даній професії особистісні характеристики. Отримані дані також дозволять відстежувати показники в динаміці, під час початку та під час несення служби.

Отже, у ході дослідження нами було розроблено на узагальнено основні компоненти психологічної підготовки працівника кінного підрозділу поліції. Основні компоненти програми наведено у табл. 3.2

Таблиця 3.2

Основні положення психологічної підготовки працівника кінного підрозділу поліції (у системі здійснення службової підготовки)

Структурні компоненти	Характеристика
Проведення навчальних, практичних занять спрямованих на розвиток навичок ефективної комунікації, формування толерантного ставлення до населення та психологічної стійкості в екстремальних ситуаціях.	Проведення інтерактивних занять, семінарів-інтенсивів, тренінгових занять. Формування знань про особливості несення служби у підрозділі кінної поліції департаменту патрульної поліції Національної поліції України. Формування знань про специфіку патрулювання верхи та відпрацювання практичних навичок у разі виникнення екстремальних ситуацій.
Проведення цільових інструктажів працівників поліції щодо ефективних форм взаємодії з населенням, алгоритмів безпечної життєдіяльності в повсякденних та екстремальних службових ситуаціях;	Нормативно-правові акти, інструктажі з техніки безпеки та правильного поводження з тваринами а також їх правильного екіпірування перед початком несення служби. Формування у кавалериста кінного підрозділу поліції системи знань щодо можливого виникнення нетипових ситуації під час несення служби, підвищення рівня стресостійкості.

Організація та проведення тренінгів щодо формування необхідних професійних, поведінкових та комунікативних навичок працівників поліції, їх психологічної готовності до дій у різноманітних службових ситуаціях	Проведення тренінгів, проходження курсів підвищення кваліфікації. Проведення занять, спрямованих на формування стресостійкості особистості кавалериста, опанування навичками саморегуляції та прийомами швидкого зняття стресу. Формування основних знань з зоопсихології для ідентифікації стану службової тварини.
--	--

Отже, на нашу думку система психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції повинна включати в себе, окрім загальних її положень, також додаткові, притаманні специфічності діяльності кавалериста підрозділу, а саме формування знань з зоопсихології та оволодіння прийомами взаємодії з тваринами. Тому, нами була розроблено та узагальнено (на основі вже існуючих програм) орієнтовну програму психологічної підготовки працівника кінного підрозділу поліції, положення якої висвітлено у табл. 3.3

Таблиця 3.3

**Основні блоки психологічної підготовки кавалериста
кінного підрозділу поліції**

№	Назва блоку підготовки	Характеристика
1.	Стресостійкість. Стрес. Види стресу та форми його опанування. Протистояння агресії.	Сформувати систематизовані стійкі знання про стрес його види та вплив на організм людини. Удосконалити вміння та навички опанування стресу та складними емоційними станами, що сприятиме більш ефективному виконанню службових обов'язків.
2.	Толерантність та	Формування цілісного наукового

	недискримінація в роботі поліцейського.	уявлення про поняття толерантності та недискримінації в роботі поліцейських
3.	Ефективна комунікація. Комунікація у професійній діяльності поліцейського. Спілкування. Невербальна комунікація. Конфлікт та маніпуляція.	Сформувати у поліцейського розуміння важливості удосконалення вмінь професійного спілкування в колі ділових стосунків, сформувати необхідні навички ефективної комунікації в службовій діяльності.
4.	Зоопсихологія. Основні правила взаємодії зі службовими тваринами у роботі кавалериста кінного підрозділу поліції.	Формування у кавалериста знань та навичок взаємодії зі службовою твариною. Оволодіння основними правилами несення служби верхи та ознайомлення з різними проявами поведінки тварини.

Кожен з блоків психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції включає теоритичну та практичну складову, таким чином останній блок повинен включати безпосередні заняття з тваринами. На нашу думку, ознайомлення кавалериста з основами зоопсихології, основними правилами взаємодії зі службовою твариною формуватиме у кавалериста всі необхідні знання, вміння та навички, необхідні для успішної службової діяльності.

У ході проведеного емпіричного дослідження та аналізу літературних джерел, нами запропоновано та описано сутність додатково виділеного блоку психологічної підготовки кавалериста, що стосується формування знань з основ зоопсихології. Наприклад, у ході реалізації даного блоку варто враховувати, що у коней розвинуте вміння переймати та розуміти емоційний стан людини, а також мають свої індивідуальні особливості, характер та темперамент, тому вивчення основ загальної психології тільки покращить

процес встановлення контакту та взаємодію зі службовою твариною. Коні можуть інтерпретувати мову тіла квалериста.

При підготовці до контакту з кавалеристом, коні зазвичай реагують з помітною обережністю. Проте варто розуміти детермінанти виникнення даних поведінкових проявів у тварини, особливо при відпрацюванні практичних вправ верхи. З іншого боку, у разі виникнення у кавалериста страху перед службовою твариною, кінь може інтерпретувати таку поведінку як підпорядкування вершника авторитету коня, ставлячи його у підлеглу роль у свідомості коня. Це може призвести до того, що кінь поводитиметься більш домінуючим та агресивним чином. Під час практичних занять на іподромі кавалеристи кінного підрозділу поліції досягнуть більшого успіху, якщо навчатися правильно інтерпретувати мову тіла коня та відповідним чином пом'якшити власні реакції. Деякі методи відпрацювання практичних вправ верхи на службовій тварині прямо інструктують кавалериста щодо поведінки з конем, необхідність вести себе так, щоб тварина інтерпретувала поведінку таким чином, щоб більш охоче підкорятися командам. Інші методи заохочують оперантне обумовлення, метою якого є навчення коня реагувати бажаним чином на мову людського тіла, а також навчити кавалериста розпізнавати значення поведінкових проявів коня [149;150;151;152;153;154].

При недостатній взаємодії вершника та коня, відсутності систематичного виконання вправ або стимуляції у коней можуть розвинути стійкі вади, набір компульсивних стереотипів, які вважаються шкідливими звичками, в основному психологічного походження, які включають жування дерева, ходьбу в стійлі (напружене ходіння колами в стійлі), удари ногою (качання вперед-назад) та інші проблеми. Дані прояви пов'язані з рядом чинників, включаючи відсутність стимуляції довкілля.

Коні можуть зазнавати короткострокового гострого стресу, наприклад, коли виникають різкі гучні звуки (галас або вибухи), задимлення навколишнього середовища. Вплив гострого стресу може викликати різні фізіологічні реакції на стрес (наприклад, зміни частоти серцевих скорочень,

температури, частоти дихання та гормональні реакції) та поведінкові реакції на стрес (наприклад, втеча або укуси).

У процесі підготовки до взаємодії зі службовою твариною, необхідно оволодіти знаннями щодо ідентифікації стресу та його поведінкових проявів у тварини. Наприклад, стрес не завжди негативно впливає на тварину, як правило, він допомагає їй вчитися та адаптуватися до навколишнього середовища, що підвищує ефективність діяльності. Однак, якщо проблема зберігається, особливо якщо вона пов'язана з ситуаціями, які кінь не може передбачити або контролювати, може виникнути тривалий стрес. Ознаки хронічного стресу включають зниження та втрату ваги та розвиток стереотипної поведінки у тварини [126;165;166;170;174].

При класичному зумовленні подразник, що спочатку не має значення для тварини, пов'язується з безумовним подразником, який можна використовувати як підкріплення. Це означає, що як тільки поведінка була засвоєна за допомогою негативного підкріплення, кінь буде використовувати інші стимули, щоб передбачити отримання підкріплення, тобто зняття дискомфорту. Вершники використовують класичне обумовлення при заміні стимулів тиску, що використовуються на початкових етапах навчання, новими стимулами, які були нейтральними (які не викликали реакції). Це називається вторинним підкріпленням-стимулом, яким можуть бути слова, жести або інший тиск, наприклад використання положення сидячи. Це може нести різні наслідки для службової тварини, оскільки класичне обумовлення дозволяє вершнику замінити несприятливі стимули негативної послідовності на підкріплення, легкий тиск чи інші неінвазивні стимули.

Отже, у ході проведеного дослідження та аналізу літературних джерел нами обґрунтовано доцільність впровадження в систему психологічної підготовки блоку, присвяченого специфічності виконуваної діяльності кавалериста підрозділу кінної поліції, метою якого є формування професійно важливих знань з зоопсихології та правил взаємодії зі службовими

тваринами. Спеціальну частину психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції представлено у додатку Д.

У процесі професійної психологічної підготовки важливо також забезпечити функціонування психотренінгових комплексів, організацію та проведення тренінгів з актуальної для професійної діяльності поліцейських тематики, спрямованої на формування необхідних професійних, поведінкових та комунікативних навичок, готовності до дій у різноманітних службових ситуаціях, практичне відпрацювання поліцейськими типових професійних завдань. Важливим елементом такої роботи є вивчення передового міжнародного досвіду щодо ефективних форм та методів професійної психологічної підготовки, впровадження сучасних новітніх психологічних методів навчання у практичну діяльність системи психологічного забезпечення Національної поліції. Також вважаємо за доцільне розробити «Комплексну програму організації і проведення професійної психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України», яка б затверджувалась і впроваджувалась відповідним Наказом МВС України і передбачала принципи організації, мету, завдання, методи і засоби її здійснення [16, с. 26-27].

Отже, різноманітні за формами і методами, завданнями та напрямками психотренінгові програми функціонально поєднані з діяльністю служби психологічного забезпечення. До основних завдань тренінгових програм у системі психологічного забезпечення діяльності поліцейських кінного підрозділу поліції відносяться:

- збагачення поліцейських соціально-психологічними знаннями;
- удосконалення і формування соціально-психологічних умінь і навичок;
- корекція особистісних якостей, що складають зміст самосвідомості поліцейських;
- розвиток соціально-психологічних здібностей поліцейських;

— підвищення соціально-психологічної культури і в цілому ефективності їх правоохоронної роботи тощо.

При організації психологічного тренінгу, необхідно враховувати специфіку професійної діяльності учасників тренінгу, а саме цільову аудиторію учасників.

Головним питанням є вибір відповідних тренінгових вправ, їх валідність, надійність, труднощі, послідовність, необхідне кількість повторень, при належному зворотному зв'язку. Увібравши в себе елементи професійного, психологічного та соціально-психологічного тренінгу, він відрізняється від них метою (становлення особистості професіонала) та головним методом (моделювання структурних компонентів професійної діяльності). Психологічний тренінг повинен забезпечувати ступінчасте підвищення майстерності – від початкового рівня розвитку базових якостей та формування елементарних умінь, простих алгоритмів професійної діяльності (йдеться про вузько спрямовані тренінги спеціальних якостей та умінь), до синтетичних форм інтегрованого тренінгу (комплексне навчання), результатом якого є розвиток індивідуального стилю професійної діяльності в особливих, оперативно складних та нестандартних ситуаціях.

Для ефективного застосування професійно психологічного тренінгу необхідно розуміти головні фактори передбачуваних змін. Сутність тренінгу полягає в тому, що його учасники отримують доступ до нових знарядь діяльності, переймаючи їх від інших учасників тренінгу.

Поняття цілеспрямованої (передбачуваної) зміни адекватно відображає мету, процес та результат змін, підкреслює їх усвідомлений характер. Назване поняття доцільно застосовувати і до ситуацій, що відносяться до розвитку у загально прийнятому розумінні. Професійно психологічний тренінг спрямований на засвоєння поліцейським специфічних професійних знань, умінь та навичок, корекцію установок, розвиток особистісних якостей через інтеріоризації особливостей професійного середовища, об'єктів та особливості взаємодії з ним професіонала [12; 52; 54].

Зміни у професійних та особистісних характеристиках під час тренінгу можливі, якщо об'єктивні характеристики життєдіяльності допускають їх. Якщо потенціал цих змін виявляється недостатнім для подолання опору середовища, психологічні передумови розвитку професіонала залишаються нереалізованими. Критеріями ефективності тренінгу вважаються набуті вміння та психологічні новоутворення, які підлягають кількісному та якісному аналізу, виявляються у структурній перебудові особистості (усвідомлення потреб і мотивів, цінностей, установок, якостей та властивостей).

Поточний моніторинг ефективності тренінгової роботи забезпечується застосуванням методів дидактичної та психологічної діагностики, групової та експертної оцінки результатів виконання психотехнічного вправ, що моделюють компоненти практичної діяльності. Вони, активізуючи процеси інтеріоризації-екстеріоризації, схематизації конкретизації, поетапного формування розумових дій, вправи, зворотного зв'язку, рефлексії, забезпечують перетворення наявних ціннісно-мотиваційних, інтелектуальних, емоційно-вольових, комунікативних, виконавчих та регулятивних якостей у властивості особистості [128; 130; 138].

Принципове значення належить правильному відтворенню в моделюваних ситуаціях суттєвих компонентів професійної діяльності, підбір психотехнічних вправ, які здатні задіяти елементи психічного життя людини (актуалізація потреб, мотивів, пізнавальних та регулятивних психічних функцій), які необхідні для її реалізації.

Застосування психологічних тренінгів спрямоване на вирішення проблем оптимізації професійної орієнтації, адаптації до вимог службової діяльності, засвоєння професійних і організаційних цінностей, досягнення професійної майстерності, засвоєння нових видів діяльності, а також виконання завдань кадрового моніторингу, збереження працездатності і попередження професійної деформації працівників кінного підрозділу поліції [69, с. 58].

Зазначимо, що психічне та фізичне перенавантаження, перенасиченість інформацією провокує виникнення сенсорної ізоляції. У результаті організм не встигає швидко адаптуватися до умов несення служби, що знижує продуктивність діяльності, підвищує ймовірність травматизму. У співробітників поліції часто не буває можливості розслабитися та позбутися втоми. Стан фізичної та розумової перевтоми, котрий не рідко доводиться переживати працівникам, поступово призводить до зниження координації дій, помилок в умовисновках, погіршення рефлексорних реакцій, що дезорганізує їх діяльність і породжує почуття власної марності. Крім того, перебування в екстремальних умовах призводить до психічного та фізичного виснаження, викликає дратівливість, що веде, в одних випадках, до зниження працездатності, емоційної нестійкості, швидкої психічної втоми, а в інших – до агресивних дій. Підсилюється негативне самосприйняття у професійному плані, виникають тенденції зловживання тютюном, кавою, алкоголем, що в свою чергу може провокувати виникнення професійної деформації [5;50;68].

Нагадаємо, що професійна деформація поліцейського – це зміна психічних і соціально-психологічних особливостей його особистості в негативний бік, що відбувається передусім під впливом специфіки професійної діяльності і професійної ролі. Вищезазначені аргументи підтверджують той факт, що проблема формування спеціальної психологічної підготовки патрульної поліції до діяльності в умовах, небезпечних для життя, як ніколи набуває актуальності.

Аналіз наукової літератури у сфері юриспруденції та юридичної психології дає змогу визначити, що:

— більшість науковців розглядають психологічну готовність до будь-якої діяльності як рівень відповідності психічних процесів, досвіду і властивостей особистості конкретним умовам і завданням, що визначає межі стійкості цієї особистості;

— проблема оцінювання й формування психологічної підготовки поліцейських стала фактом повсякденної практики професійної підготовки, одним із найважливіших напрямів роботи з особовим складом;

— теорія і практика процесу формування та оцінювання психологічної підготовки патрульних до виконання професійних завдань в умовах, небезпечних для життя, не враховує специфіки прояву екстремізму й тероризму.

Однією з особливостей професійної діяльності кінної патрульної патрульної поліції є те, що поліцейські виконують службові завдання в небезпечних умовах, у яких їхньому життю може загрожувати реальна небезпека. Саме в таких випадках гарантією безпеки є високий ступінь підготовки патрульної поліції, її професіоналізм, морально-психологічні та бойові якості. На нашу думку, основними факторами стресу для кавалеристів є реальна загроза життю, висока напруженість і відсутність повноцінного відпочинку, невизначеність і динамічність оперативної обстановки, недостатній рівень психологічної готовності. Зазначені фактори передбачають наявність у співробітників кінних підрозділів патрульної поліції таких важливих професійних якостей, як рішучість, сміливість, психологічна й емоційно-вольова стійкість під час виконання оперативно-службових завдань в умовах небезпеки та раптово мінливої обстановки, відповідальність за своєчасне виконання поставлених завдань, дотримання законності, правомірне застосування зброї та спеціальних засобів, дотримання заходів безпеки, дисципліни, тактовності і гуманності у поводженні з громадянами [125; 132; 178].

Загалом, на відміну від багатьох інших професій, поліцейські підрозділів кінної патрульної поліції здійснюють свою діяльність із високим ступенем ризику для життя і здоров'я, особливо в умовах масових порушень громадського порядку, ліквідації наслідків терористичного акту, а також збройного протистояння злочинцям. У зв'язку із цим, особливого значення в

професійній підготовці патрульної поліції має комплексна інформаційна, спеціальна бойова, фізична та психологічна підготовка.

Психологічна підготовка до дій в умовах здійснення екстремістських або терористичних актів становить собою систему заходів, покликаних забезпечити збереження ефективності та якості діяльності кожного співробітника окремо й підрозділу загалом у нестандартних ситуаціях, у тому числі пов'язаних із загрозою для життя і здоров'я; збереження психічного здоров'я співробітників, профілактику психотравм і посттравматичних стресових розладів; запобігання негативним трансформаціям особистості в період перебування й після повернення з екстремальних умов.

Система психологічної підготовки поліції загалом повинна являти собою комплекс заходів, здійснюваних не тільки на заняттях із психологічної підготовки, а й під час здійснення суспільно-гуманітарної, тактичної та спеціальної підготовки. Психологічна підготовка поліцейських становить систему цілеспрямованих впливів, що має на меті формування й закріплення в поліцейських психологічної готовності і стійкості переважно на основі самовдосконалення особистісних і розвитку професійно важливих якостей, набуття досвіду успішних дій в непередбачуваних умовах [25; 47; 67].

Важливим моментом у психологічній підготовці поліцейських кінного підрозділу поліції є процес формування комунікативних навичок патрульних, що включає визначення рівня оволодіння ними успішними операціями, які дають змогу досягти високого рівня виконання й готовності до відтворення в складних екстремальних ситуаціях.

На формування навичок впливають такі чинники, як мотивація, здатність до навчання, рівень розвитку суб'єкта, наявність знань, умінь, спосіб пояснення змісту операції. У межах контекстного навчання (включення в навчальний процес проблемних ситуацій, що реально існують у професійному середовищі) на тренінгах розв'язуються різні ситуативні проблемні завдання й розробляються найбільш ефективні методи, прийоми,

способи та форми їх розв'язання. Тренінг, ділові ігри та проблемні ситуації формують у майбутніх патрульних низку вмінь і навичок, а саме:

- володіти методиками службової комунікації, характеризувати емоційний стан учасників спілкування, прогнозувати подальший хід комунікації;
- нейтралізовувати конфліктогени спілкування;
- аналізувати динаміку протікання спілкування;
- розв'язувати конфлікти й запобігати їм;
- вести діалог із різними верствами населення.

Отже, особливості психологічної підготовки співробітників кінного підрозділу поліції до діяльності в екстремальних і небезпечних умовах для життя визначаються багатозначністю взаємозв'язків між психологічною підготовкою поліцейського до виконання службових завдань в екстремальних ситуаціях із показниками його психологічного стану.

У процесі психологічної підготовки поліцейських варто враховувати не лише динаміку взаємодії індивідуальних властивостей суб'єкта й факторів ситуативної діяльності, а й особистісні якості кожного поліцейського. Так, у психологічно стійких співробітників патрульної поліції домінують такі якості, як стриманість, мужність, рівень адаптації, зібраність, організація своїх дій в екстремальних ситуаціях. Структура спеціальної психологічної підготовки співробітників патрульної поліції до службової діяльності в екстремальних умовах представлена в основному сукупністю професійно-рольових здібностей на понятійному рівні, емоційно-вольових реакцій, оцінок у прийнятті рішень на рівні стереотипів та установок дій [30, с. 50].

Отже, психологічну підготовку поліцейського кінного підрозділу поліції варто розглядати як спеціально розроблену, цілісну, динамічну та керовану систему, яка спрямована на формування професійної готовності працівників до виконання професійних обов'язків з урахування специфічності службової діяльності. Під час реалізації психологічної підготовки, вбачаємо доцільним впровадження описаних нами додаткових

напрямків та їх структурних компонентів, що в свою чергу удосконалисть систему та сприятливо вплине на формування психологічної готовності, та підтримуватиме функціональний стан кавалериста кінного підрозділу на оптимальному рівні.

Висновки до розділу 3

Аналіз наукових досліджень, присвячених вдосконаленню діяльності працівників кінної патрульної поліції, узагальнення найбільш значущих досягнень практики та результати проведеного нами теоретико-емпіричного дослідження дали змогу сформулювати такі висновки.

1. Психологічна робота в системі Національної поліції України регламентована значною нормативно-правовою базою, в межах якої психологічне забезпечення визначається як система організаційно-психологічних заходів, спрямованих на вдосконалення роботи з особовим складом та підвищення ефективності службової діяльності працівників.

2. Розглянуто структурну і штати підрозділів служби психологічного забезпечення. Визначено основні завдання служби психологічного забезпечення системи МВС України, залежно від поставлених завдань, умов служби та нагальних потреб виділено групи основних функцій за напрямом організації та проведення професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору та за напрямом здійснення психопрофілактичної роботи і психологічного супроводу служби.

3. Окреслено основні компоненти та методи системи психологічного забезпечення працівників кінного підрозділу поліції, до напрямів якої входять: просвіта (системне інформування працівників поліції, метою якого є популяризація психологічних знань та роз'яснення щодо їх застосування в житті); психодіагностика (дослідження особистості поліцейського на всіх етапах проходження служби, під час навчання та при виконанні професійних обов'язків); психопрофілактика (застосування системи психогігієнічних

заходів, спрямованих на збереження психічного здоров'я працівника та виявлення негативних психоемоційних і поведінкових проявів); психологічний супровід (комплекс заходів, спрямованих на вирішення індивідуальних питань, пов'язаних із процесом несення служби та колективом).

4. Визначено специфіку психологічної підготовки працівників кінної патрульної поліції до виконання професійних завдань, головним положенням якої є системний підхід, що включає в себе багатовекторний комплекс заходів, спрямованих на формування у поліцейських професійно важливих якостей, таких як: психологічна урівноваженість; емоційно-вольова загартованість; вміння долати страх та інші негативні психічні стани; психологічна готовність до застосування табельної зброї та спецзасобів.

5. Встановлено, що система психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції повинна включати в себе, окрім загальних її положень, також додаткові, притаманні специфічності діяльності кавалериста підрозділу. Розроблено та охарактеризовано основні блоки психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції. Кожен з блоків психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції включає теоритичну та практичну складову, таким чином останній блок, на нашу думку повинен включати безпосередні заняття з тваринами.

6. Обґрунтовано доцільність впровадження в систему психологічної підготовки блоку, присвяченого специфічності виконуваної діяльності кавалериста підрозділу кінної поліції, метою якого є формування професійно важливих знань з зоопсихології та правил взаємодії зі службовими тваринами. У ході проведеного емпіричного дослідження та аналізу літературних джерел, нами запропоновано та описано сутність додатково виділеного блоку психологічної підготовки кавалериста, що стосується формування знань з основ зоопсихології. У ході реалізації даного блоку варто враховувати, що у коней розвинуте вміння переймати та розуміти емоційний стан людини, а також вони мають свої індивідуальні особливості, характер та

темперамент тому вивчення основ загальної психології тільки покращить процес встановлення контакту та взаємодію зі службовою твариною.

7. Встановлено, що психологічну підготовку поліцейського кінного підрозділу поліції варто розглядати як спеціально розроблену, цілісну, динамічну та керовану систему, яка спрямована на формування професійної готовності працівників до виконання професійних обов'язків з урахування специфічності службової діяльності. Під час реалізації психологічної підготовки вбачаємо доцільним впровадження описаних нами додаткових напрямків та їх структурних компонентів, що в свою чергу удосконалисть систему та сприятливо вплине на формування психологічної готовності, та підтримуватиме функціональний стан кавалериста кінного підрозділу на оптимальному рівні.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дисертаційного дослідження здійснено теоретичний аналіз літературних джерел, інтерпретовано результати емпіричного дослідження професійно-значущих властивостей поліцейських кінного підрозділу поліції, розглянуто основні організаційно-правові та психологічні засади вдосконалення діяльності працівників кінної патрульної поліції, що дало змогу сформулювати такі висновки.

1. Встановлено, що психологічна робота в системі Національної поліції України регламентована значною нормативно-правовою базою, відповідно до якої психологічне забезпечення визначається як система організаційно-психологічних заходів, спрямованих на вдосконалення роботи з особовим складом та підвищення ефективності службової діяльності працівників. Визначено основні завдання та методи служби психологічного забезпечення системи МВС України в залежності від поставлених завдань, умов служби та нагальних потреб та виділено групи основних функцій за основними напрямками: організація та проведення професійної орієнтації і професійно-психологічного відбору, здійснення психопрофілактичної роботи, психологічний супровід служби.

2. Проаналізовано системи професійної підготовки, які використовуються у країнах Західної Європи та Америки, та виділено суттєві пріоритети кінної поліцейської служби, а саме: значно вищий рівень безпеки кінного поліцейського; меншою мірою страждає безпека правопорушників в разі припинення правопорушень підрозділами кінної поліції; висока профілактична здатність при проведенні масових заходів завдяки гарній видимості для публіки і необхідним спостереженням для здійснення повного контролю над ситуацією; знижується рівень конфліктності в системі взаємодії між поліцейським і правопорушником завдяки виключенню прямого контакту на початковому етапі конфлікту. Аналіз характерних рис

кінної поліції Канади свідчить, що її пріоритетними напрямками є: встановлення партнерських взаємовідносин, консультації з населенням з метою визначення проблем, які хвилюють відповідну громаду, вироблення адекватної стратегії дій, а також підзвітність громаді за свою діяльність. Для виконання поставлених задач поліція Канади застосовує відповідні заходи, а саме: створення міні-постів в місцях підвищеної небезпеки, що дає можливість концентрації на місцевій проблематиці; для підсилення ефекту присутності поліції використовується перерозподіл піших патрулів залежно від ситуації; проведення профілактичної роботи.

3. Виділено суттєві переваги кінної поліції. На відміну від піших, кінних поліцейських видно здалеку, що має превентивний ефект для потенційних правопорушників; представник правоохоронних органів може контролювати дії на віддаленій відстані та здатен в лічені секунди прибути на місце скоєння правопорушення, що унеможливорює втечу правопорушника. Полегшується виконання службового обов'язку для самого поліцейського, оскільки виявлення правопорушників, їх затримання, припинення незаконних дій завдяки мобільності скорочує час на їх здійснення. Спрощується супровід масових заходів та контроль за їх проведенням (демонстрації, страйки, масові ходи, святкування, спортивні змагання і т.ін.). Використання коней доцільне для створення бар'єрів в місцях нескордированого пересування маси людей, спрямування людського потоку за їх допомогою набагато простіше і зручніше в усіх відношеннях, оскільки протікає більш природно і часто не потребує додаткового персонального контакту поліцейського з учасниками ходи. Ефективним є залучення кінних поліцейських до пошуків зниклих людей, а також рятувальних операціях, оскільки це значно скорочує час пошуку і розширює можливості охоплення території.

4. Визначено специфіку психологічної підготовки працівників кінної патрульної поліції до виконання професійних завдань, головним положенням якої є системний підхід, що включає в себе багатовекторний комплекс

заходів, спрямованих на формування у поліцейських професійно важливих якостей, таких як: психологічної урівноваженості; емоційно-вольової загартованості; вміння долати страх та інші негативні психічні стани; вміння адекватно реагувати на психологічні і фізичні навантаження; психологічну готовність миттєво та рішуче використати і застосувати табельну зброю, спецзасоби та заходи безпосереднього фізичного впливу до осіб, які злочинно посягають на права і свободи громадян.

5. Дослідження професійно-значущих властивостей поліцейських кінного підрозділу поліції дозволило розробити узагальнену психограму працівника кінної патрульної поліції, у якій виокремлено та охарактеризовано основні структурні блоки, а саме – індивідуально психологічні характеристики та їх параметри; сформовано перелік відповідного психодіагностичного інструментарію та показники професійної придатності. Визначено низку протипоказань до оволодіння професійною діяльністю поліцейського кавалериста, серед яких провідними є підвищена тривожність, агресивність, сенситивність, низький рівень лабільності нервової системи, розвиток певної акцентуації характеру, страх невдач та дефіцит спілкування, негативні характерологічні риси гіпостенічного типу реагування, підвищений невротизм, емоційна нестійкість, конформність, вразливість, відсутність емпатійності, когнітивна та афективна ригідність.

6. Розроблено авторську професіограму працівника кінного підрозділу поліції, яка складається з восьми пунктів: зміст праці; вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки; необхідні знання, вміння та навички; загальні вимоги до психічних пізнавальних процесів; комплекс професійно значимих здібностей; професійно важливі якості; санітарно гігієнічні умови діяльності та безпека праці; медичні та психологічні протипоказання.

7. Розроблено та охарактеризовано основні блоки психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції. Кожен з блоків психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції включає

теоретичну та практичну складову, причому останній блок передбачає безпосередні заняття з тваринами. Встановлено, що система психологічної підготовки кавалериста кінного підрозділу поліції повинна включати в себе, окрім загальних її положень, також додаткові, притаманні специфічності діяльності кавалериста підрозділу.

8. Обґрунтовано доцільність впровадження в систему психологічної підготовки блоку, присвяченого специфічності виконуваної діяльності кавалериста підрозділу кінної поліції, метою якого є формування професійно важливих знань з зоопсихології та правил взаємодії зі службовими тваринами. У ході проведеного емпіричного дослідження та аналізу літературних джерел, запропоновано та описано сутність додатково виділеного блоку психологічної підготовки кавалериста, що стосується формування знань з основ зоопсихології. При цьому слід враховувати, що у коней розвинуте вміння переймати та розуміти емоційний стан людини, а також вони мають свої індивідуальні особливості, характер та темперамент. Тому вивчення психології тільки покращить процес встановлення контакту та взаємодію зі службовою твариною.

9. Визначено структуру професійно-психологічної готовності кавалериста до умов виконуваної діяльності, яка включає два рівні. На першому рівні знаходяться психічні якості, що забезпечують успішну адаптацію кавалериста до умов професійної діяльності, дозволяють досягти високого результату у навичках взаємодії з конем, а також освоїти алгоритм дій в екстремальних умовах діяльності. Однією з умов є сформованість найбільш раціонального індивідуального стилю діяльності (включаючи власний тип психорегулювання, оптимальний психоемоційний стан, високий рівень морально-вольової підготовленості, ефективну структуру мотивації, оптимальне функціонування психофізіологічних функцій). Забезпечення ефективного функціонування другого рівня – складний процес, оскільки саме тут відбувається формування необхідних механізмів психіки кавалериста як

результату кропіткої тренувальної роботи: удосконалення техніко-тактичної майстерності, психологічна підготовка, закріплення системи мотивації.

10. Визначено основні компоненти системи психологічного забезпечення працівників кінного підрозділу поліції у відповідності до напрямку роботи. Розкрито роль та охарактеризовано просвітницький, психодіагностичний, психокорекційний напрями. Доведено, що психопрофілактична робота з поліцейськими кінного підрозділу реалізується за допомогою методів діагностики психо-емоційного стану, збору статистичних даних та їх аналізу, проведення психологічної просвіти задля популяризації психологічних знань та роз'яснення щодо їх застосування в житті. Сформовано перелік тем, за якими проводиться психопрофілактична робота, впровадження яких значно покращить ефективність службової діяльності кавалериста при охороні громадського порядку та сформує уявлення про можливі наслідки впливу негативних проявів з боку осіб та їх наслідки для безпеки самого кавалериста і службової тварини.

11. Встановлено, що психологічну підготовку поліцейського кінного підрозділу поліції варто розглядати як спеціально розроблену, цілісну, динамічну та керовану систему, яка спрямована на формування професійної готовності працівників до виконання професійних обов'язків з урахування специфічності службової діяльності. Для реалізації психологічної підготовки, розроблено та описано додаткову тематику, серед яких «Зоопсихологія. Основні правила взаємодії зі службовими тваринами у роботі кавалериста кінного підрозділу поліції», що сформує у кавалериста знання та навички взаємодії зі службовою твариною. Оволодіння основними правилами несення служби верхи та ознайомлення з різними проявами поведінки тварини удосконалисть систему та сприятливо вплине на формування психологічної готовності, підтримуватиме функціональний стан кавалериста кінного підрозділу на оптимальному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навч. посіб. Київ: вид-во «Центр навч. літ.», 2016. 196 с.
2. Актуальні проблеми психології: зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія К.: 2014. Вип. 41. 216 с.
3. Александров Д. О. Загальна психологічна характеристика професійної діяльності працівника Національної поліції. *Юридична психологія*. 2016. № 1. С. 108 – 117.
4. Александров Д. О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ: монографія. Київ: Вадекс, 2014. 340 с.
5. Александров Ю. В. Професійна деформація співробітників органів внутрішніх справ і шляхи її корекції 19.00.06 Харків, 2005. 18 с.
6. Андреева Г. В. Особливості застосування методів дослідження трудової мотивації працівників ОВС. Вісник Харків. нац. ун-ту внутр. справ. 2011. № 1 (52). С. 386–393. с. 247
7. Андреева Г. В. Трудова мотивація правоохоронців як об'єкт управління в ОВС України. URL: <http://www.ukr-socium.org.ua/Arhiv/Stati/4.2008/Pages %20from %207-12.pdf> (дата звернення 01.10.2021).
8. Андросюк В. Г., Казміренко Л. І., Медведєв В. С. Професійна психологія в ОВС. Загальна частина : курс лекцій. Київ : УАВС, 1995. 111 с.
9. Андрусь О.І. Мотиваційний аспект управління діяльністю персоналу. Ефективна економіка № 6, 2013 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2084>
10. Барко В. І. Психологія управління персоналом органів внутрішніх справ (проактивний підхід). Київ : Вид-во Ніка-Центр, 2003. 448 с.

11. Барко В. І. Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ : дис. К., 2004. 435 с
12. Барко В. І., Панок В. Г., Лазаревський С. В. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості. Методичні рекомендації для практикуючих психологів. Київ – Тернопіль: Видавничий відділ ТЕІПО, 2000. 30 с.
13. Бех І. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. Виховання особистості. Київ : Вид-во Либідь, 2003. 344с.
14. Біленчук П. Д., Толочко О. Я., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л. Україна – Франція: договірні основи взаємовідносин у гуманітарній та правовій сферах: навч. посіб. Київ: Київськ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. 80 с.
15. Блискун, Олена, Наталія Завацька та Аліса Горобець. "Систематизація параметрів, критеріїв і рівнів соціально-психологічного забезпечення процесу реінтеграції особистості". *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, № 2(55) (2021): 31–42. <http://dx.doi.org/10.33216/2219-2654-2021-55-2-31-42>.
16. Божок, С. Г., та В. С. Медведєва. "Професійна освіта поліцейського: напрями реформування (вдосконалення)". *Прикарпатський юридичний вісник* 2, № 3(28) (23 березня 2020): 25–29. [http://dx.doi.org/10.32837/pyuv.v2i3\(28\).351](http://dx.doi.org/10.32837/pyuv.v2i3(28).351).
17. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Психологічний супровід професійної діяльності керівників органів і підрозділів МВС України. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 27. С. 47-57.
18. Бондаренко В. В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями: монографія. К.: ФОП Кандиба Т. П., 2018. 524 с.
19. Борець Т.О. Психологічний супровід в діяльності працівників правоохоронних органів. Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів : матеріали круглого столу (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 10 лютого 2017 року).

20. Вербовий, Василь. "Оптимізація спеціальної фізичної підготовки поліцейських". У *Modalități conceptuale de dezvoltare a științei moderne*. European Scientific Platform, 2020. <http://dx.doi.org/10.36074/20.11.2020.v5.35>.

21. Вербовий, Василь. "Особливості фізичної підготовки майбутніх правоохоронців". *Актуальні проблеми розвитку службово-прикладних, традиційних та східних єдиноборств*. European Scientific Platform, 2020. <http://dx.doi.org/10.36074/knuia2020.07>

22. Гладчук, Д. І. "Деонтологічні засади поліцейської діяльності". *Знання європейського права*, № 4 (11 лютого 2021): 10–14. <http://dx.doi.org/10.32837/chem.v0i4.119>.

23. Гнидюк, Олександр. "Організаційно-педагогічні засади фізичної підготовки офіцерів у військових закладах освіти в сполучених штатах америки". *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки* 27, № 4 (1 січня 2022): 76–92. <http://dx.doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v27i4.911>.

24. Гуменюк Л. Й., Сулятицький І. В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. 647 с.

25. Гуйван, О. (2019). Перспективи розвитку професійної підготовки українських правоохоронців в умовах євроінтеграційних процесів: Зарубіжний досвід. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23401/1/84-85.pdf>

26. Делікатний С. К. Професійно-психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ. Інформаційний бюлетень. № 3. РНМЦ МВС України. Київ, 1995. С. 52–55.

27. Делікатний С. К. Формування психологічної готовності співробітників ОВС до забезпечення особистої безпеки в екстремальних ситуаціях оперативно-службової діяльності. *Вісник Університету внутрішніх справ*. 1999. № 8. С. 224–235.

28. Динамічне психологічне вивчення особового складу: Методичні рекомендації командирам та офіцерам-психологам підрозділів. Випуск перший. Київ: СПЦ ЗСУ, 2009. 60 с.

29. Додонов Б. И. В мире эмоций. Киев : Изд-во Политиздат Украины, 1987. 140 с.

30. Долженко О. С. Вимоги до якостей особистості працівників ОВС, які здійснюють службу в екстремальних умовах. *Збірник наукових праць «Проблеми екстремальної та кризової психології»*. Харків, 2008. № 5. С. 49–54.

31. Екстремальна психологія: Підручник. За заг. ред. О. Тімченка. Харків : УЦЗУ, 2007. 502 с.

32. Екстремальна юридична психологія в діяльності персоналу ОВД України : науково-практичний посібник / Бандурка О. М., Венедиктов В. С., Тімченко О. В., Христенко В. Є. Харків : Національний університет внутрішніх справ, 2005. 319 с.

33. Єжова Т. Є. Зміст і завдання соціальної реабілітації. Соціальна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О.В. Безпалько. Київ : Вид-во Академвидав, 2013. С. 101–110.

34. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов'язків: наук.-практ. рек. / Г. О. Юхновець, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; під ред. М. І. Ануфрієва, Я. Ю. Кондратьєва. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 72 с

35. Закон України «Про затвердження Інструкції про проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів (Форми № 122-1/о, 122-2/о, 122-3/о) МОЗ України». Від 17.01.2002 № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0094-02> (дата звернення: 01.02.2019).

36. Закон України «Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС України»; від 03.04.2017 № 285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17> (дата звернення: 11.02.2019).

37. Закон України «Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів [...]» від 06.02.2019 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text> (дата звернення: 15.02.2020).
38. Закон України «Про Національну поліцію» Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 01.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (дата звернення 01.02.2019).
39. Закон України «Про Національну поліцію»; від 15.06.2022 № 580-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.02.2020).
40. Закон України «Про Національну поліцію» та Наказом МВС України № 1631 від 25.12.2015 р.
41. Занюк С. С. Психологія мотивації та емоцій: навч. посіб. Луцьк : Волинський державний університет, 1997. 180 с.
42. Запорожцева Г. Є., Думко Ф. К. Професійно-психологічна підготовка співробітників ОВС. Одеса: Одеськ. ін-т внутр. справ, 2000. 47 с.
43. Зівзах М. В. Психологічні дезадапційні реакції у співробітників спеціальних підрозділів органів внутрішніх справ (діагностика, психокорекція та профілактика). Київ, 2007. 18с.
44. Ірхіна С. М. Профорієнтація та професійно-психологічний відбір в органи внутрішніх справ України: навч. посіб. Київ: РВЦ КНУВС, 2007. 168 с.
45. Казміренко Л. І. Психологічні особливості реагування працівника міліції на екстремальні ситуації. *Роль морально-психологічних чинників у формуванні особистості працівника міліції України. Актуальні проблеми юридичної психології* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф., м.Київ, 25 квіт. 2014 р. Київ, 2014. С.189-192.

46. Кириченко В. В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії: навч. посіб. Житомир: Житомирськ. держ. ун-т ім. І. Франка, 2015. 110 с.
47. Коненко С. Я. Реорганізація системи МВС України на сучасному етапі державотворення: із досвіду реорганізації поліції Німеччини. Київ: Знання України, 2006. 44 с.
48. Коновалова В. Е. Правовая психология: учеб. пособие. Харьков: Харьк. гос. ун-т; Основа, 1990. 198 с..
49. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення 01.10.2020).
50. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності у звичайних та екстремальних умовах: Ніка-Центр, 2006. 580 с.
51. Костицький М. В. Введение в юридическую психологию: методологические и теоретические проблемы / Костицкий М. В. Киев : Вища школа, 1990 – 259 с.
52. Костюк Г. С. Професійне самовизначення як фактор формування особистості. *Радянська школа*. 1967. березень. С. 1–8.
53. Криволапчук В.О. Спеціальна фізична підготовка: навч. посіб. К.: Нац. ун-т внутр. справ, 2009. 209 с.
54. Криворучко, І. Я. "Дидактичні особливості викладання психологічних дисциплін під час підготовки офіцерських кадрів". *Visnik Zaporiz kogo naciohai nogo universitetu Pedagogicni nauki* 2, № 3 (29 квітня 2021): 196–200. <http://dx.doi.org/10.26661/2522-4360-2020-3-2-29>.
55. Кудерміна О.І. Психологія суб'єкта правоохоронної діяльності: акмеологічний вимір: Київ, 2014. 35 с
56. Кудерміна О.І. *Психологія: навчальний посібник*. веб-сайт. URL: http://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/up/pidrych_psuxologiya.pdf
57. Кучеренко С. М., Кучеренко Н. С. Формування психологічної готовності фахівців технічного профілю як фактора ефективної організації

професійної діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. Херсон, 2018. Вип.3, Т1. 225с., С. 196- 201

58. Лапшина В. Л. Професіоналізм в діяльності органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики: підручник. Харків: Вапнярчук Н. М., 2005. 224 с.

59. Леонгард К. Акцентуированные личности: пер с нем. / Предисл. и ред. В. М. Блейхера. 2-е изд. стер. К.: Выща шк. Головное изд-во, 1989. 375 с.

60. Лемак М. В. Психологу для роботи. Діагностичні методики: збірник / уклад. М. В. Лемак, В. Ю. Петрищев. Ужгород: Вид-во О. Гаркуші, 2012. 616 с.

61. Лефтеров В. О. Особистісно–професійний розвиток фахівців екстремальних видів діяльності. К., 2008. 428 с.

62. Литвин В. В. Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності поліцейських патрульної поліції. Київ, 2019. 261 с.

63. Лукаш С. С. Теоретичні основи нормативно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2001. Вип. 16. С. 227–232

64. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., допов. Київ : Вид-во Вища школа, 2001. 487 с.

65. Максименко С. Д. Загальна психологія. К.: Вид-во «Центр учбової літератури», 2008. 272 с

66. Матюхіна Н. П. Поліція Великобританії: сучасні тенденції розвитку та управління: монографія. Харків: Консум, 2001. 131 с.

67. Матюхіна Н. П. Сучасні тенденції розвитку та управління поліцією зарубіжних країн. Митна справа. 2006. № 1. С. 41–45.

68. Медведєв В. С. Проблеми професійної деформації співробітників ОВС (теоретичні та прикладні аспекти): монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 1997. 191 с.

69. Медведєв В. С. Професійно-психологічна компетентність працівників Національної поліції як підґрунтя профілактичної діяльності. *Правові, психологічні та педагогічні проблеми профілактики правопорушень* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (ОДУВС, 28 жовтня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 58–60.

70. Медведєв В. С. Професійно-психологічна підготовка працівників органів внутрішніх справ. Міжнародна поліцейська енциклопедія. Київ: Атіка, 2014. 1145 с. Т. VIII. *Інформаційно-аналітична, освітня та наукова діяльність, психологічні засади поліцейської служби; міжнародне співробітництво*. С. 800–801.

71. Медичне обстеження при відборі до патрульної поліції. Офіційний сайт Департаменту патрульної поліції. URL: <http://patrol.police.gov.ua>. (дата звернення 01.02.2020).

72. Методичне забезпечення психологічного супроводження діяльності вищого навчального закладу системи МВС України. Національний університет внутрішніх справ. Харків. 2004. 320 с.

73. Мітенко Т. М. Порівняльний аналіз професійно-психологічної підготовки кінних поліцейських в канаді та Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 18-19 (серпень) (Вінниця, Україна) (Відень, Австрія). С.336-340.

74. Мітенко Т.М. Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських кінного підрозділу поліції. *Журнал сучасної психології*. Випуск 3 (26), 2022 Запоріжжя. С.101-108 URL:www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych

75. Мітенко Т.М. Аналіз професійно-психологічних чинників ефективності оперативно-службової діяльності працівників кінної патрульної поліції. *Міжнародна науково-практична конференція «International scientific innovations in human life. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House»*. Манчестер. Великобританія. 2022. С. 322-327. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp->

content/uploads/2022/07/INTERNATIONAL-SCIENTIFIC-INNOVATIONS-IN-HUMAN-LIFE-6-8.07.22.pdf

76. Мітенко Т.М. Зовнішні та внутрішні чинники ефективної службової діяльності поліцейських підрозділу кінної поліції. *Забезпечення національною поліцією України публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану*: матеріали підсумкової науково-теоретичної конференції наукового товариства курсантів та студентів інституту (Україна, м. Київ). К : Навч.-наук. інст. № 3. Нац. акад. внутр. справ, 2022. С.4-5

77. Мітенко Т.М. Королівська канадська кінна поліція: основні положення функціонування системи та оцінка її ефективності. *Міждисциплінарні дослідження: гуманітарні та природничі науки. Матеріали науково-практичної конференції*:(м. Одеса, 22-23 липня 2022 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2022. 81-84 с.

78. Мітенко Т.М. Роль професійно-психологічної підготовки у збереженні психічного здоров'я працівників кінного підрозділу поліції. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науковопрактичної конференції (28 жовтня 2022 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 412 с.

79. Мітенко Т.М. Сутність та зміст психологічного забезпечення професійної діяльності працівників кінного підрозділу поліції. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 17 (липень). С.408-414.

80. Мітенко Т.М. Формування та розвиток професійно важливих якостей особистості кавалериста у процесі психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень*: матеріали IV Міжнародної наукової конференції, м. Суми, 7 жовтня, 2022 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С.112-113

81. Москаленко А. П. Концептуальний підхід до організації психологічного забезпечення службово-оперативної діяльності в системі МВС. Соціологія. 2005. №32. С. 56–65.
82. Москаленко А. П. Психологічне забезпечення професійного відбору до вищих навчальних закладів системи МВС України: автореф. дис ... канд. психол. наук Харків. 2002. 23 с.
83. Москаленко А. П., Кобзін Д. О., Стародубцев А. А. Професійна мотивація працівників органів внутрішніх справ: вивчення та корекція: наук.-практ. посіб. Харків: Ун-т внутр. справ, 1999. 98 с.
84. Москалець, В. П. Психологія особистості. К.: Вид-во «Центр учбової літератури», 2013. 262 с.
85. Нагаєв В. М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2004. 198 с.
86. Никифорова О., Бойко О. Оптимізація професійно важливих якостей у майбутніх працівників патрульної поліції. *Юридичний вісник*, № 1 (31 липня 2020): 101–8. <http://dx.doi.org/10.32837/yuv.v0i1.1566>.
87. Никоненко Л. В. (2021). Надзвичайні ситуації. Психологічна готовність особистості до конструктивної поведінки. *Газета "Директор школи"*, липень-серпень, 78-116.
88. Никоненко Л. В. (2021). Психологічна готовність працівників закладів освіти до конструктивних дій в умовах надзвичайних ситуацій. *Актуальні проблеми психологічної протидії негативним інформаційним впливам на особистість в умовах сучасних викликів: матер. методологічного семінару НАПН (м. Київ, 8 квітня 2021 р.)*, 309-316.
89. Організаційно-правові засади професійної підготовки персоналу органів внутрішніх справ України: наук.-практ. посіб. Харків: вид-во Нац. ун-ту внут. справ, 2003. 212 с.
90. Охріменко І. Оцінка ефективності діяльності органів і підрозділів Національної поліції України: погляд на проблему. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 11. С. 139–144.

91. Павловська Л.М. Загальна теорія держави і права. Х. : Право, 2002. 428 с
92. Пахомов І.М. Механізми підвищення ефективності системи державної служби в нових умовах розвитку держави. Право України. 2009. № 10. С. 102–110.
93. Пліско В. І. Мотиваційно-ціннісний критерій професійної готовності майбутніх працівників патрульної поліції. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2018. Вип. 8 (102). С. 50–56.
94. Побірченко Н. А. Людина і праця: К.: Наш час, 2006. 180 с.
95. Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України: затв. наказом МВС «Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України» 28.07.2004 р. № 842. Дата оновлення: 23.08.2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1367-04> (дата звернення: 01.12.2020).
96. Поняття професійно-психологічної підготовки URL: http://megalib.com.ua/content/9721_Ponyattya_profesiino_psihologichnoi_pidgotovki.html
97. Про затвердження переліку психологічних методик: наказ Національної поліції України від 02.12.2016 р. № 1257. URL: http://patrol.police.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/12/Pro_pohodzhennya_materialiv_Pereliku_psykholohichnykh_metodyk.pdf
98. Про затвердження Положення «Про Департамент патрульної поліції»: наказ Національної поліції України від 06.11.2015 р. № 73. URL: http://patrol.police.gov.ua/wpcontent/uploads/2016/03/Polozhennya_DPP_zi_zminamy_vid_31_10_16.pdf.
99. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. №

878. Дата оновлення: 02.09.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF/paran10#n10> (дата звернення 01.10.2020).

100. Про затвердження Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції: затв. наказом МВС України від 16.02.2016 № 105 Дата оновлення: 31.03.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1102-2008-%D0%BF> (дата звернення: 01.12.2018).

101. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ МВС України від 26.01.2016 р. № 50 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19.02.2016 р. за № 260/28390). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16>.

102. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС: наказ МВС України від 02.07.2015 № 796 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 03.07.2015 р. за № 777/27222. URL: www.zakon1.rada.gov.ua (дата звернення 01.10.2018).

103. Про затвердження Порядку організації проведення профілактичних заходів: Наказ Національної поліції України від 27.12.2016 р. № 1377. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/> (дата звернення: 10.12.2020).

104. Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції: наказ МВС України від 17.12.2015 р. № 1583. Дата оновлення: 17.12.2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16> (дата звернення: 17.12.2020)

105. Про стан професійної підготовки та безпеки особового складу ОВС України та заходи щодо їх вдосконалення: наказ МВС України від 21.10.2000 р. № 759. URL: mvs.gov.ua (дата звернення 01.10.2020).

106. Проблеми сучасної психології: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України: Аксіома, 2009. 522 с.

107. Проведення професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в ОВС. Інтернет ресурс. URL: <http://studcon.org/provedennya-profesiynopsyhologichnogo-vidboru-kandydativ-na-sluzhbu-v-ovs> (дата звернення 01.10.2020).

108. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей) : [довідк. посіб.] / Ануфрієв М. І., Ірхін Ю. Б., Курко М. Н. та ін. К. : МВС України : КІВС, 2003. 80 с

109. Психологічна та фізична готовність особистості до дій в екстремальних ситуаціях : практичний посібник. за ред. В.О. Криволапчука. К.: ДНДІ МВС України, 2016. 84 с

110. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції : навч.-метод. посіб.: у 2 ч. Ч. 3. Психологічне забезпечення переговорної діяльності / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, Г. О. Юхновець. Київ : Бібліогр. 2004. 102 с.

111. Психологічні особливості професійно зумовлених акцентуацій рятувальників : монографія. Харків : Видавництво «Точка», 2018. 184 с.

112. Психологія оперативного спілкування та діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ /за ред. члена-кореспондента АПН України, професора Е.О. Дідоренка. Луганськ, 2007. 550 с.

113. Психологія суб'єкта правоохоронної діяльності: акмеологічний вимір: автореф. дис ... д-ра психол. наук / О. І. Кудерміна. Київ, 2014. 35 с.

114. Психологія: Підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. 2-ге вид. Київ : Либідь, 2000. 558 с.

115. Резолюція № 690 (1979) Парламентської асамблеї Ради Європи «Декларація про поліцію»: Рада Європи, Парламентська Асамблея; Резолюція, Декларація, Міжнародний документ від 08.05.1979 № 690 (1979). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803.

116. Ричи Ш., Мартин П. Управление мотивацией : учеб. пособие для вузов / пер. с англ. под ред. Е. А. Климова. М. : Юнити-Дана, 2004. 399 с.

117. Розгон, О. Г. "Імідж поліцейського як складник його професійної діяльності". *Прикарпатський юридичний вісник*, № 6(35) (11 травня 2021): 149–52. [http://dx.doi.org/10.32837/pyuv.v0i6\(35\).708](http://dx.doi.org/10.32837/pyuv.v0i6(35).708).

118. Савіщенко В. М. Педагогічні умови формування професійно значущих якостей майбутнього юриста в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу. Запоріжжя, 2008. 22 с.

119. Самойленко О. О., Усенко І. Б. Поліція. Юридична енциклопедія. Київ: Укр. енциклопедія імені М. П. Бажана, 2002. Т. 4. С. 636–640.

120. Сіроштан Ю. Характеристика адміністративної діяльності патрульних служб поліції Великобританії, Канади, США та Франції. *Підприємництво, господарство і право*, № 1 (181) (2011): 37–40.

121. Сокурєнко В. В. Сучасний стан психологічної роботи в Національній поліції. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2017. С. 11–13.

122. Служба психологічного забезпечення URL: http://megalib.com.ua/content/10124_Slyjba_psihologichnogo_zabezpechennya_di_yalnosti_organiv_i_pidrozdiliv_vnytrishnih_sprav.html

123. Тімченко О., Барко В. Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності персоналу Національної поліції України // Вісник Національного університету оборони України: збірник наукових праць. 2020. № 3 (56). URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/214584>

124. Типи професій і професійно важливі психологічні якості. 2010. URL:

https://stud.com.ua/46969/psihologiya/tipi_profesiy_profesiyno_vazhlivi_psihologichni_yakosti.

125. Тогобицька В. Д. Психокорекція професійних деструкцій працівників МНС України : дис. ... кандидата психол. наук : спец. 19.00.09. Х., 2011. 254 с.

126. Туз Н. Д. Прогалини законодавчої бази як чинник неефективної діяльності патрульної поліції України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*, вип. 1 (2018): 189–98.

127. Туринська О. Є. Психологічні особливості професійного спілкування працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2. С. 480–490.

128. Управління персоналом: навч. посіб. М. Д. Виноградський, А. М. Виноградська, О. М. Шканова. 2-ге вид. Київ: вид-во Центр навч. літ., 2009. 502 с

129. Федіна Н. Професіоналізм як чинник регулювання ефективної діяльності поліції. Підприємництво, господарство і право. Теорія держави і права. 2017. №4. С. 145–149.

130. Фелик В. І. Класифікація видів профілактичної діяльності Національної поліції України. *Форум права*. 2016. № 4. С. 313–316.

131. Формування психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних ситуаціях затримання озброєного злочинця: наук.- практ. посіб. Нац. акад. внутр. справ. Київ: Рута, 2013. 95 с

132. Ходаківська О. М. Професійний стрес як чинник «вигорання» фахівців у системі «людина-людина»: навч. посіб. Хмельницький: ХІСТ Університету «Україна», 2010. 339 с.

133. Хромов А. В. До питання використання коней Добровільної Народної Дружиною під час охорони громадського порядку. Актуальні

дослідження. 2020. №5 (8). З. 47-50. URL: <https://apni.ru/article/372-k-voprosu-ob-ispolzovanii-loshadej-dobrovolnoj>

134. Шелег Л. С. Профілактика психосоматичних розладів у працівників органів внутрішніх справ: монографія. К.: НАВС, 2015. 383 с.

135. Шелег Л. С. Профілактика психосоматичних розладів у працівників органів внутрішніх справ: монографія. К.: НАВС, 2015. 383 с.

136. Шляхи і способи підтримки психологічної стійкості і бойової активності особового складу в ході бойових дій. Інтернет ресурс. URL: <http://um.co.ua/2/2-10/2-108711.html> (дата звернення 01.10.2020).

137. Юридична психологія: підручник. Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.: заг. ред. Л. І. Казміренко, С. М. Моїсєєва. 2 вид., доопр. та доп. Київ: КНТ, 2008. 352 с.

138. Юхновець Г. О. Психологічне забезпечення готовності до виконання професійних завдань. Лекція. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1997. 22 с.

139. Acharya UR, Joseph KP, Kannathal N, Lim CM, Suri JS. Heart rate variability: a review. *Med Biol Eng Comput.* (2006) 44:1031–51. doi: 10.1007/s11517-006-0119-0

140. Baba C., Kawai M., Takimoto-Inose A. Are Horses (*Equus caballus*) Sensitive to Human Emotional Cues? *Animals.* 2019;9:630. doi:10.3390/ani9090630.

141. Baragli P, Gazzano A, Martelli F, Sighieri C. How do horses appraise humans' actions? A brief note over a practical way to assess stimulus perception. *J Equine Vet Sci.* (2009) 29:739–42. doi: 10.1016/j.jevs.2009.08.006

142. Baragli P, Mariti C, Petri L, De Giorgio F, Sighieri C. Does attention make the difference? Horses' response to human stimulus after two different training strategies. *J Vet Behav.* (2011) 6:31–8. doi: 10.1016/j.jveb.2010.08.020

143. Baragli P, Vitale V, Banti L, Sighieri C. Effect of aging on behavioural and physiological responses to a stressful stimulus in horses (*Equus caballus*). *Behaviour.* (2014) 151:1513–33. doi: 10.1163/1568539X-00003197

144. Barko, V.I., Ostapovich, V.P. and Barko, V.V. (2017), "The ways to optimize professional psychological selection of the candidates for service to the National Police of Ukraine" ["Shliakhy optymizatsii profesiinoho psykholohichnoho vidboru kandydativ na sluzhbu do Natsionalnoi politsii Ukrainy"], *Pravo i Bezpeka*, No. 1, pp. 12–19.
145. Bell C., Rogers S., Taylor J., Busby D. Improving the Recognition of Equine Affective States. *Animals*. 2019;9:1124. doi: 10.3390/ani9121124.
146. Benjamini Y, Krieger AM, Yekutieli D. Adaptive linear step-up procedures that control the false discovery rate. *Biometrika*. (2006) 93:491–507. doi: 10.1093/biomet/93.3.491
147. Berger A, Scheibe KM, Michaelis S, Streich WJ. Evaluation of living conditions of free-ranging animals by automated chronobiological analysis of behavior. *Behav Res Methods Instrum Comput*. (2003) 35:458–66. doi: 10.3758/BF03195524
148. Birke L., Hockenhull J., Creighton E., Pinno L., Mee J., Mills D. Horses' responses to variation in human approach. *Appl. Anim. Behav. Sci*. 2011;134:56–63. doi: 10.1016/j.applanim.2011.06.002.
149. Birke L., Thompson K. *(Un)stable Relations: Horses, Humans and Social Agency*. Routledge; New York, NY, USA: 2017. pp. 54–56.
150. Boissy A. Fear and fearfulness in animals. *Q Rew Biol*. (1995) 70:165–91. doi: 10.1086/418981
151. Boissy A. Manteuffel G, Jensen MB, Moe RO, Spruijt B, Keeling LJ. Assessment of positive emotions in animals to improve their welfare. *Physiol Behav*. (2007) 92:375–97. doi: 10.1016/j.physbeh.2007.02.003
152. Bondarenko, V., K. Prontenko, and S. Reshko. "Dynamics Properties of Attention of Patrol Police Officers at the Stage of Professional Development." *Ūridična psihologîâ* 24, no. 1 (2019): 84–92. <http://dx.doi.org/10.33270/03192401.84>.
153. Bondarenko, V., V. Danylchenko, N. Khudiakova, and O. Krymets. "Methodological approaches to professional training of future patrol officers."

Pedagogical Innovations: Ideas, Realities, Perspectives, no. 2 (2019): 80–88.
<http://dx.doi.org/10.32405/2413-4139-2019-2-80-88>.

154. Bradley MM, Lang PJ. Emotion and motivation. In: Cacioppo JT, Tassinary LG, Bernston G, editors. *Handbook of Psychophysiology*, 2nd Edn. Cambridge, MA: Cambridge University Press. (2007). p. 581–607. doi: 10.1017/CBO9780511546396.025

155. Briefer EF, Maigrot AL, Mandel R, Freymond SB, Bachmann I, Hillmann E. Segregation of information about emotional arousal and valence in horse whinnies. *Sci Rep.* (2015) 5:1–11. doi: 10.1038/srep09989

156. Brubaker L., Udell M.A. Cognition and learning in horses (*Equus caballus*): What we know and why we should ask more. *Behav. Process.* 2016;126:121–131. doi: 10.1016/j.beproc.2016.03.017.

157. Chamove A.S., Crawley-Hartrick O.J.E., Stafford K.J. Horse reactions to human attitudes and behavior. *Anthrozoös.* 2002;15:323–331. doi: 10.2752/089279302786992423.

158. Costa E.D., Minero M., Lebelt D., Stucke D., Canali E., Leach M.C. Development of the Horse Grimace Scale (HGS) as a Pain Assessment Tool in Horses Undergoing Routine Castration. *PLoS ONE.* 2014;9:e92281. doi: 10.1371/journal.pone.0092281.

159. Dalla Costa E, Dai F, Murray LAM, Guazzetti S, Canali E, Minero M. A study on validity and reliability of on-farm tests to measure human–animal relationship in horses and donkeys. *Appl Anim Behav Sci.* (2015) 163:110–21. doi: 10.1016/j.applanim.2014.12.007

160. D'Ingeo S, Quaranta A, Siniscalchi M, Stomp M, Coste C, Bagnard C, et al. Horses associate individual human voices with the valence of past interactions: a behavioural and electrophysiological study. *Sci Rep.* (2019) 9:1–10. doi: 10.1038/s41598-019-47960-5

161. Dubois C., Nakonechny L., Derisoud E., Merkies K. Examining Canadian Equine Industry Participants' Perceptions of Horses and Their Welfare. *Animals.* 2018;8:201. doi: 10.3390/ani8110201.

162. European Code of Police Ethics – 2001. URL: <https://rm.coe.int/0900001680928736> (дата звернення: 23.04.2020).
163. Farley W. *The Horse Tamer*. Random House Children's Books; New York, NY, USA: 1958. p. 162.
164. Felici M, Nardelli M, Lanata A, Sgorbini M, Scilingo EP, Baragli P. Smart textiles biotechnology for electrocardiogram monitoring in horses during exercise on treadmill: validation tests. *Equine Vet J.* (2020) 1–6. doi: 10.1111/evj.13296
165. Forkman B, Boissy A, Meunier-Salauen MC, Canali E, Jones RB. A critical review of fear tests used on cattle, pigs, sheep, poultry and horses. *Physiol Behav.* (2007) 92:340–74. doi: 10.1016/j.physbeh.2007.03.016
166. Fox E. *Emotion Science Cognitive and Neuroscientific Approaches to Understanding Human Emotions*. New York, NY: Palgrave Macmillan. (2008). doi: 10.1007/978-1-137-07946-6
167. Freeman C.P., Bekoff M., Bexell S.M. Giving Voice to the “Voiceless” *Journal. Stud.* 2011;12:590–607. doi: 10.1080/1461670X.2010.540136.
168. Fureix C, Jegou P, Sankey C, Hausberger M. How horses (*Equus caballus*) see the world: humans as significant “objects.” *Anim Cogn.* (2009) 12:643–54. doi: 10.1007/s10071-009-0223-2
169. Gabor V., Wall S., Gerken M., Brinkmann L. Does inattentional blindness exist in horses (*Equus caballus*)? *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2019;215:45–51. doi: 10.1016/j.applanim.2019.04.002.
170. Gartner H. *Master's Thesis*. York University; Toronto, ON, Canada: Jul, 2017. [(accessed on 24 March 2021)]. Encountering the Other: An Interdisciplinary Inquiry into Horse/Human Interaction. Available online: <http://hdl.handle.net/10315/34313>
171. Goldstein DS, Benth O, Park MY, Sharabi Y. Low-frequency power of heart rate variability is not a measure of cardiac sympathetic tone but may be a measure of modulation of cardiac autonomic outflows by baroreflexes. *Exp*

Physiol. (2011) 96:1255–61. doi: 10.1113/expphysiol.2010.056259

172. Greco A, Valenza G, Bicchi A, Bianchi M, Scilingo EP. Assessment of muscle fatigue during isometric contraction using autonomic nervous system correlates. *Biomed Signal Proces Control*. (2019) 51:42–9. doi: 10.1016/j.bspc.2019.02.007

173. Guarneros M., Sánchez-García O., Martínez-Gómez M., Arteaga L. The underexplored role of chemical communication in the domestic horse, *Equus caballus*. *J. Vet. Behav.* 2020;38:89–95. doi: 10.1016/j.jveb.2020.05.008.

174. Guidi A, Lanata A, Valenza G, Scilingo EP, Baragli P. Validation of smart textile electrodes for electrocardiogram monitoring in free-moving horses. *J Vet Behav.* (2017) 17:19–23. doi: 10.1016/j.jveb.2016.10.001

175. Hall C., Goodwin D., Heleski C., Randle H., Waran N. Is There Evidence of Learned Helplessness in Horses? *J. Appl. Anim. Welf. Sci.* 2008;11:249–266. doi: 10.1080/10888700802101130.

176. Hanggi E.B., Ingersoll J.F. Long-term memory for categories and concepts in horses (*Equus caballus*) *Anim. Cogn.* 2009;12:451–462. doi: 10.1007/s10071-008-0205-9.

177. Harman A.M., Moore S., Hoskins R., Keller P. Horse vision and an explanation for the visual behaviour originally explained by the ‘ramp retina’ *Equine Vet. J.* 1999;31:384–390. doi: 10.1111/j.2042-3306.1999.tb03837.x.

178. Haubelhofer DK, Kirchengast S. Dog handlers' and dogs' emotional and cortisol secretion responses associated with animal-assisted therapy sessions. *Soc Anim.* (2007) 15:127–50. doi: 10.1163/156853007X187090

179. Hausberger M, Roche H, Henry S, Visser EK. A review of the human–horse relationship. *Appl Anim Behav Sci.* (2008) 109:1–24. doi: 10.1016/j.applanim.2007.04.015

180. Hausberger M., Muller C. A brief note on some possible factors involved in the reactions of horses to humans. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2002;76:339–344. doi: 10.1016/S0168-1591(02)00016-3.

181. Hayman D., Merckies K. Examining the Horse-Human Bond from the

Human Perspective; Proceedings of the 15th Conference of International Society for Equitation Science; Guelph, ON, Canada. 19–21 August 2019.

182. Heleski C., Wickens C., Minero M., Dallacosta E., Wu C., Czeszak E., Von Borstel U.K. Do soothing vocal cues enhance horses' ability to learn a frightening task? *J. Vet. Behav.* 2015;10:41–47. doi: 10.1016/j.jveb.2014.08.009.

183. Henry S., Fureix C., Rowberry R., Bateson M., Hausberger M. Do horses with poor welfare show 'pessimistic' cognitive biases? *Naturwissenschaften.* 2017;104:8. doi: 10.1007/s00114-016-1429-1.

184. Henry S., Hemery D., Richard M.-A., Hausberger M. Human–mare relationships and behaviour of foals toward humans. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2005;93:341–362. doi: 10.1016/j.applanim.2005.01.008.

185. Hinde RA. Towards Understanding Relationships. London: Academic Press. (1979).

186. Hockenhull J., Young T.J., Redgate S.E., Birke L. Exploring Synchronicity in the Heart Rates of Familiar and Unfamiliar Pairs of Horses and Humans Undertaking an In-Hand Task. *Anthrozoös.* 2015;28:501–511. doi: 10.1080/08927936.2015.1052284.

187. Hodder A., Merckies K. Can Ponies (*Equus caballus*) Distinguish Human Facial Expressions?; Proceedings of the 57th Annual Conference of the Animal Behavior Society; Virtual Meeting. 28–31 July 2020.

188. Ijichi C, Griffin K, Squibb K, Favier R. Stranger danger? An investigation into the influence of human-horse bond on stress and behaviour. *Appl Anim Behav Sci.* (2018) 206:59–63. doi: 10.1016/j.applanim.2018.05.034

189. Keeling L.J., Jonare L., Lanneborn L. Investigating horse–human interactions: The effect of a nervous human. *Vet. J.* 2009;181:70–71. doi: 10.1016/j.tvjl.2009.03.013.

190. Khairudin R, Nasir R, Halim FW, Zainah AZ, Wan Shahrazad WS, Ismail K, et al. Emotion and explicit verbal memory: evidence using Malay Lexicon. *Asian Soc Sci.* (2012) 8:38. doi: 10.5539/ass.v8n9p38

191. Kimura R. Volatile substances in feces, urine and urine-marked feces

of feral horses. *Can. J. Anim. Sci.* 2001;81:411–420. doi: 10.4141/A00-068.

192. Kuwahara M, Hashimoto SI, Ishii K, Yagi Y, Hada T, Hiraga A, et al. Assessment of autonomic nervous function by power spectral analysis of heart rate variability in the horse. *J Auton Nerv Syst.* (1996) 60:43–8. doi: 10.1016/0165-1838(96)00028-8

193. Lampe J.F., Andre J. Cross-modal recognition of human individuals in domestic horses (*Equus caballus*) *Anim. Cogn.* 2012;15:623–630. doi: 10.1007/s10071-012-0490-1.

194. Lanatà A, Guidi A, Baragli P, Paradiso R, Valenza G, Scilingo EP. Removing movement artifacts from equine ECG recordings acquired with textile electrodes. In: 2015 37th Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society (EMBC). Milan (2015). p. 1955–8. doi: 10.1109/EMBC.2015.7318767

195. Lanatà A, Valenza G, Scilingo EP. The contribution of the phase spectrum in automatic multiple cardiac arrhythmias recognition in wearable systems. In: 2010 3rd International Symposium on Applied Sciences in Biomedical and Communication Technologies (ISABEL 2010). Rome (2010). p. 1–5. doi: 10.1109/ISABEL.2010.5702855

196. Lanata A., Nardelli M., Valenza G., Baragli P., DrAniello B., Alterisio A., Scandurra A., Semin G.R., Scilingo E.P. *Proceedings of the 2018 40th Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society (EMBC), Honolulu, HI, USA, 18–21 July 2018.* IEEE; Piscataway, NJ, USA: 2018. A Case for the Interspecies Transfer of Emotions: A Preliminary Investigation on How Humans Odors Modify Reactions of the Autonomic Nervous System in Horses; pp. 522–525.

197. Lansade L, Bouissou MF. Reactivity to humans: a temperament trait of horses which is stable across time and situations. *Appl Anim Behav Sci.* (2008) 114:492–508. doi: 10.1016/j.applanim.2008.04.012

198. Lansade L, Colson V, Parias C, Trösch M, Reigner F, Calandreau L. Female horses spontaneously identify a photograph of their keeper, last seen 6

months previously. *Sci Rep.* (2020) 10:1–9. doi: 10.1038/s41598-020-62940-w

199. Lansade L, Nowak R, Lainé AL, Leterrier C, Bonneau C, Parias C, et al. Facial expression and oxytocin as possible markers of positive emotions in horses. *Sci Rep.* (2018) 8:1–11. doi: 10.1038/s41598-018-32993-z

200. Lansade L., Coutureau E., Marchand A., Baranger G., Valenchon M., Calandreau L. Dimensions of Temperament Modulate Cue-Controlled Behavior: A Study on Pavlovian to Instrumental Transfer in Horses (*Equus Caballus*) *PLoS ONE*. 2013;8:e64853. doi: 10.1371/journal.pone.0064853.

201. Lansade L., Nowak R., Lainé A.-L., Leterrier C., Bonneau C., Parias C., Bertin A. Facial expression and oxytocin as possible markers of positive emotions in horses. *Sci. Rep.* 2018;8:1–11. doi: 10.1038/s41598-018-32993-z.

202. Lansade L., Trösch M., Parias C., Blanchard A., Gorosurreta E., Calandreau L. Horses are sensitive to baby talk: Pet-directed speech facilitates communication with humans in a pointing task and during grooming. *Anim. Cogn.* 2021;1–8. doi: 10.1007/s10071-021-01487-3.

203. Lee J., Floyd T., Erb H., Houpt K. Preference and demand for exercise in stabled horses. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2011;130:91–100. doi: 10.1016/j.applanim.2011.01.001.

204. Lemasson A., Boutin A., Boivin S., Blois-Heulin C., Hausberger M. Horse (*Equus caballus*) whinnies: A source of social information. *Anim. Cogn.* 2009;12:693–704. doi: 10.1007/s10071-009-0229-9.

205. Lesimple C., Hausberger M. How accurate are we at assessing others' well-being? The example of welfare assessment in horses. *Front. Psychol.* 2014;5:21. doi: 10.3389/fpsyg.2014.00021.

206. Lloyd A.S., Martin J.E., Bornett-Gauci H.L.I., Wilkinson R.G. Horse personality: Variation between breeds. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2008;112:369–383. doi: 10.1016/j.applanim.2007.08.010.

207. Maros K., Gácsi M., Miklósi Á. Comprehension of human pointing gestures in horses (*Equus caballus*) *Anim. Cogn.* 2008;11:457–466. doi: 10.1007/s10071-008-0136-5.

208. McCall C.A. Making equine learning research applicable to training procedures. *Behav. Process.* 2007;76:27–28. doi: 10.1016/j.beproc.2006.12.008.
209. McLean A.N., Christensen J.W. The application of learning theory in horse training. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2017;190:18–27. doi: 10.1016/j.applanim.2017.02.020.
210. Mejdell C.M., Jørgensen G.H., Buvik T., Torp T., Bøe K.E. The effect of weather conditions on the preference in horses for wearing blankets. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2019;212:52–57. doi: 10.1016/j.applanim.2019.02.001.
211. Mellor D.J. Updating Animal Welfare Thinking: Moving beyond the “Five Freedoms” towards “A Life Worth Living” *Animals.* 2016;6:21. doi: 10.3390/ani6030021.
212. Mendl M, Burman OH, Paul ES. An integrative and functional framework for the study of animal emotion and mood. *Proc Royal Soc B-Biol Sci.* (2010) 277:2895–904. doi: 10.1098/rspb.2010.0303
213. Merkies K., MacGregor H., Ouimette M., Bogart E., Miraglia K. The Effect of Human Body Posture on Horse Behaviour; Proceedings of the 7th CCSAW Annual Research Symposium; Guelph, ON, Canada. 14 May 2014.
214. Merkies K., Sievers A., Zakrajsek E., MacGregor H., Bergeron R., Von Borstel U.K. Preliminary results suggest an influence of psychological and physiological stress in humans on horse heart rate and behavior. *J. Vet. Behav.* 2014;9:242–247. doi: 10.1016/j.jveb.2014.06.003.
215. Miklösi Á., Polgárdi R., Topál J., Csányi V. Use of experimenter-given cues in dogs. *Anim. Cogn.* 1998;1:113–121. doi: 10.1007/s100710050016.
216. Murphy J., Hall C., Arkins S. What Horses and Humans See: A Comparative Review. *Int. J. Zool.* 2009;2009:1–14. doi: 10.1155/2009/721798.
217. Mykhaylov, V. "Legality and discipline as an essential condition for the effectiveness of the patrol police." *Naukovyy Visnyk Dnipropetrovs'kogo Derzhavnogo Universytetu Vnutrishnikh Sprav* 3, no. 3 (December 28, 2018): 79–84. <http://dx.doi.org/10.31733/2078-3566-2018-4-79-84>.
218. Ostapovich, Volodymir. "Professiogram of the head of the division of

district officers of the national police of ukraine." *Psychological journal* 9, no. 19 (November 1, 2018): 68–79. <http://dx.doi.org/10.31108/1.2018.9.19.5>.

219. Pan J, Tompkins WJ. A real time qrs detection algorithm. *IEEE Trans Biomed Eng.* (1985) 32:230–6. doi: 10.1109/TBME.1985.325532

220. Paul ES, Harding EJ, Mendl M. Measuring emotional processes in animals: the utility of a cognitive approach. *Neurosci Biobehav Rev.* (2005) 29:469–91. doi: 10.1016/j.neubiorev.2005.01.002

221. Paul S.C., Stevens M. Horse vision and obstacle visibility in horseracing. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2020;222:104882. doi: 10.1016/j.applanim.2019.104882.

222. Payne E., DeAraugo J., Bennett P., McGreevy P. Exploring the existence and potential underpinnings of dog–human and horse–human attachment bonds. *Behav. Process.* 2016;125:114–121. doi: 10.1016/j.beproc.2015.10.004.

223. Pearson G., Waran N., Reardon R.J., Keen J., Dwyer C. A Delphi study to determine expert consensus on the behavioural indicators of stress in horses undergoing veterinary care. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2021;237:105291. doi: 10.1016/j.applanim.2021.105291.

224. Popescu S., Diugan E., Spinu M. The interrelations of good welfare indicators assessed in working horses and their relationships with the type of work. *Res. Vet. Sci.* 2014;96:406–414. doi: 10.1016/j.rvsc.2013.12.014.

225. Proops L, Grounds K, Smith AV, McComb K. Animals remember previous facial expressions that specific humans have exhibited. *Curr Biol.* (2018) 28:1428–32. doi: 10.1016/j.cub.2018.03.035

226. Proops L., Grounds K., Smith A.V., McComb K. Animals Remember Previous Facial Expressions that Specific Humans Have Exhibited. *Curr. Biol.* 2018;28:1428–1432. doi: 10.1016/j.cub.2018.03.035.

227. Proops L., McComb K. Attributing attention: The use of human-given cues by domestic horses (*Equus caballus*) *Anim. Cogn.* 2010;13:197–205. doi: 10.1007/s10071-009-0257-5.

228. Ramos A, Mormede P. Stress and emotionality: a multidimensional

and genetic approach. *Neurosci Biobehav Rev.* (1998) 22:33–57. doi: 10.1016/S0149-7634(97)00001-8

229. Rietmann TR, Stuart AEA, Bernasconi P, Stauffacher M, Auer JA, Weishaupt MA. Assessment of mental stress in warmblood horses: heart rate variability in comparison to heart rate and selected behavioural parameters. *Appl Anim Behav Sci.* (2004) 88:121–36. doi: 10.1016/j.applanim.2004.02.016

230. Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the European Code of Police Ethics Unofficial translation into Ukrainian URL: https://hrea.org/wp-content/uploads/2021/02/Recommendation-Rec200110_European-Code-of-Police-Ethics_Ukrainian.pdf

231. Rivera E., Benjamin S., Nielsen B., Shelle J., Zanella A. Behavioral and physiological responses of horses to initial training: The comparison between pastured versus stalled horses. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2002;78:235–252. doi: 10.1016/S0168-1591(02)00091-6.

232. Rymyk V., V. Verbovyi. "Сутність професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх поліцейських". *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*, № 34 (5 лютого 2020): 93–103. <http://dx.doi.org/10.15330/fcult.34.93-103>.

233. Shvets D.V. (2017), "Training in the process of practical activity (service police training) as the implementation of evolutionary nature of the formation of a police officer's personality in Ukraine" ["Navchannia v protsesi praktychnoi diialnosti (sluzhbova pidhotovka politseiskoho) yak vtilennia evoliutsiinoho kharakteru formuvannia osobystosti politseiskoho v Ukraini"], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 149–159.

234. Sondergaard E., Halekoh U. Young horses' reactions to humans in relation to handling and social environment. *Appl. Anim. Behav. Sci.* 2003; 84:265–280. doi: 10.1016/j.applanim.2003.08.011.

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнена психограма поліцейського кінного підрозділу НПУ

Індивідуально-психологічні характеристики	Параметри	Психо-діагностичні методики	Показники професійної придатності
Особливості темпераменту й характеру	Провідні тенденції	Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО)	Стенічний тип реагування. Показники шкал 1–4 – не менше 4 балів, а шкал 5–8 – не більше 7 балів
	Акцентуації	Опитувальник Леонгарда–Шмішека	Відсутність ознак акцентуації (показники не перевищують 16 балів); переважання стенічних рис, контроль поведінки та реагування
	Екстраверсія, нейротизм, поступливість, сумлінність	Опитувальник великої п'ятірки (ОВП)	Значення нейротизму не вище 20 балів; поступливості – не вище 40; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35
Спрямованість особистості	Особливості мотивації	Тест Річі–Мартін	Матеріальна винагорода як потреба у відповідній заробітній платі; цікава і суспільно корисна праця; чітко структурована робота; самовдосконалення; визнання.

Тип професії	Переважаючий тип професії	Тест типу професії Клімова	Переважаючим визначено тип «людина-людина» та «людина-природа».
--------------	---------------------------	----------------------------	---

Індивідуально-психологічні характеристики особистості:

Провідні тенденції за психодіагностичною методикою «Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО)».

Стенічний тип реагування. Показники шкал: екстраверсія, інтроверсія, спонтанність, агресивність – не менше 4 балів, а шкал: ригідність; тривожність; сензитивність; лабільність – не більше 7 балів.

Екстравертованість особистості квалериста забезпечить комунікативні якості, що дозволить встановлювати контакт з різними категоріями населення; знаходити відповідну форму спілкування в залежності від психологічного стану, емоційного настрою та намірів громадян.

За опитувальником Леонгарда-Шмішека відсутність ознак акцентуації характеру (показники не перевищують 16 балів); переважання стенічних рис, контроль поведінки та реагування або незначне підвищення показників за шкалами гіпертимічного (гіперактивний), демонстративного, педантичного типів.

Особливо варто звертати увагу на осіб зі збудливим, емотивним, тривожним, дистимічним типом акцентуацій, тому що їм властива підвищена імпульсивність, ослаблення контролю над потягами і комунікацією. Недостатня керованість, послаблення контролю над внутрішніми спонукami поєднані у особистостей такого типу з домінуючими фізіологічними потягами. Для них характерна підвищена імпульсивність, інстинктивність, грубість, занудство, похмурість, безглуздість, схильність до хамства і брехні, до суперечностей і конфліктів, в яких сам і є активною, провокуючою стороною. Особистості з збудливим типом акцентуації характеру, дратівливі, запальні, часто змінюють місце роботи, їм важко адаптуватись в нових трудових колективах. Також характерними є повільні вербальні і невербальні

реакції, вираженість вчинків. Для таких особистостей ніяка праця не стає привабливою, працюють лише в міру необхідності, виявляють небажання навчатись. Байдужі до майбутнього, цілком живуть сьогоденням, бажаючи витягти з нього масу розваг. Підвищена імпульсивність або інша реакція збудження гасяться важко і можуть бути небезпечні для оточуючих. Такі особи можуть бути владними, обираючи для спілкування найбільш слабких. Дані характеристики свідчать про непридатність особистості до професійної діяльності кавалериста кінного підрозділу поліції.

Параметр екстраверсії, нейротизму, поступливості, сумлінності, відкритості за *Опитувальником великої п'ятірки (ОВП)*: значення невротизму не вище 20 балів; поступливості – не вище 40; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35.

Спрямованість особистості та особливості мотивації за *тестом Річі-Мартіна*. Показником професійної придатності виступатимуть матеріальна винагорода як потреба у відповідній заробітній платі, забезпечення набором пілг та премій; цікава і суспільно корисна праця; чітко структурована робота; самовдосконалення; визнання.

У переважної більшості працівників кінного підрозділу поліції професійний вибір, зазвичай, є полімотивованим, що свідчить про обміркований та раціональний підхід до вирішення складних життєвих проблем і достатньо високий рівень когнітивної складової. Працівник у будь-якій професійній діяльності так чи інакше намагається задовольнити власні потреби. Разом з тим, сукупність існуючих потреб (мотиваційна сфера) суттєво впливає на якість та ефективність виконання спеціалістом своїх професійних обов'язків. Кавалеристи мають можливість реалізовувати власні ціннісні установки, які обумовлюють особистісний зміст професійної діяльності. Серед мотивів професійної діяльності є ті, що викликають відчуття осмисленості існування та сприяють особистісному зростанню. Тому найважливішим показником мотиваційної готовності до служби в кінному підрозділі поліції є самореалізація та самоактуалізація.

За *типом професії* переважаючим визначено тип «людина – людина» та «людина – природа». Професія поліцейського кінного підрозділу поліції передбачає наявність у особистості кавалериста відповідних характеристик, що поєднані як у типі професій соціальної орієнтованості, так і любові до тварин.

Розглянемо на прикладі процедури закріплення коня за кавалеристом. Даний процес є поетапним. Спочатку відбувається знайомство. Кавалерист спочатку підходить до коня встановити контакт, намагається сісти верхи. Спілкування починається просто з погладжування та пропозиції цукру, моркви, яблука як позитивного підкріплення. Після чого можна робити висновок, якою буде взаємодія між вершником та конем. Кавалерист також вибирає тварину. Можливо, він відчуває це внутрішньо, поліцейському якому кінь не сподобався, зазвичай просто не підходить до тварини. Тому вже спочатку можна сказати, що кінь до якого підійшов кавалерист, йому сподобався, що є показником бажання працювати далі. Саме тому визначальним у професії кавалериста є любов до тварин, психоемоційна стабільність, бажання та здатність до постійного саморозвитку що виступає передумовою успішної професійної діяльності [157;159;178;].

Загальні психологічні особливості діяльності працівників кінного підрозділу поліції:

- правова регламентація (підпорядковує діяльність працівників до суворого дотримання закону);
- наявність владних повноважень (уміння розумно, законно користуватися наданою владою);
- постійне протиборство (постійна складна інтелектуальна робота, шифрування своїх цілей, маскуванню соціальних ролей);
- комунікативність (здатність спілкування з широким за своїм діапазоном середовищем. У рамках комунікативного аспекту спілкування психологічне взаємодія партнерів концентрується навколо проблеми контакту. Цю проблему не слід зводити тільки до умінь і навичкам

комунікативної поведінки і до використання засобів спілкування. Головне в успіху контактів полягає в сприйнятті один одного.);

- дефіцит часу і наявність перевантажень на роботі (оперативність і швидкість реагування, дотримання процесуальних й інших термінів, підвищені вимоги до фізичної підготовки кавалериста, наявність графіку тренувань з закріпленою твариною);

- напруженість (пов'язана з великими фізичними і психічними навантаженнями, яких зазнає працівник через високу екстремальність його діяльності, діями в умовах конфліктних ситуацій). Діяльність працівників поліції здійснюється в умовах, складовим і важливим аспектом, яких об'єктивно виступає психологічна реальність. Також напруженість пов'язана з контролем ситуації під час патрулювання території та охорони громадського порядку, необхідно контролювати поведінку тварини та враховувати ті фактори які можуть спричинити непередбачувану реакцію тварини, навіть за умов її підготовленості.

Протипоказання до оволодіння професійною діяльністю поліцейського кавалериста:

- підвищена тривожність, агресивність, сенситивність; низький рівень лабільності нервової системи (особистість з підвищеною агресивністю має природну тенденцію бурхливо реагувати на подразники у своєму оточенні. У цьому випадку, якщо людина засмучена або розсерджена, вона може усунути такий гнів або розчарування за допомогою фізичного насильства по відношенню до тварини);

- акцентуації характеру (за опитувальником Леонгарда-Шмішека більше 16 балів за шкалами) Розвиток певної акцентуації характеру та негативних тенденцій часто спричиняють жорсткі стосунки, надмірність вимог і очікувань стосовно особистості, страх невдач, дефіцит спілкування та ін.

Перешкоди в діяльності. Деякі ознаки акцентуацій характеру особистості проявляються, коли доводиться долати перешкоди в діяльності,

спрямованій на задоволення особисто значущих потреб. Авторитарний стиль спілкування в професії, домінування методів примусу є не бажаними, оскільки можуть спровокувати конфліктні ситуації, найрізноманітніші форми дезадаптованої поведінки - нехтування чи незнання норм соціальної взаємодії. Навчання та професійна підготовка має забезпечити максимальний простір для вільної і природної самореалізації особистості. Однак його свобода не має загрожувати безпеці й психологічному комфорту інших, перешкоджати здобуттю ним повноцінної освіти.

Когнітивна криза. Розширення сфери діяльності і взаємодії з оточуючими значно випереджає його психологічну компетентність. Тому часто виникають зовнішні і внутрішні бар'єри в діяльності та спілкуванні, що спричиняє психологічні зриви. Важливим напрямом запобігання акцентуацій характеру особистості є його психологічна освіта (психологія особистості, пізнавальних процесів, спілкування).

Дисгармонійність Я-образу. Суттю цього фактора є неадекватні та суперечливі уявлення про себе, а також неадекватні самооцінка і рівень домагань, комплекс неповноцінності.

Несформованість спонукальної сфери. Йдеться про відсутність стійких інтересів та цілей, не сформованість соціально цінних потреб і норм, невміння адекватно задовольнити актуальні потреби, одержувати справжнє задоволення тощо.

Спадкові ознаки. До цього фактора належить тип нервової системи, захворювання нервової системи, фізичні вади та хронічні хвороби. Отже, за несприятливих соціально-психологічних умов виникають труднощі у розвитку особистості, зокрема формування акцентуацій характеру. Знання вікових та індивідуальних особливостей особистості дає змогу ефективно керувати психічним та особистісним розвитком кавалериста, попереджувати і долати труднощі і проблеми.

- негативні характерологічні риси (за особистісним профілем ІТО) гіпостенічного типу реагування: тривожності, сензитивності, інтроверсії –

більше 5 балів, підвищені показники шкал стенічного типу реагування: спонтанності, агресивності, ригідності – більше 7 балів (спонтанність або ж імпульсивність також можуть бути пов'язані з відсутністю контролю за власними діями. Бути імпульсивним означає діяти без належного розгляду або дозволяти гніву диктувати поведінку, не думаючи про можливі наслідки, що у свою чергу може провокувати агресивну поведінку до тварини);

- за опитувальником великої п'ятірки: значення невротизму не вище 20 балів; поступливості – не вище 40; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35 (Причинами підвищеного невротизму є незадоволення потреб. Крім базових біологічних потреб враховуються ще й соціальні. Однією з таких є потреба домінування – особистість потребує успіху, влади, переваги. Ці бажання іноді не можуть бути задоволені. Поступово життя особистості стає все більш обтяжливим, уявні страхи та підвищена тривожність виснажує резерви особистості, з'являються різні нездужання, найчастіше психосоматичного характеру. Все більш некомфортне самопочуття ставить під сумнів ефективність виконання професійної діяльності і може спричинити виникнення дисбалансу в соціальному житті особистості. В особистості з високим рівнем невротизму виникатимуть труднощі в опануванні професії кавалериста, тому дана характеристика високого рівня вираженості унеможлиблює опанування професії поліцейського кінного підрозділу поліції. Поступливість як інструмент, яким користується особистість для досягнення результату. Іноді цілі позитивні і направлені на благо, іноді негативні і руйнівні. Все залежить від орієнтованості особистості).

Мотиваційно ціннісні протипоказання: низький рівень моральності, безчесність, користолюбство; безвідповідальність у роботі; недисциплінованість; недобросовісність; виражена мотивація уникнення невдачі.

Інтелектуальні протипоказання: знижений рівень інтелекту; інтелектуальна ригідність; виражена емоційна деструкція; нерозвинена увага; низька пізнавальна активність.

Комунікативні протипоказання: виражена інтровертованість; властолюбство; цинізм; емоційна нестійкість; надмірна агресивність; риси залежності, конформність; вразливість; відсутність емпатійності; когнітивна та афективна ригідність.

Особистісні протипоказання: нестійка самооцінка; відсутність самостійності; пасивність; наявність внутрішніх конфліктів; песимізм. Для того, щоб успішно вийти зі складної ситуації співробітник поліції повинен мати високий рівень спеціальної фізичної підготовленості і достатню психологічну стійкість. Базовою основою високого рівня спеціальної підготовленості є міцне здоров'я і високий рівень загальної працездатності поліцейських кінного підрозділу поліції.

Додаток Б**ПРОФЕСІОГРАМА ПРАЦІВНИКА КІННОГО ПІДРОЗДІЛУ ПОЛІЦІЇ
(Розроблено та узагальнено автором)**

Зміст праці: Забезпечення громадського порядку. Професія вимагає від спеціаліста інтелектуальних, фізичних, нервово-психічних затрат. Професійна діяльність передусім передбачає координацію роботи, узгодженість дій, що забезпечить точність функціонування системи. Фахівець здійснює діяльність як у приміщенні за робочим місцем, так і поза приміщенням. Для успішного виконання діяльності потрібний обмін інформацією з колегами.

Специфіка несення служби з використанням службових коней регламентована декількома внутрішньовідомчими наказами, відповідно до яких регулюються питання закріплення коня за співробітниками поліції, так на одного коня доводиться один або два вершники, разом служити вони можуть багато років, ставши напарниками. Крім того, співробітниками поліції самостійно здійснюється догляд за службовими кінями, контролює тренування, підготовку їх до транспортування до місць несення служби від місць постійної дислокації та назад. Крім того, кінь – це жива істота, яка потребує уваги, своєрідного підходу та турботи з боку людини. Для несення служби до кінної поліції співробітник проходить спеціальну підготовку.

Вимоги до загальноосвітньої та спеціальної підготовки. На службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою. Вимоги щодо рівня фізичної підготовки для поліцейських та

кандидатів, які вступають на службу в поліції, затверджує Міністерство внутрішніх справ України. Незалежно від професійних та особистих якостей, рівня фізичної підготовки та стану здоров'я на службу в поліції не можуть бути прийняті особи у випадках, визначених частиною другою статті 61 цього Закону.

Необхідні знання, вміння та навички. Поліцейському необхідні спеціальні знання та вміння, що дозволяють професійно, швидко і без ризику для оточуючих затримувати порушників правопорядку, при необхідності застосовувати спеціальні засоби, припиняти заворушення в натовпі тощо. Потрібна і юридична грамотність (не випадково поліцію називають правоохоронним органом: адже це завдання — захист законних прав громадян, а для цього необхідно добре знати, у чому вони й як охороняти громадський порядок, не порушуючи цих прав).

Загальні вимоги до психічних пізнавальних процесів особистості кавалериста, необхідні для успішного виконання професійної діяльності:

- пам'ять (оперативна та довготривала) – здатність зберігати у пам'яті засвоєну інформацію, утримувати у пам'яті велику кількість фактів, відтворювати обстановку, обставини, події;

- мислення (практичне, теоретичне, образне, абстрактно-логічне, комбінаторно-прогностичне) – розвинені ознаки мислення: проблемність, динамічність, широта, глибина, оригінальність, варіативність, темп, гнучкість, інтуїтивність, логічність, прогнозованість, здатність до аналізу, синтезу, абстракції, порівняння, конкретизації, узагальнення, дедукції;

- увага: стійкість (здатність тривалий час утримуватися на будь-якому об'єкті, не відволікаючись), концентрація (здатність утримувати увагу на якомусь об'єкті), перемикання (здатність навмисно переводити увагу з одного об'єкта на інший, з одного виду діяльності на інший), розподіл уваги (здатність розподіляти увагу на значному просторі, паралельно виконувати кілька видів діяльності або кілька різних дій), обсяг уваги (здатність

одночасно вести спостереження за багатьма характеристиками об'єкта уваги та великою їх кількістю);

– уява – здатність викликати у себе відповідні образи, творчо та конструктивно переробляти їх, здійснювати реконструкцію; розвинені функції уяви – здатність до регулювання емоційних станів, довільного регулювання пізнавальних процесів, формування внутрішнього плану дій.

Комплекс **професійно значимих здібностей**, які зумовлюються ступенем розвитку психічних пізнавальних процесів та засновані на знаннях, вміннях та навичках поліцейського кінного підрозділу. До них слід зарахувати:

– інтелектуальні вміння: здійснювати синтез, порівняння, конкретизацію, узагальнення; формувати внутрішній план дій, виконувати кілька видів діяльності чи кілька різних дій; одночасно вести спостереження за багатьма характеристиками об'єкта адміністративної діяльності або їх великою кількістю; прогнозувати перспективи розвитку подій; передбачати можливі відхилення, небажані явища та наслідки; обирати адекватні форми, засоби, методи та прийоми для ефективного здійснення адміністративної діяльності; виявляти злочинні явища, аналізувати їх складові (умови, причини, мотиви, засоби, форми здійснення та ін.) та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; визначати особливості темпераменту, характеру, розумового розвитку, поведінки об'єктів адміністративної діяльності, визначати наслідки власної поведінки та здійснюваної адміністративної діяльності;

– комунікативні вміння: встановлювати психологічний контакт; коригувати та керувати процесом взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування, налагоджувати зворотний зв'язок; правомірно отримувати інформацію, необхідну адміністративної діяльності; встановлювати контакти з різними категоріями осіб; налаштовуватись на різні форми спілкування залежно від індивідуально-психологічних особливостей об'єктів адміністративної діяльності; швидко знайти потрібний

тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника; коротко, чітко та ясно говорити по суті справи; аргументувати та доводити (відстоювати) свою точку зору; давати чіткі, ясні формулювання при стислому викладі думки (при звітах, постановці питання); дохідливо донести до слухача свої думки та наміри;

- моральні якості: бути взірцем правової культури, стояти на сторожі закону, не піддаватися кримінальним спокусам;

- емоційно-вольові якості: вміння адекватно реагувати у складних умовах адміністративної діяльності; регулювати власний психоемоційний стан; вирішувати професійні завдання у ситуаціях, що супроводжуються високим ступенем особистого ризику та небезпеки для життя;

- перцептивні вміння: співчувати, проникати у внутрішній світ об'єктів адміністративної діяльності; відчувати та розуміти їх психічні стани; адекватно інтерпретувати їхню поведінку;

- лідерські вміння: керувати об'єктами адміністративної діяльності під час здійснення професійних функцій; вимагати від них дотримання дисципліни та законності; впевнено доносити до них необхідну інформацію; розробляти, координувати, контролювати та здійснювати адміністративну діяльність, брати на себе відповідальність; приймати нестандартні рішення;

- соціально спрямовані вміння: регулювати суспільні відносини; вирішувати людські проблеми; розташовувати себе людей; викликати довіру; справлятися з труднощами, що виникають у процесі соціальної взаємодії.

Професійно важливі якості: дисциплінованість; любов до тварин; організованість, самодисципліна; відповідальність; порядність; пунктуальність, педантичність; рішучість; здатність оптимально діяти в екстремальних ситуаціях; старанність; сміливість; емоційна врівноваженість, витримка; асоціативність та дедуктивне мислення; фізична підготовка – витривалість, координованість, сила, швидкість; вміння грамотно

висловлювати свої думки; фізична підготовленість до впливу несприятливих факторів професійного середовища; оперативність; стресостійкість.

Процес формування цих якостей, насамперед, керований процес, спрямований на створення напруженої обстановки, систематичне та постійне збільшення фізичних та психічних навантажень. Досягається це різними шляхами, головними з яких є: створення різноманітних труднощів; застосування інтенсивних подразників та інших факторів, що збивають; штучне створення дефіциту часу та інформації, що відводиться для вирішення того чи іншого завдання; внесення елементів реальної небезпеки, ризику та раптовості, що потребують негайних та чітких дій.

Санітарно-гігієнічні умови діяльності та безпека праці.

Виконання професійних обов'язків кавалериста кінного підрозділу поліції відбувається як в закритому приміщенні, так і на свіжому повітрі (тренування кавалериста проходять на базі іподрому; патрулювання та охорона громадського порядку), що вимагає розробки засобів, що створюють умови для праці після завершення робочого дня, зокрема: спеціального одягу, взуття, засобів зв'язку та ін.

Під перелік порушення вимог гігієни відносять: незадовільний стан місць занять, інвентаря (кінського спорядження), взуття та одягу; несприятливі погодні умови; відсутність вітамінізації; відсутність загальної та санітарної культури.

Кавалерист повинен обов'язково володіти правилами безпеки та поведінки з твариною, розглянемо основні. Перед їздою на коні перевірити правильність сідлання, підтягання попруг, підгонки стремен під вершника на коні. При виникаючих питаннях проконсультуватися у інструктора. Забороняється: сідати на коня, якщо в пристругах немає 2 запасних дірочок; сідати на прив'язаного коня або при перекинутих на шию поводях, а також при поводях, що бовтаються; випускати повід з рук, кидати його на шию тощо. Забороняється їзда при дуже коротких стременах або, навпаки, довгих. Їзда в сідлі допускається тільки у взутті, що вільно входить в стремено.

Забороняється вклати ноги в путлиці. Забороняється їзда у взутті з рифленою підошвою. Невиконання цих вимог може привести до того, що нога застрягне в стремені або в путлиці і в критичний момент, наприклад, при падінні коня або вершника, той не зможе її вивільнити.

Рівень травматизму, пов'язаний з кіньми, завжди високий через те, що кінь – досить потужна тварина, яка завжди сильніша і швидша за людину. У процесі еволюції кінь придбав дві зброї для захисту – передні зуби та сильні ноги, забезпечені копитами. При обороні коні обмежуються, зазвичай, одиночними укусами чи ляганням. В цілому, травми, які отримують кавалеристи, можна розділити на легкі, що не потребують медичного втручання (садна і синці), і важкі (рани, переломи, струси та забиття внутрішніх органів). Тяжкі травми у людей, які перебувають у постійному контакті з кіньми, зустрічаються у 2,5 % контактуючих. Основний обсяг травматизму обумовлений укусами тварини та ляганням. Таким чином, тренування верхи, догляд за кіньми може призвести до різних за механізмом виникнення та характеру травм. Саме тому кавалеристу кінного підрозділу поліції необхідно досконало володіти знанням техніки безпеки поводження з твариною.

Проблеми зі здоров'ям кавалериста можуть бути спричинені режимом та методики тренування: нерегулярне, неритмічне тренування; форсоване тренування, що особливо небезпечно на початкових етапах тренувань кавалериста, які не мають належного рівня розвитку адаптаційних механізмів; монотонне, вузькоспеціалізоване тренування без перемикань, варіювання умов та засобів підготовки, особливо на перших етапах професійної підготовки; відсутність психологічного розвантаження; неврахування віку, статі, індивідуальних фізичних та психологічних особливостей кавалериста.

Небезпека в діяльності працівника Національної поліції – це обставини, за якими поведінка правопорушників, дія стихійних природних сил,

техногенна аварія чи катастрофа тощо можуть завдати йому фізичної або психічної шкоди.

Види небезпечних ситуацій, що можуть виникати під час виконання професійних обов'язків:

- реальна небезпека, коли внаслідок певної службової ситуації виникає загроза життю та здоров'ю працівника;
- уявна небезпека, пов'язаною з перебільшенням чи хибною оцінкою негативних якостей ситуації, поведінки конкретних осіб і т.п.;
- потенційна, що може виникнути при будь-якому можливому контакті з негативними якостями об'єктів чи суб'єктів ситуації;
- провокаційна небезпека – як наслідок прояву окремих особистісних негативних якостей працівника (агресивність, грубість, жорстокість тощо) і відповідної протиправної реакції на них з боку інших осіб.

Комплексний медичний огляд працівника кінного підрозділу поліції, вимоги до стану здоров'я кавалериста: Законодавством передбачена прискіплива увага до фізичного стану поліцейського та стану його здоров'я. В ст. 95 Закону «Про Національну поліцію» визначені загальні засади медичного забезпечення поліцейських. Ч. 1 с. 95 їм гарантується безоплатне медичне забезпечення у відомчих закладах охорони здоров'я в системі Міністерства внутрішніх справ України, а ч. 9 Закону зазначено, що поліцейські зобов'язані щороку проходити комплексний медичний огляд (диспансеризацію), а за необхідності – цільові медичні огляди, психофізіологічні обстеження і тестування в порядку, визначеному Міністром внутрішніх справ України. Основні норми щодо процедури проходження такого огляду містяться в «Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими».

Ч. 1 І розділу «Загальні положення» Порядку наводиться визначення поняття: «Комплексний медичний огляд (диспансеризація) є медичним оглядом поліцейських, який проводиться протягом їх служби з метою активного спостереження за станом здоров'я та включає профілактичний

медичний огляд, обов'язковий періодичний психіатричний огляд та обов'язковий профілактичний наркологічний огляд». Окрім того, чинними є «Інструкція про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення у системі МВС України», «Інструкція про порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів у системі МВС України»; «Порядок проведення обов'язкових попередніх та періодичних психіатричних оглядів і переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи, яка провадить цю діяльність, або оточуючих»; «Про обов'язковий профілактичний наркологічний огляд і порядок його проведення».

Медичні протипоказання: захворювання серця чи порушення артеріального тиску; нервово-психічні розлади; судоми, непритомність; вживання наркотиків; залежність від алкоголю; зниження гостроти зору; порушення кольоророзрізнення, бінокулярного зору; розлади слуху; вестибулярні розлади, порушення почуття рівноваги; тремор рук; розлади мови; страх висоти; захворювання хребта, суглобів чи нижніх кінцівок; хронічні інфекційні захворювання; алергії; шкірні захворювання; захворювання органів дихання; захворювання органів травлення та виділення; цукровий діабет; виражені фізичні вади.

Визначальними також є розвитку комплексу психічних якостей та особливостей особистості кавалериста, від яких залежить досконале та надійне виконання професійних обов'язків в екстремальних умовах патрулювання верхи, що розглядається як складова частина функціональної підготовленості кавалериста.

Вправи для розвитку найважливіших для кавалериста психічних якостей інтегруються у структуру тренувального заняття, носять специфічний характер, мають певну психофункціональну спрямованість і не суперечать формуванню інших навичок і якостей.

Вправи та прийоми, що оптимізують психофункціональний стан, виконуються до тренувальних навантажень, під час розминки, у паузах між вправами, у заключній частині тренування та після фізичних навантажень.

Цілеспрямований розвиток найважливіших, для специфічної діяльності поліцейського кінного підрозділу поліції, психічних якостей та формування навичок оптимізації психофункціонального стану за допомогою спеціально підібраних вправ та прийомів, забезпечує не тільки суттєве підвищення рівня психологічної підготовленості, а й сприяє зростанню технічної, функціональної та на її основі фізичної підготовленості кавалериста.

Під час підготовки встановлюється комплекс дій та прийомів, що здійснюються в умовах тренувань, які пов'язані зі значними психічними та фізичними навантаженнями, що формують основні психологічні якості:

- впевненість у своїх діях, чітке уявлення про свої можливості та здатність мобілізувати їх умовах професійної діяльності (формується під час навчання кавалериста правильній посадці, розбором поведи та засобами впливу для керування конем вперед та під час зупинки. Відпрацювання посадки на кроці, полегшуючи і не полегшуючи, зі стремнем і без стремена. Польова їзда дорогами та малопересіченою місцевістю. Відпрацювання посадки при їзді на по тренувальному комплексу та на відкритій місцевості. Поняття про рівновагу коня та рівновагу вершника у сідлі. Значення правильного положення вершника в сідлі. Прийоми вироблення рівноваги у вершника);

- розвинена здатність до прояву вольових аспектів;

- стійкість кавалериста до стресових ситуацій тренувальної та професійної діяльності (оволодіння принципів та відпрацювання вправ на розслаблення в русі верхи. Вправи на розслаблення виконуються на кожному занятті у паузах між виконанням практичних завдань та у заключній частині заняття для відновлення та розслаблення м'язів);

- ступінь досконалості кінестетичних, візуальних та інших сенсорних сприйняття різних параметрів рухових дій та навколишнього середовища;

- здатність до психічного регулювання рухів, забезпечення ефективної м'язової координації (розвиток рухливості та обсягу рухів, зниження спастичності, покращення координації рухів, рівноваги (особливо помітно при верховій їзді), розвиток дрібної моторики (роботи м'язів кистей та пальців), а значить, і покращення можливостей виконання тренувальних вправ, підвищення стійкості до фізичних навантажень;

- розвиток наочно-подібної пам'яті, наочно-подібного мислення, розподілу уваги (поява впевненості у своїх силах, активності, покращення взаємодії під час патрулювання верхи та уважності);

- здатність сприймати, організовувати та переробляти інформацію в умовах дефіциту часу.

Структуру професійно-психологічної готовності кавалериста до умов виконуваної діяльності, умовно можна розділити на два рівні.

На першому рівні знаходяться психічні якості, що забезпечують успішну адаптацію кавалериста до умов професійної діяльності, дозволять досягти високого результату у навичках взаємодії з конем а також освоїти алгоритм дій в екстремальних умовах діяльності. Однією з умов є сформованість найбільш раціонального індивідуального стилю діяльності (включаючи власний тип психорегулювання, оптимальний психоемоційний стан, високий рівень морально-вольової підготовленості, ефективну структуру мотивації, оптимальне функціонування психофізіологічних функцій). Вказані якості особистості характеризуються такими особливостями як:

- Цілеспрямованість - здатність до свідомої постановки як загальних цілей дії (з віддаленими перспективами), так і приватних (що здійснюються найближчим часом і допомагають досягненню загальної мети);

- Дисциплінованість - здатність підпорядковувати свої дії встановленим правилам та нормам;

– Упевненість - здатність до чіткого і об'єктивного аналізу своїх сил і можливостей, у зв'язку з чим кавалерист без сумнівів розуміє алгоритм дій у будь якій ситуації;

– Ініціативність - здатність об'єктивно оцінювати ситуацію, що склалася в процесі патрулювання, самостійно вирішувати її, беручи на себе відповідальність за дії, що вживаються;

– Самостійність - здатність приймати рішення, починати і доводити до кінця дії, не чекаючи вказівок та допомоги керівництва, виявляючи при цьому винахідливість;

– Сміливість - здатність активно діяти задля досягнення мети (наприклад при охороні громадського порядку на мітингах) у небезпечних та важких ситуаціях, усвідомлюючи можливість тяжких собі наслідків, наприклад, можливість отримати травму;

– Наполегливість - здатність не зупинятися у процесі оволодіння тонкощів догляду за твариною та безпосередньо під час тренувань, незважаючи на тимчасові невдачі або труднощі;

– Рішучість - здатність швидко приймати найбільш правильні рішення в різноманітних умовах і успішно реалізовувати їх;

– Самоконтроль - здатність швидко адаптуватись у стресогенних чи несподіваних обставин, контролювати свої дії, виявляючи при цьому розсудливість та стримуючи негативні емоції;

– Стійкість - здатність витримувати, в процесі тренувань верхи, навантаження, продовжувати вправи в стані втоми.

Вказані особистісні характеристики взаємозалежні, розвиток та вдосконалення одних допомагає розвитку та вдосконаленню інших. За класифікацією, запропонованою болгарським психологом Ф. Геневим, такі якості, як цілеспрямованість, дисциплінованість і впевненість є спільними провідними та забезпечать розвиток інших. Це пояснюється яскраво вираженою моральною стороною таких якостей, як цілеспрямованість та дисциплінованість; впевненість у своїх діях і самоконтроль має бути

постійним компонентом особистості кавалериста, що забезпечить ефективну професійну діяльність.

Забезпечення ефективного функціонування другого рівня – складний процес, оскільки саме тут відбувається формування необхідних механізмів психіки кавалериста як результату кропіткої тренувальної роботи: удосконалення техніко-тактичної майстерності, психологічна підготовка, закріплення системи мотивації. На даному етапі формуються специфічні, характерні лише для даного виду професійної діяльності властивості та якості особистості, певний тип психорегуляції та тренувальні, психофізіологічні показники (сенсомоторика, специфічна перцепція). У більшості випадків саме на цьому рівні закінчується основна діяльність щодо відбору кавалеристів, оскільки недостатній розвиток або відсутність будь-якого психічного параметра модельної характеристики на другому рівні навряд чи дозволить ефективно виконувати покладені обов'язки, виявляючи лише параметри, необхідні для першого рівня.

Однак при цьому слід враховувати, що не можна встановлювати жорсткі кількісні модельні вимоги щодо психологічних показників висококваліфікованих кавалеристів, оскільки вони мають широкі компенсаторні можливості різних проявів психіки та неповторну індивідуальність психологічного регулювання.

Додаток В

Основні положення психологічної підготовки працівника кінного підрозділу поліції (у системі здійснення службової підготовки)

Структурні компоненти	Характеристика
Проведення навчальних, практичних занять спрямованих на розвиток навичок ефективної комунікації, формування толерантного ставлення до населення та психологічної стійкості в екстремальних ситуаціях.	Проведення інтерактивних занять, семінарів-інтенсивів, тренінгових занять. Формування знань про особливості несення служби у підрозділі кінної поліції департаменту патрульної поліції Національної поліції України. Формування знань про специфіку патрулювання верхи та відпрацювання практичних навичок у разі виникнення екстремальних ситуацій.
Проведення цільових інструктажів працівників поліції щодо ефективних форм взаємодії з населенням, алгоритмів безпечної життєдіяльності в повсякденних та екстремальних службових ситуаціях;	Нормативно-правові акти, інструктажі з техніки безпеки та правильного поводження з тваринами а також їх правильного екіпірування перед початком несення служби. Формування у кавалериста кінного підрозділу поліції системи знань щодо можливого виникнення нетипових ситуацій під час несення служби, підвищення рівня стресостійкості.
Організація та проведення тренінгів щодо формування необхідних професійних,	Проведення тренінгів, проходження курсів підвищення кваліфікації. Проведення занять, спрямованих на

поведінкових та комунікативних навичок працівників поліції, їх психологічної готовності до дій у різноманітних службових ситуаціях	формування стресостійкості особистості кавалериста, опанування навичками саморегуляції та прийомами швидкого зняття стресу. Формування основних знань з зоопсихології для ідентифікації стану службової тварини.
--	--

Додаток Г

Програма психологічної підготовки працівника кінного підрозділу поліції

№	Назва блоку підготовки/Тема	Навчальна мета
1.	Стресостійкість. Стрес. Види стресу та форми його опанування. Протистояння агресії.	Сформувати систематизовані стійкі знання про стрес його види та вплив на організм людини. Удосконалити вміння та навички опанування стресу та складними емоційними станами, що сприятиме більш ефективному виконанню службових обов'язків.
2.	Толерантність та недискримінація в роботі поліцейського.	Формування цілісного наукового уявлення про поняття толерантності та недискримінації в роботі поліцейських
3.	Ефективна комунікація. Комунікація у професійній діяльності поліцейського. Спілкування. Невербальна комунікація. Конфлікт та маніпуляція.	Сформувати у поліцейського розуміння важливості удосконалення вмінь професійного спілкування в колі ділових стосунків, сформувати необхідні навички ефективної комунікації в службовій діяльності.
4.	Зоопсихологія. Основні правила взаємодії зі	Формування у кавалериста знань та навичок взаємодії зі службовою

службовими тваринами у роботі кавалериста кінного підрозділу поліції.	твариною. Оволодіння основними правилами несення служби верхи та ознайомлення з різними проявами поведінки тварини.
---	---

Додаток Д

Спеціальна частина програми психологічної підготовки працівника кінного підрозділу поліції

№	Назва теми	Заплановано годин	Лекції	Практичні заняття
1	Зоопсихологія. Основні правила взаємодії зі службовими тваринами у роботі кавалериста кінного підрозділу поліції.	6	2	4
Усього годин		6		

Навчальна мета: Формування поняттєво-категорійного апарату в межах теми, а також систематизованих стійких знань слухачів про основні поняття зоопсихології та порівняльної психології.

Виховна мета: Сприяти формулювання та розвитку власних ідей та поглядів в межах теми. Виховувати зацікавленість психологією загалом та навчальною темою зокрема.

Розвивальна мета: Розвивати професійне мислення, прагнення до постійної самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, професійного самоствердження.

Навчальне обладнання, ТЗН: мультимедійні слайди, електронні підручники, посібники, комп'ютер.

Наочні засоби: навчальне відео.

План заняття (навчальні питання):

1. Характеристика научіння, форми научіння у тварин.
2. Дослідження поведінкових реакцій. Територіальна поведінка. Домінування та ієрархія. Агресивна поведінка.
3. Емоційні прояви коней. Передача емоцій між людиною та конем

4. Особливості встановлення контакту між вершником та конем.
5. Основні правила взаємодії зі службовими тваринами у роботі кавалериста кінного підрозділу поліції. Загальні правила під час їзди на коні.

Література:

1. Губко О.Т Основи зоопсихології. Навчальний посібник. Київ. Світогляд, 2006. 190с.
2. Доценко В. В. Зоопсихологія : навч. посіб.; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 240 с.
3. Виноград О. В. Основи службової кінології: навч. посіб. Хмельницький: Меркьюріті-Поділля, 2011. 192 с.
4. Основи зоопсихології, етології та вищої нервової діяльності собаки : навч. посіб. / В. П. Руденко, В. М. Серватюк, А. Ю. Троцький та ін. Хмельницький : Вид-во НАПВУ, 2000. 302 с
5. Туриніна О. Л., Сердюк Л. З. Порівняльна психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2005. 228 с.
6. Шевців М. В., Філоненко М. М. Зоопсихологія з основами етології: підручник. Київ : ЦУЛ, 2013. 242 с.

Зміст теми

1. Характеристика навчіння, форми навчіння у тварин.

Станом на сьогодні інстинкт розглядають як: *вроджену та строго постійну специфічну для кожного виду форму пристосувальної поведінки, що стимулюється основними біологічними потребами організму та специфічними подразниками зовнішнього середовища.*

Одиницями інстинктивної поведінки є фіксовані комплекси дій (ФКД). *Фіксовані комплекси дій – видоспецифічні (однакові для всіх особин даного виду), вроджені (проявляються у готовому виді, без специфічного*

тренування), шаблонні (стереотипні за порядком та формою виконання) рухові акти. Сюди належать: різні форми погрожуючої та статевої поведінки, специфічні пози, наприклад, випрошування їжі, підкорення та ін.

Класифікація інстинктів за Павловим. Травний. Захисний. Статевий. Батьківський. Групові інстинкти. Характеристика інстинктивної поведінки:

1. Успадковується, тобто належить до природних властивостей виду або раси.
2. Не вимагає попереднього навчання.
3. Виконується практично однаково усіма особинами даного виду або раси.
4. Властива тілесній організації тварин, тобто пов'язана із нормальним функціонуванням органів.
5. Пристосована до натуральних умов життя виду, включаючи їх сезонні зміни. У структурі інстинкту виділяють дві фази – пошукову та завершальну.

Структура поведінкового акту (за К. Лоренцом)

Перша стадія поведінкового акту – *пошукова поведінка*. Друга стадія. Багато інстинктивних дій проявляються лише у відповідь на строго визначені подразники, які отримали назву ключових або знакових.

Інстинкт – це сукупність рухових актів та складних форм поведінки, властивих тварині певного виду, які виникають на дію ключових подразників – релізерів.

Завершальний акт. На відміну від варіабельного за формою пошукового акту, задоволення мети твариною відбувається у вигляді видоспецифічних фіксованих дій.

Научіння – це набуття нових чи запам'ятовування раніше не відомих тварині подразників.

Характеристика научіння: Виникає в процесі індивідуального життя, тобто базується на досвіді; Вимагає попереднього тренування; Хоча і залежить від будови тіла тварини, але не обумовлене нею; Виконується по-різному різними особинами на основі власного досвіду чи вражень; Є пристосованим до життя певної особини.

Стосовно класифікації научіння, то розрізняють *облігатне* – *обов'язкове* *набуття навички усіма тваринами певного виду*. Ще один вид научіння – *факультативне, тобто випадкове, не обов'язкове* *научіння, воно має залежність від конкретних умов та зовнішніх обставин*.

Звикання та сенситизація як найпростіші форми научіння. *Звикання* – утиснення орієнтувальних реакцій. Якщо подразник багато разів повторюється і не має особливого значення для організму, то організм перестає на нього реагувати.

Сенситизація – підсилення реакції організму на повторюваний стимул, якщо кожного разу він викликає неприємні відчуття. Наприклад, дзижчання мухи, що повторюється, стає непереносимим, неприйнятним.

Імпринтинг – відбивання у пам'яті новонародженого оточуючої дійсності.

Інструментальний умовний рефлекс – це научіння дії за допомогою винагороди (підкріплення). Тварина (пацюк) за світловим сигналом натискає на рычаг та вимикає електричний струм, щоб уникнути подразнення. *Оперантне научіння* – це научіння в ході якого організм досягає корисного результату за допомогою активної поведінки. Є два основних види оперантного научіння – *метод проб та помилок, інструментальний умовний рефлекс*. *Научіння за допомогою мислення (когнітивне научіння)* – це такий варіант, коли організм опиняється у ситуації з якою раніше не зустрічався, і знаходить правильне рішення за допомогою мислення. *Научіння шляхом інсайту* – раптове нестандартне правильне рішення задачі. Наприклад, мавпа, яка знаходиться в клітці, намагається дістати банан по-черзі то однією палкою, то іншою. Проте обидві палки закороткі (метод проб та помилок). Тоді вона припилила свої спроби, раптом взяла обидві палки, вставила одна в одну і дістала банан.

Н. Тінберген (1963) сформулював основні проблеми, навколо яких концентрується увага дослідників тваринної поведінки. У відповідності до

досліджень Тінбергена, аналіз поведінкового акту повинен базуватися на таких положеннях:

1. Факти, що регулюють його появу.
2. Шляхи його формування в онтогенезі.
3. Шляхи його розвитку у філогенезі.
4. Його пристосувальні функції.

Наука, яка вивчає особливості поведінки тварин у природному середовищі носить назву *етологія*. Повний опис поведінки тварин (із використанням об'єктивних методів реєстрації: фото, відео зйомки, магнітофонних записів, хронометражу...) береться за основу при складанні *етограми* – *переліку характеристик для виду (популяції чи групи тварин) поведінкових актів*.

Першим із вітчизняних психологів, хто звернувся до систематичного вивчення поведінки тварин різного рівня, був *Володимир Вагнер*. В центрі досліджень *В. Бехтєрева* стояла проблема людини. Механізм інстинктів Бехтєрев вважав чисто рефлекторним.

Вчення про вищу нервову діяльність *І. Павлова* являло собою глобальну концепцію фізіологічних основ поведінки людини та тварини, яка знайшла свій подальший розвиток в роботах представників «павловської школи». Перша спроба експериментального вивчення вищих психічних функцій у тварин належить *Едварду Торндайку*. Торндайк був першим із психологів, хто використав для вивчення психіки тварин експериментальний підхід. Широку популярність Торндайку принесли його досліді із «проблемними ящиками». *Іван Беріташвілі* – засновник грузинської школи фізіології. Створив унікальний підхід до дослідження цілісної поведінки тварини – «*поведінка керована образом*». Беріташвілі вважав, що ряд форм поведінки регулюється цілісним уявленням або образом про те зовнішнє середовище у якому знаходиться тварина і в якому протікають її поведінкові акти. За *І. Беріташвілі* виділяють такі типи поведінки: вроджена

(інстинктивна);. індивідуальна (керована образами); автоматизована індивідуально-набута (умовнорефлекторна).

Найбільш складний та важливий тип соціальної поведінки тварин пов'язаний саме із розмноженням. Самці та самки тих видів, у яких підростаюче потомство потребує інтенсивної турботи, створюють міцні пари на увесь сезон розмноження.

Повний цикл розмноження (репродуктивної поведінки) складається із: Залицання (шлюбні церемонії). Парування. Піклування про потомство.

У природі існує два механізми статевого вибору: *дистанційно-пізнавальний та імунний*.

У тваринному світі існує кілька типів шлюбних відносин: Моногамія, при якій тварини утворюють більш або менш стійкі шлюбні пари. Полігамія. При якій один самець спарюється з кількома, а іноді і з кількома десятками самок. Поліандрія, при якій самка спарюється з кількома самцями.

2. Дослідження поведінкових реакцій. Територіальна поведінка. Домінування та ієрархія. Агресивна поведінка.

Території різних видів можуть частково або повністю співпадати, але тварини одного виду мають свою власну територію. У дрібних тварин – це кілька квадратних метрів, у лева чи тигра – до 20 квадратних кілометрів. Власна територія поділяється на ділянки, де відбувається певний вид діяльності (внутрішній поділ території): Домівка 1-го порядку (місце найбільшої безпеки); Домівка 2-го та 3-го порядку; Перешкоди; Туалет; Комфортне місце; Місце купання; Місце харчування (їдальня); Комора; Місце водопою.

Як форма поведінки територіальність виконує ряд функцій: Розміщення тварин, що дозволяє власникам території без проблем харчуватися, спарюватися та виховувати потомство. Утримання за собою площі, яка б могла забезпечити власників та їх потомство їжею. Отримання переваг на основі знань про топографію та харчові ресурси місцевості.

У ссавців та птахів не всі особини мають рівні території. Домінантні тварини володіють кращими територіями.

Домінування та ієрархія. Одна з найбільших потреб тварин є потреба посідати певне місце у стадній ієрархії. Виділяють 2 системи ієрархії: *Відносна ієрархія* – основна на закріпленні території за якоюсь особиною. особина, яка знаходиться на своїй території завжди є домінантною, навіть якщо чужак виявляється фізично сильнішим. *Абсолютна ієрархія* – ієрархія в групі. Агресивна поведінка та її механізми. Агресивність – це адресована іншій особині поведінка, яка може призвести до нанесення пошкоджень і часто пов'язана з встановленням певного ієрархічного статусу, з одержанням доступу до певного об'єкта чи права на територію. Агресивна поведінка однієї тварини може викликати в інших тварин різні захисні реакції: Пасивно-захисні; Активно-захисні; Агресивно-захисні.

Ігрова поведінка. Існують два погляди на ігрову діяльність тварин, які були сформульовані у ХІХ ст. Г. Спенсером та К. Гроссом. На думку Спенсера, ігрова активність тварини – це витрачання певної «надлишкової енергії», тобто «реакції в порожнечі», коли інстинктивні рухи виконуються при відсутності ключових подразників. *Ознаки гри:* Незакінчена послідовність дій (проявляється у незавершених рухах, наприклад, короткий галоп у лошат). Вироблення нових комплексів рухів. Змішування функціонально різних типів поведінки. Невідповідність інтенсивності окремих дій та всієї послідовності в цілому. Деякі рухи можуть бути перебільшеними, порівняно із нормальною ситуацією. Зокрема це стрибки та скачки, що часто спостерігаються у рухливих іграх. Ігрова поведінка викликається самими різноманітними подразниками. У вищих ссавців гру молодих тварин часто починає доросла особина. Левиця, помахом хвоста стимулює левенят погратися із нею.

Види дослідницької поведінки: Проста орієнтовна реакція, яка полягає у зміні положення та орієнтації органів чуття для найкращого сприймання

подразника; Власне дослідницька поведінка, яка пов'язана з переміщенням тварини у просторі;

Маніпуляційно-дослідницька поведінка, коли тварина не тільки переміщується у просторі, а ще й впливає на оточуюче середовище, маніпулює предметами цього середовища.

Якоб фон Ікскуль, німецький біолог, запровадив термін «умвельт» на початку 20-го століття. Умвельт відноситься до сприйняття навколишнього середовища власними почуттями та нервовою системою.

Коні, здається, краще сприймають дії людини, ніж люди - свої. Ця концепція спостерігається, коли люди намагаються наблизитися до коня у полі. Наприклад, наближення до коня по прямій лінії з прямим зоровим контактом при розмахуванні провідною мотузкою змушує коня рухатися далі, тоді як непряме наближення скорочує дистанцію. Сприйняття конем людських дій стає більш чутливим, якщо кінь знайомиться з людиною на ранніх етапах його життя. Поводження з лошатами відразу після народження (імпринт-навчання) призводить до регресу учнів порівняно зі взаємодією відразу після відлучення. Соціальне середовище коня також вплине на його добровільну взаємодію з людьми. Коні, що містяться в окремих стійлах далеко від своїх родичів, швидше наближаються до людей, до них легше наближатися, і вони демонструють більш дослідницьку поведінку, менше вокалізації та неспокійну поведінку порівняно з кіньми, що містяться в групі [145;156;160;172;189].

Саме одомашнення допомогло розвинути здатність коня розпізнавати гетероспецифічні емоції. Читаючи емоційні сигнали людини, коні можуть передбачати події та готувати поведінку, що відповідає ситуації. Дослідження Смітта показали, що коли коням показували фотографію розгніваної людини, у них частішало серцебиття і спостерігалось зміщення погляду лівим оком, що вказувало на те, що стимули сприймалися негативно. Вивчення упереджень латералізації може допомогти у визначенні точки зору коня на бажані та менш бажані процедури навчання та взаємодії, що в

результаті може призвести до більш ефективного навчання вершників та провідників. Коні, навчені за допомогою позитивного підкріплення, не демонстрували зміщення погляду, в той час як поні, навчені з негативним підкріпленням, демонстрували зміщення погляду лівим оком до людини, що наближається до них. Погляд лівим оком неодноразово асоціювався з ситуаціями, що викликають страх, тоді як погляд правого ока зазвичай асоціювався з більш позитивними подіями.

Коні можуть розпізнавати і розуміти висловлювання осіб, та запам'ятовувати емоційні прояви людей. Дослідження, проведене Прупсом визначили, що коні, що зустрічають живу людину з нейтральним обличчям через кілька годин після того, як їм показували фотографію тієї ж людини зі щасливою або сердитим обличчям, спочатку демонстрували зміщення погляду в ліву сторону. Коні виглядали занепокоєними при зустрічі з розгніваною людиною на фотографії та демонстрували поведінку зміщення, таку як дряпання, обнюхування, облизування та жування. Однак не було жодної різниці в частоті серцевих скорочень коня при зустрічі з нейтральною людиною, незалежно від того, яку емоцію кінь бачив на фотографії раніше. Дослідження Меркі спрямовані на дослідження того, як коні реагують та чи розрізняють людей з діагностованими психічними захворюваннями а саме на пари людей, які візуально виглядали і рухалися однаково, проте один з пари страждав на посттравматичний стресовий розлад, а інший — ні. *Хоча коні поведінково реагували однаково на кожну людину, вони продемонстрували більш високу частоту серцевих скорочень у присутності людини з посттравматичним стресовим розладом.* Ці дані також свідчать, що коні здатні розрізняти людей. Перше дослідження про коней, здатних розрізняти емоції у живих людей, показало, що поні частіше дивилися з нахилом голови вліво на сумний вираз обличчя у людини, ніж на радісний вираз обличчя.

Дослідник Бабба спостерігав за поглядом коней, щоб з'ясувати, чи чутливі коні до різних емоційних сигналів людини. Коні зменшили частоту, з якою вони стежили за поглядом експериментатора, і загальний час погляду,

коли експериментатор виявляв огиду порівняно з нейтральним станом. Вираз особи є важливим сигналом для встановлення соціальних зв'язків, запобігання агресії, навігації щодо майбутніх зустрічей з конкретними людьми і може впливати на власний емоційний стан людини [155;161;167].

Поза людського тіла є важливим сигналом, оскільки вона може викликати різну поведінку коней: наприклад, методи кругового загону використовують позу людського тіла, щоб викликати бажану реакцію коня. Наявні дослідження свідчать, що коні в круглому загоні рухалися швидшим ходом, коли дресирувальник був повернутий обличчям до голови коня, і рухалися повільніше, коли дресирувальник фокусував погляд позаду коня. Людська уважність також може бути фактором того, як коні дивляться на нас, оскільки Проупс і Мак-Комб показали, що коні наближаються до сконцентрованої людини. В рамках цього дослідження також було помічено, що коні наближатимуться, щоб зустрітися з не сконцентрованою людиною, або підштовхувати неувважну людину, щоб привернути її увагу.

Те, як люди подають комунікативні сигнали, також впливає на те, як коні їх інтерпретують та розуміють. Незалежні дослідження, здійснені Проупсом і Комбаном продемонстрували аналогічні результати, які показали, що коні можуть використовувати інформацію, надану людиною, для пошуку прихованої нагороди. Марош дослідив двостороннє завдання на вибір об'єкта, сховавши їжу під однією з двох мисок, подарованих 20 коням. Коні успішно знаходили заховану нагороду, коли експериментатор безперервно вказував на цебро з наживкою, поки кінь не робив правильний вибір; коні зазнавали невдачі, коли експериментатор не витримував вказівного сигналу. Прупс і МакКомб використали нові маркери для позначення харчової винагороди, та це позитивно вплинуло для привернення уваги коня, проте постукування, орієнтація тіла та сигнали зміни погляду від людини не привели коней до правильного вибору. Схоже, що коні можуть використати посилення стимулу, щоб зробити вибір, оскільки простягнута рука чи новий маркер побічно залучали коня до правильного вибору [191;192;198;200;201].

Увага коня може бути сильно сфокусовано настільки, що кінь може зовсім не звертати уваги на інші сигнали або стимули навколишнього середовища. Це відомо як неуважна сліпота. Габор досліджував *феномен неуважної сліпоти у коней* і виявили, що коні були менш реактивними під час тесту на переляк, коли їх увага була зосереджена на їжі в кінці коридору.

Коні пам'ятають минулі взаємодії з людьми, і цей досвід впливає на те, як кінь взаємодіятиме з людьми у майбутньому. Щоб визначити значення людини у умовельті коня, Ф'юрі тестував коней зі знайомою та незнайомою людиною за допомогою різних тестів підходу та звернення. Різні спогади, сформовані кіньми під час попередніх взаємодій з людьми, призвели до того, що вони відповідно приписали людям загалом позитивне чи негативне значення, і, відповідно, негативний досвід вплинув на значущість людини, ніж позитивний. Більш того, людський контакт важливий для відносин між людиною та конем, оскільки повне усунення людської взаємодії швидко поверне коней у дикі умови.

Багато власників коней хочуть вірити, що їхній кінь любить їх більше, ніж інших людей. Щоб підтвердити це дослідження, проведене Стоуном, показало, що, коли їм надається вибір, приватні коні проводять більше часу на краю загону зі своїм власником, ніж з незнайомою людиною. Хаусбергер і Мюллер *виявили, що коні, керовані одним і тим же доглядачем, однаково реагували на появу незнайомої людини, вказуючи на те, що відмінності в індивідуальній реакції коня можуть бути пов'язані з людським фактором.* Результати цього дослідження також показали породні відмінності, оскільки французькі верхові коні частіше демонстрували доброзичливу поведінку, ніж англо-араби, тоді як чистокровні частіше виявляли байдужість до незнайомої людини. Проте Генрі не виявив різниці в реакції коня на незнайому людину. Дані Маркес припускає, що коні шукають людської уваги, коли вони одні, і коні рухалися повільніше, несли голову нижче, видавали звуки і менше жували, коли з ними була людина, порівняно з тим, коли вони залишалися одні. Незважаючи на те, що люди можуть бути важливими для коня, недавні

дані показують, що коні краще виконують цільове завдання, коли їх винагороджують їжею, порівняно з винагородою за людський дотик, таке як дряпання та ласка [158;164;176;211;216].

Коні читають людей по-різному, наприклад, по позі нашого тіла, виразу обличчя та уважності. Невеликі дії, такі як щасливе обличчя при наближенні до коня, можуть створити позитивний досвід спілкування з конем. Оскільки коні пам'ятають попередній досвід, позитивніший досвід спілкування з людьми сприятиме узагальненню всіх людських взаємодій. Розуміння того, як кінь реагує на позитивну інтерпретацію людини, може підвищити її ефективність при роботі з людьми.

Емоційні прояви коней

Морда коня - відмінне джерело інформації. Болюче обличчя у коня характеризується жорсткими повернутими назад вухами, напругою навколо очей, напругою над областю очей, виступаючими жувальними м'язами, напруженою мордою, вираженим підборіддям і роздутими ніздрями. Поведінкові індикатори стресу включають широко розплющені очі, відведені назад вуха, роздуті ніздрі, скидання голови, високу посадку голови, тремтіння і затиснутий хвіст. І навпаки, радісне обличчя коня зазвичай описується з розслабленими очима, витягнутою верхньою губою і відведеними назад вухами. Однак поведінкові та фізіологічні маркери дискретних позитивних емоцій у коней практично не досліджені. Щоб визначити нові емоційні маркери коней, використовують тактильні стимуляції, щоб запровадити фізичні відчуття контрастної валентності. Коней, за якими м'яко доглядали, частіше спостерігали з помірно піднятою шиєю, напівзаплющеними очима, витягнутою верхньою губою і або нерухомою, або смикається, а вуха були спрямовані назад, близько до носа. Навпаки, коли коні піддавалися більш інтенсивному догляду, вони частіше спостерігалися з високо піднятою шиєю, широко розплющеними очима або

оголеними білками, стиснутими губами з різко піднятим кутом рота та асиметричними вухами.

Розглянемо приклад наведений на рис.1. Морда коня може багато розповісти про емоційний стан тварини. (А): Молодий кінь з тим, що можна було б описати як «задоволене» обличчя. Зверніть увагу на розслаблені очі, витягнуту верхню губу і відведені назад вуха (фото надане П. МакГріві). (В): Кінь демонструє ознаки стресу, включаючи напругу навколо очей, напругу над областю очей, яскраво виражене підборіддя та роздуті ніздрі (Фото надане К. Маркі).

Рисунок 1

Поведінкові індикатори стресу, такі як дихання, ривки, удари ногою або укуси, можуть бути очевидні, однак, навіть якщо такі індикатори відсутні, це не означає відсутність дистресу у коня. Більш того, небажана поведінка може призвести до ескалації каральних дій з боку дресирувальника, і в результаті при кожній подальшій взаємодії кінь вчитиметься пригнічувати свою природну реакцію. Мета тренера - привчити коней не реагувати на певні подразники. Поступова десенсибілізація дозволяє коню звикнути до низького рівня аверсивного стимулу, перш ніж збільшувати його інтенсивність. Стрес може легко перейти у вивчену безпорадність, яка виникає, коли тварина дізнається, що незалежно від того, яку поведінку вона робить, вона не може уникнути аверсивного стимулу і зрештою відмовляється від спроб її уникнути. Вивчена безпорадність призводить до відсутності мотивації, порушення здатності до навчання нових завдань та депресії [143; 180; 181; 186].

Таким чином, існує тонка грань між підготовкою коня до конкретної задачі та підготовкою її до маскуванню вираження прихованої «небажаної» емоції. Нездатність людини розпізнати поведінкові ознаки дистресу чи неправильна інтерпретація цих ознак може мати наслідки для благополуччя коней, і навіть для безпеки коней і людей.

Дослідження, проведене Беллом, виявило невідповідність у здібності експертів та респондентів-непрофесіоналів розпізнавати негативний афект у коней. Респонденти-непрофесіонали з більшою ймовірністю кваліфікували сценарії природної верхової їзди та верхової їзди без вуздечки як позитивні; однак вони не змогли виявити негативну поведінку, пов'язану з цими сценаріями. Респонденти опитування, що вказали, що вони тренуються переважно з використанням позитивного підкріплення (тобто клікери-тренажери), продемонстрували краще розуміння поведінки, оскільки змогли правильно визначити негативний афект частіше, ніж інші респонденти. У зв'язку з цим деякі респонденти вказали, що вони ставитимуться до свого коня так само, навіть якщо виненкнення негативних наслідків очевидне. Навіть експерти не змогли дійти єдиної думки щодо рівня стресу, який відчував кінь під час ветеринарного догляду.

Важливо розпізнавати поведінкові індикатори негативних афективних станів, оскільки наша нездатність розпізнати їх під час роботи з кінями негативно позначиться її безпосередній взаємодії та взаємодії в майбутньому. Однак ми також маємо вивчити поведінкові індикатори позитивних афективних станів та спробувати збільшити їхню частоту.

Передача емоцій між людиною та конем

Було задокументовано різні результати щодо інтерпретації емоційних сигналів людини конем. Найбільш ранні дослідження показали, що люди, які гладили коней з негативними думками, викликали збільшення частоти серцевих скорочень у коней. Крім того, хендлери (фахівці з дресування та верхової їзди) з позитивним настроєм можуть з більшою легкістю вести коня по трасі. На емоційний стан може впливати людина, що взаємодіє з конем,

оскільки коні охочіше підходять до людей залежно від відношення їх наглядача. Недавні дослідження показали, що коні, що переглядають відео, що показує, як незнайомий кінь і людина взаємодіють або в позитивному, або в негативному сценарії, реагували конгруентно як поведінково, так і фізіологічно, що свідчить про емоційне зараження або від коня, або від людини.

Поширене переконання, що коні відчують нервозність свого вершника і, у свою чергу, починають нервувати, що впливає на їхню загальну продуктивність, але ця думка була спростована іншими дослідниками. Вивчаючи вивільнення кортизолу, частоту серцевих скорочень та варіабельність серцевого ритму у коня та вершника, фон Левінські та співавтори виявили, що присутність глядачів викликала більш виражені зміни серцевої діяльності у вершників, ніж у їхніх коней під час виступу. Також дослідження Макріс показали, що коні в присутності людей, які їх боялися, не демонстрували прискореного серцебиття або посилення стресової поведінки порівняно з тими, хто був у присутності спокійних людей [147;183;194;205].

Інша поширена думка полягає в тому, що коні можуть інтуїтивно відчувати емоційний стрес у людей і діятимуть альтруїстично, щоб полегшити страждання людини. Однак це переконання може приписувати коням більше співчуття і, отже, вищий когнітивний рівень, ніж вони справді мають. Робота, виконана Маркіс продемонструвала, що поведінкові та фізіологічні реакції коней на людей були більш вираженими на основі людського досвіду з кіньми, а не на тому, чи відчував людина психічний стрес. Більше того, ці дослідження також надали докази того, що навмисні рухи тіла тих, хто має досвід верхової їзди, роблять коня більш уважним до них.

У той час як коні можуть розпізнавати різні емоційні стани у людей, існує пробіл у знаннях про те, чи здатний кінь співпереживати чи навмисно діяти таким чином, щоб пом'якшити певні людські емоції. Синхронізація

частоти серцевих скорочень - приваблива ідея, що вказує на загальні симпатичні переживання між людьми, проте синхронізація частоти серцевих скорочень між кіньми та людьми остаточно не доведена. Якщо емоційний стан людини може впливати на емоційний стан коня, нам важливо працювати з позитивним настроєм, заснованим на наших знаннях про афективні стани коней.

Загальні правила під час їзди на коні яких необхідно дотримуватись:

1. **Для початку ознайомтеся з теорією:** як правильно управляти конем, як їздити на ній, як доглядати за твариною та інше.
2. **Починайте займатися з допомогою професійного тренера.** Виконуйте всі його команди, прислухайтесь до порад. Новачкові без допомоги фахівця в цій справі не обійтись.
3. **Перед початком занять проконсультуйтеся з тренером про те, яка форма вам потрібна.** Її можна купити в кінних магазинах.
4. **Перед кожною їздою потрібно привітатися з конем, погладити її за шию.** Це чутливі тварини, і вони дадуть відповідь вам дружелюбністю.
5. **Сідати на коня прийнято з лівого боку.** З цього боку роблять і всі інші справи - надягають сідло, вуздечку та інше.
6. Якщо вам назустріч їде інший вершник, ви повинні розминутися лівими плечима мимо один одного.
7. **Якщо ви їдете групою, дотримуйтеся дистанції між кіньми.** Ви повинні бачити задні копита коня, який їде перед вами. Не можна допускати, щоб тварини нюхали один одного, тому що у них може виникнути агресія.
8. **Детально вивчіть правила руху на манежі.** Якщо є якісь питання з цього приводу, проконсультуйтеся у тренера.
9. Кінь - дуже полохлива тварина, тому варто уникати гучних звуків, різких рухів, щоб вона не повела себе непередбачено і не травмувала вас.

10. Пам'ятайте, що тварина не можна годувати і поїти протягом години після тренування.

11. **Чи не пригощайте незнайомих коней.** Вони можуть вас вкусити. Також тварина може бути на дієті, і ваше частування для нього зовсім не бажане. Якщо ви хочете трохи підгодувати якусь кінь, запитайте спочатку дозволу у тренера.

Щоб верхова їзда була безпечною для вас, потрібно знати, як правильно поводитися з конем до і після занять. Дотримуйтесь наступних рекомендацій:

- підходите до тварини тільки з лівого боку, спершу окликнувши його;
- ведіть коня у привід, йдучи праворуч; частування тварині давайте тільки після дозволу тренера до або після занять на відкритій долоні;
- зніміть усі прикраси, волосся зв'яжіть і простежте, щоб на одязі нічого не бовталось (вільно висять предмети легко можуть зачепитися за якийсь елемент амуніції або налякати тварину);
- перед кожним заняттям перевіряйте спорядження коня. Воно повинно бути чистим і підходити за розміром тварині (занадто широка або вузька амуніція доставляє дискомфорт коня, і це псує якість їзди);
- прив'яжуйте коня перед чищенням; перед заняттям перевірте, чи є поблизу предмети, які можуть налякати коня, машини чи навіть сміття).
- усуньте можливі джерела страху, щоб уникнути непередбаченої ситуації;
- під час заняття уникайте контакту коня з іншими конями (вони можуть почати брикатися);
- після їзди треба похвалити коня, почистити його і повільно відвести до стійла, схвально розмовляючи з ним.

При спілкуванні з конем не можна: підходити ззаду або спереду, щоб тварина не вдарила вас ногою або головою; тварина не злякалася; залишатися наодинці з конем, якщо ви новачок. Спочатку ви повинні навчитися

поведінці з твариною, щоб у разі непередбаченої ситуації знати, як діяти; нахилитися під шию або під живіт коня. Вона може злякатися, вдарити вас, затоптати чи стати дибки.

По-перше, потрібно ретельно простежити за способом життя коня. На першому етапі знайомства з конем найкраще підійде пасивне спостереження, за допомогою якого ви легко знайдете відповіді на тисячі важливих питань. Наприклад, необхідно з'ясувати, як ваша кінь спілкується з іншими? Як вона ставиться до нав'язливого і різкого поведінці людей? Є у неї переваги в їжі або вона їсть все підряд? Активна вона? Як веде себе в табуні: лідирує або підпорядковується? Який вплив на неї справляє знаходиться поруч джерело шуму чи тривоги? Це лише мала дешифрація всіх тих питань, на які потрібно отримати відповідь, щоб зрозуміти характер, звички і вдачу коні [196;207;213;220].

По-друге, знаючи мотивацію дій коні, ви можете підібрати найбільш підходящий спосіб більш близького знайомства. Кінь — це особистість. Тільки зрозумівши її, людина зможе встановити міцні і дружні взаємини.

По-третє, важливо привчити коня до свого голосу, рукам, рухам. Звикнувши до вас, кінь не лише перестане боятися, але і буде знати, що голос, руки і рухи — це предмети управління. Після чого кінь буде знати, який предмет відповідає виконанню певного завдання.

Спершу треба домогтися того, щоб кінь дозволяла вам торкатися до себе і маніпулювати будь-якою її частиною тіла. Рекомендується така вправа: проведіть руками по корпусу коні, так ніби робите це щіткою. Коли ви виявите особливо чутливі ділянки, ретельно вивчіть, уважно простежте за її реакцією. Найкращим часом для проведення цієї вправи є годівля. Якщо шия напружена і витягнута, зуби оскалом, а вуха притиснуті, то все це повинно насторожити вас. Такий стан свідчить про невдоволення коні, вона висловлює погрозу. Якщо голова коня повернена до вас, а вуха стоять вертикально, то сміливо, без страху продовжуйте спілкування.

Не забувайте, що до коня треба підходити тільки спереду, до голови. Перш ніж взяти її за повід, кінь треба покликати по імені, подивитися їй в очі. Потрібно уникати гучних, різких криків, щоб не злякати коня. Це всього лише ілюзія, що великі, високі, елегантні коні завжди спокійні, вони, як і всі тварини, піддані переляку, паніки і тривоги. Важливе значення у встановленні контакту з конем грає гучність і інтонація голосу. Одним з найбільш розвинених почуттів у коня є слух. Тому найбільш ефективним засобом впливу на коня є голос.

Однак при цьому не можна робити різких рухів. Підійшовши до коня, плавно, ніжно поплескайте її по шиї, скажіть м'яким, неголосним голосом ніжні слова. Чому саме поплескування, а не погладження? Справа в тому, що у людини і коня різні рівні чутливості. У коня шкіра набагато товщі, тому, щоб він відчув ваше дотик, необхідно використовувати поплескування.

Ні в якому разі не підходьте близько до незнайомої коні ні спереду, ні, тим більше, ззаду, так як вона може вкусити або хвицнути. Найбільш безпечне положення по відношенню до коня — збоку. Залежно від породи до коней підходять з різних сторін, наприклад, до верховим — з лівого боку.

По-четверте, завжди будьте спокійні і впевнені. Тварини тонко відчують ваш стан. Тому ваша тривога та нервозність може швидко передатися коні.

По-п'яте, важливо пам'ятати, що кінь — це не просто засіб пересування. Це жива істота володіє індивідуальними особливостями, своєрідним характером, яскравим темпераментом, лагідним або енергійним характером, у коней є свої звички та вподобання. Будь-який професійний наїзник підтвердить, що до кожного коня має бути особливий підхід, адже вони неповторні, як і люди. Один кінь настільки енергійний та рухливий, що її важко втримати, інша настільки вперта і спокійна, що не зрушить з місця ні за які ласощі і вмовляння. Кожна кінь по-різному реагує на одні і ті ж команди, наприклад, якщо вершник сильно натягне повід, то один кінь — зупиниться, а інша — здасть назад, а третя, може взагалі стати не диби. Тому

наша наступна рекомендація така: в процесі накопичення досвіду верхової їзди, необхідно як можна частіше міняти коней. Так як, звикнувши до звичкам лише одного коня і домігшись з неї високих результатів, робота з іншої конем буде складною і малопродуктивною [163;170;177;190;203].

По-шосте, узгоджена взаємодія і гармонійне спілкування людини з конем прямо залежить від частоти занять у процесі навчання мистецтву верхової їзди. Для того щоб досягти позитивних результатів, закріпити отримані навички та вміння необхідно їздити верхи як мінімум два рази на тиждень. На першому етапі навчання і знайомства з поведками коні досить займатися щодня по півгодини на манежі. Після встановлення контакту, час можна поступово збільшувати.

Слід зауважити, що заняття кінним спортом взагалі, а верховою їздою зокрема вимагає хорошої фізичної підготовки. Пам'ятайте, що в перші дні занять на манежі ви будете відчувати великі фізичні навантаження, після чого обов'язково будуть боліти м'язи. Але у міру звикання до особливостей верхової їзди дискомфорт зникне.

Їзда на відкритих просторах, а саме польові прогулянки, на відміну від занять на закритому манежі, вимагають менших силових витрат. Польову їзду правильніше назвати відпочинком і для наїзника і для коня. Але і тут важливо уважно стежити за поведінкою і швидкістю коня. Найчастіше звички коні на манежі сильно відрізняються від поведінки на волі. Кінь помітно стає більш активною і енергійною, тому вершник повинен бути гранично уважний і готовий до будь-яких непередбачених ситуацій. Інструктори радять не виїжджати на відкриті простору до тих пір, поки не буде встановлено взаєморозуміння з конем і не відпрацьовані основні навички управління тваринам.

Дослідження присвячені вивченню особливостей встановлення контакту коней з людьми та впливів що модулюють варіабельність серцевого ритму у коней розкрито у праці Scopa C, Greco A, Contalbrigo L,

Fratini E, Lanatà A, Scilingo EP and Baragli P (2020) Inside the Interaction: Contact With Familiar Humans Modulates Heart Rate Variability in Horses.

Результати показують різницю в динаміці серцебиття коней як в умовах (знайома та незнайома людина), так і під час сеансів взаємодії (присутність нерухомої людини та фізична взаємодія). Ці результати відображають виразні емоційні реакції тварин, що мають на увазі не тільки знайомство дресирувальника з конем, але і тип взаємодії, який він або вона може мати з нею (тобто контактний або безконтактний). Останнє викликає значне зниження як середньої частоти серцевих скорочень. Це може відображати загальне зниження рівня збудження коня, пов'язане із завданням чищення зубів, незалежно від знайомства з людиною, яка виконує згадане завдання. Справді, позначення фізіологічного стресу підходить середня частота серцевих скорочень, оскільки пов'язані з емоційним коливаннями обох ситуаціях, позитивних і негативних. Однак, оскільки ця реакція не змінюється в залежності від рівня знайомства, розумно припустити, що вони можуть відображати лише два різні рівні збудження. Попередні дослідження справді довели, що погладжування коня, чухання та спокійний тембр голосу зменшують ознаки страху коней і знижують частоту серцевих скорочень [214;223;226;231].

Крім того, слід зазначити, що фіксований порядок сеансів у нашому протоколі дозволяв коням фізично дослідити людину до сеансу грумінгу. Цілком ймовірно, що це допомогло коням знизити пильність, що призвело до більш розслабленого стану.

Найбільш цікаві та релевантні результати досягаються при статистичному порівнянні знайомої та незнайомої взаємодії. Зокрема, коли знайомі люди чистили коней з правого боку, були значно вищими порівняно з тим, коли за процедуру догляду відповідали незнайомі дресирувальники. Цей зсув балансу вказує на те, що коні відчували розслаблення, коли були знайомі з людьми та взаємодіяли з ними. Такі результати можуть бути переконливим свідченням здатності коней впізнавати знайомих людей, щодо

здатності коней індивідуально розпізнавати знайомих людей шляхом перехресного зіставлення кількох інформаційних критеріїв. Понад те, виявлено, що коні після єдиної зустрічі з людиною, яка демонструє емоційний вираз обличчя, відповідним чином реагували на подальшу взаємодію з тією ж людиною в нейтральному контексті навіть через 3–6 годин. Показники свідчать що, коні воліли торкатися до зображень, на яких зображено обличчя їх нинішнього або попереднього наглядача, замість нової невідомої особи під час експериментального випробування. Зокрема, коні змогли впізнати фотографію знайомого наглядача, навіть якщо вони не бачили його чи її *протягом 6 місяців*. Крім підтвердження наших результатів, ці дослідження порушили ще одне важливе питання зв'язку між емоціями та пам'яттю. Доведено, що ті події, які викликають позитивний чи негативний емоційний стан, легше згадуються, ніж ті, що вважаються емоційно нейтральними. *Дослідження показує, що знайомство з дресирувальником має першорядне значення для того, щоб кінь відчував себе комфортно, і це ще більш вірно, коли взаємодія включає фізичний контакт*. Таким чином, контакт за участю знайомих людей, ймовірно, викликав у піддослідних коней індивідуально-специфічну емоційну пам'ять, яка, судячи з фізіологічної динаміки, має позитивну валентність.

Цікаво, що визначено значні відмінності між двома рівнями знайомства лише тоді, коли дресирувальники фізично взаємодіяли з правою стороною коня. Дійсно, в той час як знайомі взаємодії викликали значне збільшення коли контакт відбувався з обох сторін коня, догляд, виконаний незнайомими людьми, показав значне збільшення тільки при виконанні з лівого боку. Крім того, сильна різниця між двома рівнями знайомства проявляється тільки при розгляді правостороннього контакту. *Загальновідомо, що маніпуляції з домашніми кіньми зазвичай виконуються на лівому боці. Таким чином, ми припустили, що підхід праворуч є додатковим стимулом для піддослідних коней*.

Результати показують, що послідовність позитивних взаємодій з тим самим доглядачем представляє для коней можливий тригер для переживання передбачуваних позитивних емоцій під час самої взаємодії. Можливість ефективно вимірювати емоційний стан тварини в різних умовах, у тому числі під час контактів з іншими людьми.

Додаток Е

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор,
заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ12 . 06 . 2023 р.**АКТ**

**про впровадження результатів дисертації аспіранта заочної форми навчання
кафедри юридичної психології**

**Мітенко Тетяни Миколаївни на тему «Психолого-правові засади
удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції»
на здобуття ступеня доктора філософії в освітній процес Національної
академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу Колодейчак С.І. (голова комісії), завідувача кафедри юридичної психології, доктора психологічних наук, професора Кудерміної О.І., професора кафедри юридичної психології, доктора юридичних наук, професора Охріменка І.М., склала цей акт про те, що результати дисертації Мітенко Тетяни Миколаївни на тему «Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції» впроваджені в освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Мітенко Тетяни Миколаївни містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при викладанні відповідних навчальних дисциплін, а також були використані в науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
Станіслава КОЛОДЕЙЧАК**Члени комісії:**

**доктор психологічних наук,
професор**

Олена КУДЕРМІНА

**доктор юридичних наук,
професор**

Іван ОХРІМЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Національної академії

внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

19.06.2023 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертації аспіранта заочної форми навчання
кафедри юридичної психології**

**Мітенко Тетяни Миколаївни на тему «Психолого-правові засади
удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції» у
науково-дослідну діяльність
Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Корольчука В.В. (голова комісії), завідувача кафедри юридичної психології, доктора психологічних наук, професора Кудерміної О.І., старшого наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, кандидата юридичних наук Бондаря С.В. склала цей акт про те, що результати дисертації Мітенко Тетяни Миколаївни на тему «Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції» впроваджені у науково-дослідну діяльність академії.

Результати дисертації відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та аспірантури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Мітенко Т. М. Сутність та зміст психологічного забезпечення професійної діяльності працівників кінного підрозділу поліції. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 17 (липень). С.408-414.

2. Мітенко Т. М. Порівняльний аналіз професійнопсихологічної підготовки кінних поліцейських в канаді та Україні. *Міжнародний науковий журнал «Грааль*

науки». 2022. № 18-19 (серпень). С.336-340.

3. Мітенко Т. М. Актуальні проблеми психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських кінного підрозділу поліції. *Журнал сучасної психології*. Випуск 3 (26), 2022 Запоріжжя. С.101-108 URL: www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych

4. Мітенко Т. М. Особливості реалізації системи психологічного забезпечення професійної діяльності працівників кінного підрозділу поліції. *Юридична психологія: науковий журнал*. 2023. №1

5. Мітенко Т. М. Структурний аналіз професійно-психологічної підготовки поліцейських кінних підрозділів різних країн *Науковий журнал з соціології та психології «Габітус»*. 2023. Вип. 50. <http://Habitus.od.ua/50-2023>

6. Мітенко Т. М. Королівська канадська кінна поліція: основні положення функціонування системи та оцінка її ефективності. *Міждисциплінарні дослідження: гуманітарні та природничі науки. Матеріали науково-практичної конференції*: (м. Одеса, 22-23 липня 2022 р.). Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2022. 81-84 с.

7. Мітенко Т. М. Зовнішні та внутрішні чинники ефективної службової діяльності поліцейських підрозділу кінної поліції. *Забезпечення національною поліцією України публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану*: матеріали підсумкової науково-теоретичної конференції наукового товариства курсантів та студентів інституту (Україна, м. Київ). К : Навч.-наук. інст. № 3 Нац. акад. внутр. справ, 2022. С.4-5

8. Мітенко Т. М. Роль професійно-психологічної підготовки у збереженні психічного здоров'я працівників кінного підрозділу поліції. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві*: збірник матеріалів VII Всеукраїнської науковопрактичної конференції (28 жовтня 2022 року). уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 412 с.

9. Мітенко Т. М. Формування та розвиток професійно важливих якостей особистості кавалериста у процесі психологічного забезпечення професійної діяльності поліцейських. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень*: матеріали IV Міжнародної наукової конференції, м. Суми, 7 жовтня,

2022 р. Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 112-113.

10. Мітенко Т. М. Аналіз професійно-психологічних чинників ефективності оперативно-службової діяльності працівників кінної патрульної поліції. *Міжнародна науково-практична конференція «International scientific innovations in human life. Proceedings of the 13th International scientific and practical conference. Cognim Publishing House»*. Манчестер. Великобританія. 2022. С. 322-327.

Зазначені публікації підтвердили високий науково-теоретичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторій та перемінного складу академії.

Голова комісії:
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

Віктор КОРОЛЬЧУК

Члени комісії:
доктор психологічних наук,
професор

Олена КУДЕРМІНА

кандидат юридичних наук

Сергій БОНДАР

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник управління
патрульної поліції у місті Києві
Департаменту патрульної поліції
майор поліції

Ярослав КУРБАКОВ**АКТ**

про впровадження в практичну діяльність в управлінні патрульної поліції у місті Києві Департаменту патрульної поліції результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Мітенко Тетяни Миколаївни на тему: «Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції»

Комісія у складі: т.в.о. заступника начальника-начальника відділу чергової служби управління патрульної поліції у місті Києві Департаменту патрульної поліції капітана поліції Дмитра Івашина, т.в.о. заступника начальника-начальника відділу моніторингу та аналітичного забезпечення управління патрульної поліції у місті Києві Департаменту патрульної поліції капітана поліції Олександра Парамонова, склала цей акт про впровадження в практичну діяльність в управлінні патрульної поліції у місті Києві Департаменту патрульної поліції результатів проведеного дисертаційного дослідження аспірантом кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ Мітенко Тетяною Миколаївною на тему: «Психолого-правові засади удосконалення професійної діяльності працівників кінної патрульної поліції»

Пропозиції та висновки дисертаційного дослідження використовуються працівниками у поточному та перспективному плануванні роботи; при розробці програм дослідження та методичних матеріалів для проведення занять з професійної психологічної підготовки; при узагальненні одержаних результатів та підготовці аналітичних матеріалів.

Т.в.о. заступника начальника-
начальник відділу моніторингу та
аналітичного забезпечення
управління патрульної поліції у місті Києві
Департаменту патрульної поліції
капітан поліції

Олександр ПАРАМОНОВ

Т.в.о. заступника начальника-
начальник відділу чергової служби
управління патрульної поліції у місті Києві
Департаменту патрульної поліції
капітан поліції

Дмитро ІВАШИНА